

Μ 128
ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑΙ ΜΕΤΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

ΥΠΟ

ΕΜΜ. Γ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗ

ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

«Πλανᾶται ὅστις χωρίζει τὸ ἴδιον
αὐτοῦ ἀπὸ τὸ κοινὸν συμφέρον
ἢ ζητεῖ τὸ κέρδος του εἰς τὴν ζη-
μίαν τῶν ἄλλων». *Κοραῆς*

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Γ. Χ. ΚΟΡΝΑΡΟΥ

ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 28

1923

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΑΙ ΜΕΤΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

ΥΠΟ

ΕΜΜ. Γ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗ

ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ
ΑΘΗΝΩΝ
1934/4467

«Πλανάται οστις χωρίζει τὸ ἴδιον
αὐτοῦ ἀπὸ τὸ κοινὸν συμφέρον
ἢ ζητεῖ τὸ κέρδος του εἰς τὴν ζη-
μίαν τῶν ἄλλων». Κοραΐς

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Γ. Χ. ΚΟΡΝΑΡΟΥ

ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 28

1923

Κοραΐς
Εφ. Αθήν. 1/3

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ ΚΟΡΑΗ

ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

ΚΑΘΟΜΕΝΑΙ ΜΕΤ' ΕΠΙΘΥΜΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Τ. Χ. ΚΟΡΑΪΟΥ

ΟΔΟΣ ΚΤΑΔΙΟΥ 22

1883

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά την άλωσιν τῆς Κωνοταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν 29 Μαΐου τοῦ 1453 οἱ πεπαιδευμένοι τοῦ Ἔθνους μας ἄνδρες, καὶ ὅσοι εἰς τὴν φιλόξενον χώραν τῆς Ἰταλίας κατέφυγαν συναποκομίζοντες τὰ λείψανα τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ ὅσοι ἐπὶ τῆς δουλωθείσης πατρίδος ἐξηκολούθουν νὰ μένωσι, μέσα εἰς τὰ φρικώδη τῆς ἀπατρίας καὶ τῆς δουλείας κακά, περίλυποι τὴν ψυχὴν ἀναλογιζόμενοι τὸ μέγεθος τῆς ἔθνικῆς συμφορᾶς, διελογίζοντο συγχρόνως καὶ μὲ ποῖον τρόπον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκδιωχθῆ ἐκ τοῦ πατρίου ἐδάφους ὁ βάρβαρος κατακτητὴς καὶ νὰ ἀνακτηθῆ ἢ περιπόθητος τοῦ Γένους ἐλευθερία.

Ἀφ' οὗ ἐπεκαλέσθησαν μάτην τὴν ἐπέμβασιν τῶν Παπῶν τῆς Ῥώμης καὶ τὴν βοήθειαν Χριστιανῶν ἡγεμόνων, βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων, ὁμοφώνως ὅλοι κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο, ὅτι, ἂν πρόκειται οἱ Ἕλληνες νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς πικροτάτης δουλείας καὶ ἀνακτήσαντες τὴν ἀπολεσθεῖσαν πατρίδα νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς ἐλεύθερον καὶ αὐτόνομον βίον, εἰς τὴν παιδείαν καὶ μόνην τὴν παιδείαν ἦτον ἀνάγκη νὰ καταφύγωσιν.

Τὸ καλύτερον πρᾶγμα, ὅπου εἶχαμεν εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, τὴν πατρίδα, ἐχάσαμεν, μαζὶ δὲ μὲ αὐτὴν ἐχάσαμεν καὶ ὅλα τὰ καλὰ (ἔγραφεν ὁ σοφὸς Κερκυραῖος Ἀντώνιος Ἐπαρχος) ἄς σώσωμεν τοῦλάχιστον τὴν παιδείαν· διότι, ἂν συμβῆ νὰ χάσωμεν καὶ αὐτὴν, ποῖος ὁ λόγος νὰ ζῶμεν πλέον οἱ Ἕλληνες ὡς ἀληθινὰ ζῶα περιφρονημένοι ἀπὸ τὸν κόσμον; Τυφλοὶ κατὰ τὴν ψυχὴν εἶναι οἱ ἔρημοι παιδείας καὶ μαθήσεως. Καθὼς τὸ ἡλιακὸν φῶς παρασκευάζει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ καλῶς πορεύεσθαι, τοιοῦτοτρόπως ἡ μάθησις καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἱκανὸν νὰ μὴ παραπλανᾶται ἐν τῷ βίῳ. Τοῦτο δὲ τὸ φῶς τῆς

μαθήσεως δὲν εἶναι ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως χορηγουμένων, ὅπως τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλ' εἶναι κτητόν, διὰ κόπου καὶ χρόνου θηρευόμενον καὶ ὑπὸ τῆς ἐξειότητος σοφωτάτων ἀνδρῶν κανονιζόμενον. Ὑπὸ τοῦ φωτὸς τούτου θερμαινόμενῃ ἡ ψυχὴ ἀναμνησκαται τῶν ἑαυτῆς ἀγαθῶν καὶ παρασκευάζεται πρὸς τὰς ἀρετάς· ἔπειτα ἐγκρατῆς τῶν ἀρετῶν δι' ἀσκήσεως γινόμενη τυγχάνει τῆς ἀληθείας· ἀκολουθῶν δὲ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον βαδίζουσα οὐδέποτε τοῦ λοιποῦ σφάλεται. Οὕτως ἀνδρεῖοι γινόμεθα, οὕτω δίκαιοι, οὕτω σώφρονες, οὕτω φρόνιμοι. Ἀπορῶν δὲ ὁ φιλόπατρις λόγιος, διατι ἡ Ἑλλάς τὸν παλαιὸν μὲν καιρὸν ἐπέδειξε τοσοῦτους καὶ τοιοῦτους ἀνδρας, τώρα δὲ... ὦ τῆς ἀφορίας! ἐπιφέρει καὶ ταῦτα: Μήπως μετεβλήθη τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος; μήπως ὁ ἀῆρ αὐτῆς ἔχει ἀλλοιωθῆ; μήπως τὰ ὕδατά της; Μὴ γένοιτο! πάντα τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν σύστασιν διασώζουσιν· οἶνον τὸν αὐτόν. ὄν καὶ πρότερον ἡ ἀμπελος ἔφερε, πίνουσιν· ὕδωρ τὸ αὐτὸ ἀναβλύζουσιν αἱ πηγαί· ἰχθύων τῶν αὐτῶν καὶ κρεῶν γεύονται πάντες· ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματος τὰ πάντα μένουσιν· οὐχὶ ὁ ἵππος, οὐχὶ ὁ βοῦς, οὐχὶ ὁ κύων, οὐχὶ ὁ λύκος, μόνον ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἑλλάδος μετεβλήθη· ὁ ἄνθρωπος, ὦ γῆ καὶ ἥλιε, ἀμελήσας ἑαυτεῦ. Διεκτραγωδῶν δὲ μετὰ παρρησίας τὰ κακὰ τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην μεγαλοφώνως κηρύττει τὰ αἴτια τῆς καχεξίας καὶ τῆς καταπτώσεως τοῦ Γένους. Τίς ἐσύλησε τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὰς ἐξεις; τίς τὰς δυνάμεις κατέστρεψε; τίς ἀφῆρεσε τὸν ὑγιᾶ λόγον; τίς τὴν ἀρετὴν; τίς τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην; τίς τὴν γνώσιν τοῦ δικαίου καὶ τῶν νόμων; τίς ἀπετύφλωσε τὸν νοῦν μᾶς; τίς μᾶς κατέστησε βαρβάρων ἀγριωτέρους; Μήπως ἡ τύχη; ἀλλ' ἡ τύχη οὐδαμῶς δεσπόζει τῶν ψυχικῶν δυνάμεων. Μήπως ἡ θεία Πρόνοια κατημέλησεν ἡμῶν; ἀλλ' αὕτη αὐτεξουσίους ἐξ ἀρχῆς μᾶς ἐδημιούργησε. Τίς πταίει λοιπόν; τίς ἀδικεῖ; Οὐδεὶς. Ἡμεῖς αὐτοὶ ἐχθροὶ καὶ λησταὶ καὶ λωποδύται ἡμῶν αὐτῶν ἐγενόμεθα· ἡμεῖς τὸν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν θεῖον σπινθῆρα ἐσβήσαμεν· ἡμεῖς τὸν ἀνθρώπιμον ἀπώλεσαμεν· διότι, ὅταν ἀμελῶμεν ἡμῶν αὐτῶν, τί ἄλλο πρέπει νὰ περιμένωμεν; Ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἄνθρωπος χρεωσθεῖ κατὰ πάντα τρόπον νὰ ἐπιμε-

ληθῆ ἑαυτοῦ καὶ νὰ παρασκευάσῃ τὴν ψυχὴν του, νὰ παιδευθῆ καὶ νὰ διδαχθῆ.

Κατὰ ποῖον δὲ τρόπον ἔπρεπε νὰ παιδευθῆ καὶ διδαχθῆ τὸ ἀπαιδευτον Γένος, μᾶς τὸ λέγει ἄλλος, Κερκυραῖος καὶ οὗτος λόγιος, ὁ Ν. Σοφιανός, ὅστις ἔγραφε πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Χερρονήσου Κρήτης Διονύσιον ταῦτα· «Βλέποντας, θεοφιλέστατε Δέσποτα, ὅτι διὰ τὴν μακρὰν καὶ πικροτάτην δουλοσύνην τὸ ἡμέτερον Γένος ἐξέπεσε καὶ οὐδὲ κἂν ἐνθυμᾶται τὴν προκοπὴν, ὅπου εἶχαν οἱ πρόγονοί μας, μετὰ τὴν ὁποῖαν ἄφησαν εἰς ἄλλην τὴν οἰκουμένην λαμπρὰν καὶ ἀθάνατον δόξαν, ἠθέλησα πολλάκις νὰ συμβουλευθῶ καὶ νὰ κοινολογήσω τὸ πρᾶγμα μετὰ σοφούς καὶ πεπαιδευμένους καὶ κατὰ ἀλήθειαν εὐγενεῖς καὶ λειψανα τῆς ἀθλίας καὶ δυστυχούς ἀρχαίας Ἑλλάδος, λέγων τὸν ἐνδοξότατον καὶ δοχεῖον τῶν ἀρετῶν Ἀντώνιον τὸν Καλλιέργην καὶ μετὰ τὸν ἀριστον καὶ δοκιμώτατον ἱατρὸν Ἄγγελον τὸν Φορτίαν καὶ μετὰ τὸν περίφημον καὶ λογιώτατον Ἀντώνιον τὸν Ἐπαρχον, μετὰ τὸν καλὸν καὶ συνετώτατον Κωνσταντῖνον τὸν Ῥάλλην καὶ τὸ ἄνθος τῆς καλοκάγαθίας Μαθίαν τὸν Ἄβαριν, μετὰ τὸν μέγαν καὶ σεμνὸν Γεώργιον τὸν Κορίνθιον, μετὰ τὸν σοφὸν Ἐρμόδωρον τὸν Ζαχυνθηνόν, μετὰ τὸν σῶφρονα καὶ σπουδαιότατον Καντῖνον τὸν Τριβῶλιον καὶ τὸν τούτου πατέρα Ἰάκωβον τὸν ἱλαρώτατον καὶ χαριέστατον ποιητὴν, μετὰ τὸν γλυκὺν καὶ σπουδαῖον Μιχαὴλ τὸν Ῥωσσαῖτον, μετὰ τὸν λόγιον καὶ πεπαιδευμένον Νικόλαον τὸν Χίον, μετὰ τὸν μεγαλοπρεπέστατον ῥήτορα Φράγκον τὸν Τελουντᾶν καὶ ἔτι μετὰ τὸν εὐγενέστατον Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον, ἄνδρα ἐπεικὴ καὶ σῶφρονα, ὅπου ἡ παιδεία καὶ προκοπὴ τους ἀδεται εἰς ἄλλην τὴν οἰκουμένην, καὶ νὰ μὴ μακρολογῶ, καὶ μετὰ πολλοὺς ἄλλους, ὅπου ἔτυχαν ἐδῶ, εἶχα συμβουλευθῆ μετὰ ποῖον τρόπον ἤθελε διορθωθῆ τὸ πάθος τοῦτο τῆς ἀπαιδευσίας καὶ νὰ γυρίσουν εἰς τὸ καλὸν· καὶ ὅλοι ἀπὸ μίαν γνώμην ἦσαν ὅτι, ἂν ἤθελαν διαβάσει καὶ νὰ γρικήσουν τὰ βιβλία, ὅπου ἀφήκαν ἐκεῖνοι οἱ παλαιοὶ καὶ ἐνάρετοι ἄνδρες, ἤθελε διορθωθῆ ἡ ἀπαιδευσία, ὅπου πλεονάζει εἰς τοὺς πολλοὺς».

Ἡ ἐλευθέρωσις λοιπὸν τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ διδασκαλίας ἦτον ὁ πρῶτιστος σκοπός, ὁ γλυκύτα-

τος πόθος τῶν σοφῶν τοῦ Ἑθνους ἀνδρῶν κατὰ τοὺς μαύρους καὶ σκοτεινοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐθνικοῦ τούτου προγράμματος ἔτειναν πᾶσαι αἱ προσπάθειαι τῶν ἐπιφανῶν τοῦ Γένους κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἄλλ' εἶναι φανερὸν ὅτι Ἑθνος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ μὲν μακροῦ χρόνου ἐφθείρετο ὑπὸ δεινῆς ἀμαθείας καὶ παχυλῆς δεισιδαιμονίας, μετὰ δὲ τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ εἰς τὸν βάρβαρον καὶ ἄγριον Τοῦρκον κατετρύχετο καὶ ὑπὸ ἀφορήτου πενίας, οὔτε πρόχειρα καὶ εὐκόλα τὰ μέσα τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς μορφώσεώς του νὰ εὐρίσκη ἠδύνατο, οὔτε ἀνθρώπους πολλοὺς καὶ ἱκανοὺς νὰ κάμνωσιν ὀρθὴν καὶ καρποφόρον χρῆσιν τῶν μέσων τούτων τῆς παιδείας. Σχολεῖα μὲν ὀλίγα τινὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα τότε ὑπῆρχαν, ἢ δὲ ἐν αὐτοῖς ἐκπαιδεύσις ἦτον ὅλως μονομερῆς, ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἢ θρησκευτικῆ, διότι καὶ τὰ περισσότερα τῶν σχολείων τότε ἐντὸς μοναστηρίων ἢ ἐκκλησιῶν ἐλειτούργουν. Εἰς ὅσα δὲ πάλιν — ἀλλὰ πολὺ ὀλιγότερα ταῦτα — ἐδιδάσκοντο καὶ ἄλλα τῆς ἐγκυκλίου παιδείας μαθήματα, φιλολογικά, φιλοσοφικά, μαθηματικά καὶ φυσικά, ἢ διδασκαλία καὶ κατὰ τὰ ἄλλα ἦτον ἐλαττωματικὴ καὶ κατὰ τοῦτο μάλιστα, ὅτι ἐγίνετο μὲ ἐγχειρίδια διδακτικὰ γραμμένα σχεδὸν πάντα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, τὴν ὁποίαν φυσικά οἱ μαθηταὶ ἐδυσκολεύοντο πολὺ νὰ ἐννοῶσι. Καὶ ὅσα δὲ βιβλία χάριν τοῦ λαοῦ ἐν Βενετία τότε ἐτυπώνοντο, τὰ περισσότερα ἦσαν τόσον κακόζηλα καὶ ἀπειρόκαλα, ὥστε μᾶλλον τὴν ἀμάθειαν παρὰ τὰ φῶτα εἰς τὸ Ἑθνος ἠϋξάναν. Ἄλλὰ καὶ ὅταν κατόπιν ἀπὸ τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ἤρχισαν νὰ πληθύνωνται ἐν Ἑλλάδι τὰ ἐκπαιδευτήρια, δὲν ἐλήφθη φροντίς νὰ πολλαπλασιασθῶσι πρὸ πάντων τὰ στοιχειώδη τοῦ λαοῦ σχολεῖα καὶ βαθμηδὸν καὶ ἐν μέτρῳ νὰ ἰδρύνωνται καὶ ἄλλα ἀνωτέρας μορφώσεως καθιδρύματα, ἀλλὰ κατὰ προτίμησιν ἰδρύνοντο ἀνώτερα σχολεῖα καὶ ἐδιδάσκοντο μαθήματα ὑπέρτερα τῆς διανοητικῆς τῶν μαθητῶν ἀντιλήψεως.

Διὰ τοῦτο πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ σοφὸς Θερεϊανὸς ὅτι «οἱ λόγιοι Ἕλληνες τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ἐμόχθησαν μὲν τὰ μέγιστα ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν φῶτων,

ἀλλὰ μάτην οἱ πλείστοι ἐμόχθησαν, τραπόμενοι οὐχὶ τὴν εὐθειᾶν ὁδόν. Τὰ μεγάλα τῆς ἀπαιδευσίας κακὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀρθῶσι δι' ἐπιστημονικῶν πονημάτων, ὧν οὐδεὶς ἐνόει τὸ λεκτικόν καὶ τὸ πραγματικόν· οἱ τότε λόγιοι ἐφαντάζοντο δι, ὅσο ὑψηλότερα ἦσαν τὰ μαθήματα, τοσοῦτο εὐχερέστερον θ' ἀνπερουτο ὁ νοῦς τῶν Ἑλλήνων εἰς ἀπόλαυσιν τῶν ἐπιστημῶν· ἐπήδησαν αἴφνης ἀπὸ τῆς κατωτάτης εἰς τὴν ἀνωτάτην τῆς διανοητικῆς κλίμακος βαθμίδα, οὐδαμῶς ἀναλογισάμενοι ὅτι τοιαῦτα πηδήματα εἶναι βλαβερώτατα πρὸς Ἔθνος ὅλως ἀστοιχείωτον καὶ τῶν πάντων σχεδὸν ἐνδεές. Τὰ φιλοσοφικὰ καὶ μαθηματικὰ παιδεύματα ὑπελαμβάνοντο τότε ὡς ἡ μόνη ἄγκυρα τῆς πνευματικῆς τοῦ Γένους σωτηρίας· παρεδίδοτο ἡ μὲν Φιλοσοφία εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας εἰσέτι τὰ πρῶτα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης στοιχεῖα, ἡ Ἄλγεβρα δὲ καὶ ἡ Γεωμετρία εἰς τοὺς μὴ γνωρίζοντας τὴν Ἀριθμητικὴν. Οἱ δυστυχεῖς μαθηταὶ ἦσαν καταδεδικασμένοι νὰ ἀναρριχῶνται ὡς πίθηκοι, ἐπὶ τὰ ἄκρα, οὐδὲν ἄλλο ἀποκομίζοντες ἀπὸ τῆς ἐπικινδύνου καὶ ματαίας ταύτης ἀναρριχίσεως ἢ φόβον καὶ τρόμον».

Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐμφανισθῇ ἐπὶ τέλους ἄνθρωπος εἰς τὸ ταλαίπωρον Γένος, ὅστις νὰ τοῦ ὑποδείξῃ πόσον ἦτο μακρὰν ἀπὸ τὴν ὁδὸν τοῦ ἀληθινοῦ φωτισμοῦ του καὶ πόσον ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη ἦτο νὰ ἀλλάξῃ τάχιστα τὸ ἐκπαιδευτικόν του σύστημα, ἂν ἤθελε ν' ἀποδώσῃσι γενναίους καρποὺς οἱ πολλοὶ καὶ μεγάλοι ἀγῶνες αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς μορφώσεώς του. Καὶ ἡ θεία Πρόνοια ἐξαπέστειλε τότε εἰς τὸ Ἔθνος τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῆν.

Ἐπίστευε καὶ ὁ Κοραῆς διὰ τὸν φωτισμὸς τοῦ Γένους ἦτον ὁ ἀσφαλέστατος προάγγελος τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀποκαταστάσεως, ἀλλ' ὁ φωτισμὸς οὗτος κατὰ τὸν Κοραῆν ἔπρεπε νὰ εἶναι τοιοῦτος, ὥστε νὰ καταστῇ ἔπειτα καὶ ὁ ἀσφαλέστατος φύλαξ καὶ φρουρὸς τῆς αὐτονόμου πολιτείας τοῦ Ἔθνους. Τὸν φωτισμὸν δὲ τοῦτον τὸ Ἔθνος ὄφειλε νὰ ἐπιδιώξῃ διὰ παιδείας, ἥτις ἀρμονικῶς διαπλάττουσα τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν παντὸς Ἑλλήνος νὰ διδάσκη αὐτὸν διὰ τὸ κύριον καθήκον αὐτοῦ εἶναι νὰ προσφέρῃ πάσας τὰς δυνάμεις

αὐτοῦ, καὶ ἐν ἀνάγκῃ μέχρις αὐτοθυσίας, εἰς τὴν διάθεσιν τῆς πατρίδος. Τοιαύτη δὲ παιδεία θὰ στηριχθῆ καὶ ἐπὶ ἄλλων μὲν μαθησέων, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἕνεκα τῆς παρὰ πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν ἀνομολογουμένης μορφωτικῆς καὶ ἐθνοπλαστικῆς αὐτῶν δυνάμεως. Ἄλλ' ἐπειδὴ καρποφόρος σπουδὴ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶναι ἀδύνατος ἄνευ εὐμεθόδου διδασκαλίας, ἔπρεπε νὰ μεταρρυθμισθῆ ἕκ βάθρων τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον καὶ λυσιτελέστερον καὶ ἡ γλώσσα τῆς παραδόσεως καὶ τῆς συγγραφῆς τῶν διδακτικῶν βιβλίων νὰ μὴ εἶναι μήτε χυδαϊκὴ μέχρως ἀηδίας μήτε ἀρχαϊκὴ μέχρις ἀκαταληφίας.

Τὸ τοιοῦτον λοιπὸν ἐθνικὸν ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα ἔχων ἀποκλειστικὸν καὶ διηνεκὲς τοῦ βίου του μέλημα ὁ Κοραΐς καθ' ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα τῆς ἐν Παρισίοις διαμονῆς του (1788—1833) κατεγίνετο εἰς τὴν συστηματικὴν σπουδὴν καὶ μελέτην τῶν Ἑλλήνων μάλιστα συγγραφέων. Καρπὸς δὲ τῆς πολυετοῦς ταύτης περὶ τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν ἀκαμάτου ἐργασίας του ὑπῆρξεν ἡ ἔκδοσις 66 ὄλων τόμων βιβλίων, ἐκ τῶν ὁποίων 17 ἀποτελοῦν τὴν «*Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην*» καὶ 9 τὰ «*Πάρεργα τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης*» μετὰ μακροτάτων *Προλεγομένων* καὶ τῶν περιωνύμων «*Ἀυτοσχεδία*» *στοχασμῶν περὶ παιδείας καὶ γλώσσης*».

Ἡ ἔκδοσις τῆς Βιβλιοθήκης ταύτης, γενομένη κατὰ τὸ πλεῖστον δαπάνῃ τῶν Ζωσιμαδῶν, ἐκίνησεν εἰς θαυμασμὸν ὄλους τοὺς περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἀσχολουμένους σοφοὺς Εὐρωπαίους, εἰς ἐφημερίδας δὲ καὶ περιοδικὰ καὶ βιβλία ἐγράφησαν περὶ τοῦ ἐκδότου αὐτῆς ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια, ὅσα ἴσως οὐδέποτε ἐγράφησαν ὑπὲρ ἄλλου σοφοῦ Εὐρωπαίου. Ὁ διάσημος καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν Παρισίοις Φραγκίσκος Ουρότος ἔγραψεν ὅτι διὰ τῆς Βιβλιοθήκης ταύτης ὁ Κοραΐς «ὄχι μόνον συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ἀλλὰ καὶ διέδωκεν εἰς τὴν Εὐρώπην τοὺς συγγραφεῖς διωρθωμένους μετὰ τόσης ἀκριβείας καὶ ἐπιτυχίας, μεθ' ὧν οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχον ἐκδοθῆ οὗτοι πρότερον. Ἐκαστος τόμος τῆς ἀξιο-

λόγου ταύτης Βιβλιοθήκης συνοδεύεται ὑπὸ προλεγομένων, ἐν τοῖς ὁποίοις ὁ συγγραφεὺς ὀλοφύχως ἀφωσιώθη νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς συμπολίτας του εὐγενέστατα αἰσθήματα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὰ ἐργασθῶσι παντὶ τρόπῳ ὑπὲρ τῆς δυσισχυισμένης πατριδος των, μετὰ τοῦ παραγγέλματος δὲ καὶ τὸ παράδειγμα δίδει αὐτὸς οὗτος, οὗτινος ἡ κυριαρχοῦσα σκέψις καθ' ὅλον τὸν βίον ὑπῆρξεν ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωσ». «Ὁ Κοραῆς διὰ τῆς πολυμαθείας καὶ τῆς φιλοκάλου ἀκριβολογίας του θὰ περιποίει δόξαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα (ἔγραφεν ὁ ἐπιφανὴς Γάλλος ἑλληνιστὴς Βοισσονάδης). Ἡ σοφὴ Εὐρώπη κατέταξεν αὐτὸν εἰς τὴν χορείαν τῶν ἐμπειροτάτων καὶ ὄξνουστών κριτικῶν, εἶναι δὲ κατὰ πάντα ἄξιος τῆς διαπρεποῦς ταύτης τιμῆς δι' ὅσα ἐξέδωκε μέχρι τοῦδε φιλολογικὰ ἔργα. Ὁ μέγας οὗτος ἑλληνιστὴς ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς παιδεύσεως τῶν Ἑλλήνων ἐργάζεται καὶ ὑπὲρ τῆς ἰδικῆς μας παιδεύσεως, αἱ δὲ λαμπραὶ αὐτοῦ ἐκδόσεις, πλήρεις συνέσεως καὶ ποικίλης πολυμαθείας, εἶναι ἀπαραίτητοι εἰς πάντα ἀσχολούμενον εἰς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα». Ὁ δὲ περικλεῆς Γερμανὸς φιλόλογος Σχαίφερος τὴν μὲν «Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην» ἐχαρακτήρισεν ὡς «ἀνεξάνηλτον θησαυρὸν παντοίων ἀρίστων πραγμάτων», αὐτὸν δὲ τὸν Κοραῆν ὡς «τὸν ὑπατοῦ τῶν συγχρόνων κριτικῶν καὶ ἀληθῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους ἀγλαΐσμα», ὁ δὲ Ἑλβετὸς σοφὸς Ὁρέλλιος, τὰς ἐκδόσεις τοῦ ἀνδρὸς ἔχων καὶ οὗτος ὑπ' ὄψιν, ἔκρινεν αὐτὸν ὡς «ἔξοχον σέμνωμα τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων». Μετὰ παρομοίου δὲ θαυμασμοῦ ἔγραψαν περὶ τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης» καὶ τοῦ ἐκδότου αὐτῆς καὶ πλείστοι ἄλλοι Εὐρωπαῖοι σοφοὶ συνιστῶντες εἰς τοὺς ὁμογενεῖς αὐτῶν τὴν μελέτην τῶν ἐκδόσεων τοῦ μεγάλου Ἑλλήνου. Πολλοὶ δὲ ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων τοῦ καιροῦ ἐκείνου Εὐρωπαϊῶν φιλολόγων ποικίλας φιλολογικὰς αὐτῶν ἀπορίας εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Κοραῆ ὑπέβαλλον καὶ τὴν ἐπικουρίαν αὐτοῦ εἰς διορθώσεις τοῦ κειμένου Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων ἐζήτησαν, ὁ δὲ μέγας Ναπολέων εἰς τὸν Κοραῆν καὶ δύο ἄλλους Γάλλους τὴν εἰς τὸ γαλλικὸν μετάφρασιν τοῦ Στράβωνος ἀνέθηκεν καὶ τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ δὲ τῶν Παρισίων ἔδραν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπανειλημμένως τοῦ προσέφεραν, ἦν ὁμοῦς

ὁ Κοραΐης περιφρονῶν πάντοτε καὶ πλοῦτον καὶ ἀξιώματα οἰαδίποτε εὐσχήμως ἀπεποιήθη, ὅπως μὴδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀποσπάσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Πατρίδα ὑπηρεσίας.

Εἰς τὸ Ἔθνος δὲ τοσοῦτον ἐνθουσιασμόν καὶ τοῦτ' αὐτὸ θείαν μανίαν ἐνέβαλαν τὰ σοφὰ παραγγέλματα τοῦ μεγάλου Χίου, ὥστε πολλοὶ μὲν νέοι ἐξ αὐτῶν παρακινούμενοι μετέβαιναν εἰς Εὐρώπην, ὅπως ἐκμάθωσι γλώσσας καὶ ἐπιστήμας, ἐπιστρέφοντες δ' ἔπειτα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐδίδασκον εἰς τὰ σχολεῖα ἢ μετέφραζον διάφορα βιβλία χρήσιμα εἰς τὴν παιδείαν τοῦ Ἔθνους, πολλαὶ δὲ πόλεις ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἰδρῦσωσι σχολεῖα ἢ μεταρρυθμίσωσι καλύτερον τὰ ὑπάρχοντα προσκαλοῦσαι διδασκάλους καὶ προμηθευόμεναι βιβλία καὶ ὄργανα διδασκαλίας. Πλούσιοι ὁμογενεῖς τότε ὑπὸ τῶν λόγων τοῦ Κοραΐ θερμαινόμενοι ἔδαπανοῦσαν ἀφειδῶς τὸν πλοῦτόν των καὶ ἴδρουν σχολεῖα, ἐβοηθοῦσαν τοὺς λογίους εἰς ἔκδοσιν περιοδικῶν καὶ βιβλίων, ἠγόραζαν καὶ διεμοίραζαν βιβλία εἰς πτωχοὺς μαθητὰς καὶ σχολεῖα, ἐσπούδαζαν χρηστοὺς καὶ φιλομαθεῖς νέους.

Ὅταν ὁ γενναῖος ναύαρχος τῆς Ὑδρας Μ. Τομπάζης ἐβλεπεν ὅτι οἱ συμπολίται του ἀφοσιωθέντες ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὴν ἀπόκτησιν πλοῦτου δὲν ἔδειχναν ὅσῃν ἄλλοι Ἕλληνες, πτωχότεροι αὐτῶν, ἀγάπην πρὸς τὴν παιδείαν, πρὸς τὸν Κοραΐν ἔγραψεν εἰς τοὺς Παρισίους καὶ παρεκάλει αὐτὸν νὰ συμβουλευσῇ τοὺς Ὑδραίους τὰ πρέποντα διὰ νὰ ἀγαπήσωσι τὴν παιδείαν. Καὶ ὁ φιλόπατρις ἀνὴρ εὐθύς διὰ μακρᾶς ἐπιστολῆς τοὺς μὲν ἀπλοικοὺς νησιώτας ἐδίδαξε τὴν δικαίαν καὶ ἐπωφελῆ χρῆσιν τοῦ πλοῦτου καὶ ὑπέδειξεν ὅτι οἱ μέλλοντες νὰ κληρονομήσωσι τὸν πλοῦτον τοῦτον χωρὶς ἰδρώτας ἀπόγονοὶ των δὲν θὰ ἦσαν ἱκανοὶ νὰ τὸν φυλάξωσιν, ἂν οἱ γονεῖς των δὲν ἐφρόντιζαν νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτοὺς μαζὶ μὲ τὸν πλοῦτον καὶ κηρωτὸν τοῦ πλοῦτου καὶ κλειδίον τὴν παιδείαν, πρὸς δὲ τὸν φιλόμουσον ναύαρχον ἀπήγησε ταῦτα·

«Τὸ γράμμα σου δείχνει ὅτι, ἂν δὲν ἔλαβες καλὴν ἀνατροφὴν, ὡς παραπονεῖσαι, ἀξίζεις περισσότερο ἀπὸ πολλοὺς καυχωμένους εἰς τὴν ἀνατροφὴν των, ἐπειδὴ αἰσθάνθης τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος σου καὶ ζητεῖς ὡς φιλόστοργος αὐτῆς υἱὸς νὰ

τὴν θεραπείης. Ἐδῶ κλεισμένην εὕρισκες τὴν ὁποίαν ἐπεθύμησες ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς Δημογέροντας. Ἄλλ' ἡ ἐπιστολή μου δὲν θέλει κατορθώσει τίποτε, ἂν σύ, φίλε, ἐνωμένος μετὸν ἡμιώτατον ἀδελφόν σου καὶ ἄλλους τινὰς συμπολίτας, φλεγομένους μετὸν αὐτὸν ζῆλον, δὲν παραστήσετε εἰς τὴν φαντασίαν σας ὡς παρόντα δλα τὰ μέλλοντα καλά. Κανείς δὲν ἠθελε κοπιᾶσαι νὰ φυτεύσῃ ἄμπελον, ἂν δὲν ἐνισχύετο ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τοῦ τρύγου. Πλειότερα νὰ σοῦ γράψω δὲν με συγχωρεῖ τὸ γῆρας μου. Ἐπειτα τί ἄλλο δύναμαι νὰ σοῦ εἶπω πλειότερον παρὰ παιδείαν, παιδείαν καὶ πάλιν καὶ πολλάκις παιδείαν; Μόνη ἡ παιδεία ἔχει νὰ θεραπεύσῃ τὰς κοινὰς τοῦ τάλαιπώρου Γένους ἡμῶν δυστυχίας· ἡ παιδεία μόνη ἔχει νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὸν ἀνυπόφορον ζυγὸν τοῦ ἀχρειαστάτου Σκυθικοῦ ἔθνους. Μακάριοι ὅσοι βοηθοῦν τὴν παιδείαν καὶ μετὰ λόγον καὶ μετὰ ἔργον· αὐτοὺς μόνους γνωρίζω γνησίους ἀπογόνους τῶν Ἑλλήνων· ὅσοι ἀδιαφοροῦν εἰς αὐτὴν ἢ καὶ τὴν πολεμοῦν, εἶναι Τούρκων ὄχι Ἑλλήνων γεννήματα.

Πολὺ ὀρθῶς λοιπὸν ἔγραφεν ὁ προμνημονευθεὶς Θερεϊνός, ὅτι «οἱ Αὐτοσχέδιοι στοχασμοὶ εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ σπουδαιότατον καὶ λυσιτελέστατον τῶν φιλολογικῶν μνημείων, ὅσα ἐγράφησαν ἔστω καὶ αὐτοσχεδίως περὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου μέχρι τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος» δύνανται δὲ εἰκότως νὰ παραβληθῶσι λόγῳ τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτῶν ἐπιδράσεως εἰς τὸν νοῦν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς πολυκρότους λόγους, οἷως ἀπέτεινεν ὁ μέγας φιλόσοφος Φίχτε πρὸς τοὺς Γερμανοὺς στεναζόντας ὑπὸ τὸν βαρὺν τοῦ Ναπολέοντος ζυγόν. Οὐ μόνον ὑπεξέκαυσαν τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὴν φιλομάθειαν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐνέπνευσαν αὐτοῖς δι' ἐξαισίων παρακελεύσεων ἀκράδαντον πίστιν ἐπὶ τὴν ἀνώλεθρον δύναμιν τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως. Οὐ μόνον ἐδίδαξαν τοὺς λογίους καὶ νᾶς ἐν πολλοῖς, ὑγιεῖς καὶ γονίμους θεωρίας περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς παλαιᾶς Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπεδίλωσαν αὐτοῖς τίνι τρόπῳ ἔδει νὰ ἀναπλασθῇ ἡ τέως μιξοβάρβαρος γραφομένη Ἑλληνική. Οἱ Αὐτοσχέδιοι Στοχασμοὶ εἶναι ἔτι καὶ νῦν διδα-

κτικώτατον ἀνάγνωσμα καὶ ἐντρυφήμα παντὸς λογίου Ἑλλη-
 νος, ὁμοιάζοντες πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα καλλιτεχνήματα, ἅτι-
 να καὶ μετὰ πολλῶν αἰῶνων πάροδον φαίνονται νεωστὶ κατα-
 σκευασμένα καὶ οἷον γλυφάνου ἐκπέμποντα ὄσμήν. Τοσοῦτος
 δ' ὑπῆρξεν ὁ ἐκ τῶν Στοχασμῶν τούτων εἰς τὰς ψυχὰς τῶν
 Ἑλλήνων παραχθεὶς ἐνθουσιασμός, ὥστε καὶ ἰδιαιτέρως ἀνε-
 τυπώθησαν οὗτοι ἐν Βιέννῃ τῷ 1815 καὶ ὕστερον τῷ 1833 ἐν
 Παρισίοις». Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἐν Παρισίοις πενιχρὸς οἶκος τοῦ
 Κοραῆ ἐπὶ πολλάς δεκάδας ἐτῶν ἐχρησίμειεν ὡς ἀληθινὸν τοῦ
 δουλεύοντος Γένους Ἑπουργεῖον Παιδείας, εἰς τὸ ὅποιον κατέ-
 φευγαν φιλόμουσοι Κοινότητες καὶ φιλοπάτριδες ἰδιῶται ζητούν-
 τες τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ συνδρομὴν εἰς τὰς ἐκπαιδευτικὰς τῶν
 ἀνάγκας καὶ τὸ ὅποιον πλουσιοπάροχα παρείχεν εἰς ὅλους
 πολυτιμώτατα διδάγματα καὶ μετρημένας καὶ σοφὰς ἔδιδε συμ-
 βουλάς περὶ τοῦ ἀληθοῦς αὐτῶν φωτισμοῦ διὰ πραγματικῶς
 ἀνθρωπιστικῆς καὶ ἀληθῶς ἑλληνοπρεποῦς παιδείας.

Πόσῃν δὲ πίστιν εἶχεν ὁ Κοραῆς εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ
 Γένους διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τῆς παιδείας εἰς αὐτό, ἀπο-
 δεικνύει τούτο, ὅτι πολὺ πρὸ τοῦ 1821 καὶ ὡς θεόληπτος
 μάντις προεῖδε καὶ ὡς θεόπνευστος προφήτης προεῖπε τὴν
 ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων
 τοῦ 1802 ἀνέγνωσεν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἑταιρείας τῶν
 Ἀθροωποποιητῶν τῶν Παρισίων τὸ περιβόητον ἐκεῖνο «*Υ-
 πόμνημα περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ πολι-
 τισμοῦ ἐν Ἑλλάδι*», τὸ ὅποιον ἐκρίθη ὡς ἡ πρώτη εἰς
 τὴν Εὐρώπην ἐπίσημος ἀνακήρυξις τῶν ἐθνικῶν δικαίων τῆς
 Ἑλλάδος καὶ τὸ πρῶτον εὐοίωνον ἄγγελμα ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν
 Γένος ἀμετάκλητον εἶχεν ἀπόφασιν νὰ φωτισθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ
 διὰ τῆς δυνάμεως τῶν φῶτων νὰ ἀποδειχθῇ ἄξιον τῆς παλαιᾶς
 δόξης καὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ πολιτικῆς αὐτοῦ ἐντολῆς. Ἐν
 τῷ ἐπιλόγῳ λοιπὸν τοῦ Ὑπομνήματος τούτου ἀναγινώσκομεν
 τὰ ἑξῆς: «Τὸν κάλαμον ἔλαβα εἰς χεῖρας, ἀγαπητῆ μου πατρίς,
 ἵνα πρῶτος ἐγὼ ἀνακηρύξω τὴν ἀρχίσασαν ἀναγέννησίν σου εἰς
 ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὸ φιλόξενον τούτο καὶ φιλόφρω-
 τον Ἔθνος τῆς Γαλλίας. Ἄν ποτε Ἔθνος μεγάλῳψυχον εὐδο-

κήση νὰ ἀπλώσῃ χεῖρα βοηθὸν εἰς τοὺς γενταίους ἀγωνάς σου, ἄς γνωρίζῃ ὅτι θὰ ἔχῃ εὐλογωτάτας ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς εὐγνωμοσύνης σου καὶ θὰ καταστῇ εὐεργέτης σύμπαιτος τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν προτέρων πρέπει νὰ πεισθῇ ὅτι οὐχὶ αὐτὸ πρῶτον διαλύει τὸ σκοτὸς τῆς Ἑλλάδος. Σὺ, πατρίς μου, μόνη σου καὶ χωρὶς τὴν βοήθειαν τῶν ξένων, ἀφ' οἷου σε εὐ ἐπέτρεψαν τοῦτο αἱ περιστάσεις, ἤνοιξες τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ φῶτα, τὰ ὁποῖα εἰς κάθε τόπον περιζητοῦσα εἰσάγεις εἰς τὰς ἐστίαις σου, τοιοῦτοτρόπως δὲ ἀποδεικνύεις εἰς ὅλους τοὺς βλέποντάς σε ὅτι, ἂν ἡμέραι πονηραὶ δύνανται νὰ ἐρημώσουν ἀγρὸν πολυκαρπώτατον, δὲν ἰσχύουν ὁμως καὶ νὰ ἀφαιρέσωσι τὴν εὐφορίαν αὐτοῦ· ὀλίγον μόνον νερὸν καὶ μικρά τις καλλιεργία ἀρκεῖ, ὅπως ὁ ἀγρὸς ἀναπαραγάγῃ τὸν πλοῦτον, ὅστις ἐκάλυπτε πρότερον καὶ ἐστόλιζεν αὐτόν. Ἀληθεύει μὲν ὅτι δὲν ἔφθασαν ἀκόμη οἱ εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι χρόνοι, κατὰ τοὺς ὁποίους θὰ ἀμιλλᾶσαι πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ πρὸς τὰ σοφώτατα τῶν Ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης· ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἔκαμες ἤδη ἀρχὴν, καὶ ἡ ζέσις καὶ ἡ καρτερία τῆς φιλομαθοῦς νεολαίας σου καὶ ὁ ζῆλος τῶν πλουσίων σου διαπρυσίως κηρύττουν ὅτι δὲν θὰ ἐξακολουθῆς νὰ εἶσαι ὅτι ἡσο ἀπὸ τινῶν ἑκατονταετηρίδων. Ἐν τῷ νέῳ σταδίῳ, τὸ ὁποῖον σὺ παρεσκεύασες εἰς σεαυτὴν, ἐβάδισες τόσον μακρὰν, ὥστε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γυρίσῃς εἰς τὰ ὀπίσω. Τὸ κατ' ἐμέ, ἂν ἔτι μὲν κατέχει πόθος ζωῆς φαρμακευμένης ἀπὸ τὴν πικρίαν τῶν κατατρυχόντων σε δεινῶν, ποθῶ τὴν παράτασιν τῆς ζωῆς μου μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ταχέως θὰ σὲ ἴδω νὰ καταλάβῃς τὴν ἀρμόζουσαν εἰς σὲ θέσιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν λαῶν».

Μετὰ τρία δὲ ἔτη ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐξέδωκεν τὸ ὀλιγοσέλιδον φυλλάδιον «Διάλογος δύο Γραικῶν τῆς Βενετίας, ὅταν ἤκουσαν τὰς λαμπρὰς νίκαις τοῦ αὐτοκράτορος Ναπολέοντος». Ἐν τῷ φυλλάδιῳ δὲ τούτῳ ἐκφράζων τὴν ἐλπίδα, ὅτι αἱ νίκαι τῶν Γάλλων θὰ ἀνεπτέρωναν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ θὰ συνετέλουν εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ ὑποδοῦλου γένους, συνεβούλευεν αὐτοὺς νὰ προσκολληθῶσιν εἰς τοὺς Γάλλους «ὡς σοφωτέρους,

ἐπιτηδειότερους καὶ προθυμότερους τῶν ῥώσων νὰ μεταδώσωσι τὴν σοφίαν των εἰς τοὺς ἄλλους» καὶ προσέθετε τὰ ἀκόλουθα· «Ἡμεῖς παρὰ πᾶσαν τὴν βαρβαρότητα τοσούτων χρόνων καὶ παρὰ πάντα τὸν ζυγὸν ἠρχίσασμεν νὰ φωτιζώμεθα, διότι καὶ καταβαρβαρωθέντες διεσώσαμεν οὐδὲν ἥττον ὀλίγα καὶ ἀσθενῆ ζώπυρα τῆς παλαιᾶς σοφίας· τὰ ζώπυρα ταῦτα χρεωστοῦμεν εἰς τὴν δύναμιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν. . . Ἡ εἰς τὸ ἔνδοξον τοῦτο τῆς ἀναγεννήσεως ἔργον προθυμία δλου τοῦ Γένους, *προλέγω μὲ προφητικὸν πνεῦμα*, θὰ ἀπολήξῃ εἰς τὸ ποθούμενον τέλος. Προφήτην μὲ κάμνει ὁ ἐνθουσιασμός, ὅστις κατέχει σήμερον δλων τῶν Γραικῶν τὰς ψυχάς. Ἡ παράδοξος αὐτῶν μεταβολὴ προβαίνει καθ' ἡμέραν, καθ' ὥραν, κατὰ πᾶσαν ὥρας στιγμὴν ἀπὸ τὸ καλὸν εἰς τὸ κάλλιον μὲ τόσῃν ζέσειν, ὥστε δὲν διστάζω νὰ εἶπω ὅτι χωρὶς ἄλλων βοήθειαν οἱ Γραικοὶ εἶναι ἱκανοὶ νὰ θεραπεύσωσι τὴν δυστυχίαν των. Τῆς παραδόξου ταύτης τῶν Γραικῶν μεταβολῆς, τῆς ὁποίας κἀνὲν ἄλλο δουλωμένον ἔθνος δὲν ἔδωκε παράδειγμα, αἱ αἰτίαι εἶναι πολλαί· μία ἀπὸ τὰς αἰτίας πρέπει νὰ λογίζεται καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας μεταβολή, ἣτις ἐγέννησεν ἀναγκαιῶς πολλὰ κακά, ἀλλ' ἡμεῖς ἐμμήθημεν τὰ καλὰ μόνον. Δὲν σ' ἔτυχε ποτὲ ν' ἀκούσης γάμου εἰς τοῦ γείτονος τὸν οἶκον; Χορεύεις καὶ μὴ θέλων ἢ τοῦλάχιστον κινεῖς τοὺς πόδας σου καὶ τοὺς σχηματίζεις εἰς χορόν, διὰν αἰσθάνεσαι τῶν γειτόνων τὰ πηδήματα. Εἰς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος τοὺς δέκα τελευταίους χρόνους, ὅσους ἐκράτησεν ἡ μεταβολὴ τῆς Γαλλίας, ἐσυστήθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα σχολεῖα, μετεφράσθησαν δὲ καὶ ἐτυπώθησαν δι' αὐτὴν ξένα βιβλία περισσότερα ἀφ' ὅσα εἶδεν ἀπὸ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕως τότε».

Τὸ ἀνωτέρω μνημονευθὲν Ὑπόμνημα τοῦ Κοραῆ, τὸ ὁποῖον Ἄγγλος μὲν ἱστορικὸς ἐχαρακτήρισεν ὡς «ἐν τῶν φωτεινοτάτων καὶ ἀξιολογωτάτων ἱστορικῶν διαγραμμάτων, ὅσα συνεγράφησαν μέχρι τοῦδε», Γερμανὸς δὲ φιλέλλην, ὁ Ἴκεν, μετέφρασεν εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν μετὰ πολλῶν σημειώσεων, ἐκίνησε τὸν ὀχλὸν ἄλλου Γερμανοῦ μισέλλητος, τοῦ Βαρθόλδου,

καθηγητοῦ τοῦ ἐν Στετίνῳ γυμνασίου. Ὁ καθηγητὴς οὗτος περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ ἔτη 1803-1804 ἔγραψε τὰς περὶ τῶν Ἑλλήνων ἐντυπώσεις του εἰς βιβλίον ἐκδοθὲν τῷ 1805 ἐν Βερολίῳ, ἐν τῷ βιβλίῳ δὲ τούτῳ κατέληγεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος ἦτον ἂν ὄχι ἀδύνατος, ἐξ ἅπαντος ὁμοῦ πολὺ δύσκολος ἕνεκα τῆς ἐξαχρειώσεως τῶν κατοίκων. Ὡς ἦτο δ' ἐπόμενον ἡ ἄδικος καὶ ἀνιστόρητος αὕτη κρίσις τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν ὄχι μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ σφοδρῶς ἀντεπεξῆλθον κατ' αὐτοῦ, ὡς λ. χ. ὁ Κοραΐς, ὁ Κούμας, ὁ Κοδρικᾶς καὶ ἄλλοι, ἀλλὰ καὶ πολλῶν Εὐρωπαίων, ὡς λ. χ. τοῦ Γάλλου Βοισσονάδου, τοῦ Ἀγγλοῦ Λήκ καὶ τοῦ Γερμανοῦ Σχαιφέρου, οἵτινες κατέκριναν καὶ ἀνεσκεύασαν τοῦ Βαρθόλδου τὰς κακεντρεχεῖς φλυαρίας. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ ἐν Βιέννῃ λόγιος ἔμπορος καὶ ἐπιστήθιος τοῦ Κοραΐ φίλος Ἀλέξανδρος Βασιλείου ἐσκόπευε νὰ ἀνασκευάσῃ διὰ τοῦ τύπου τὰς κακοβούλους τοῦ Βαρθόλδου περὶ τῶν Ἑλλήνων κρίσεις, ὁ Κοραΐς γράφων πρὸς αὐτὸν τῷ 1806 συνίστα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἐπόμενα· «Ἐπαινετὸς εἶναι ὁ σκοπὸς σου νὰ ἀνασκευάσῃς τὰς φλυαρίας τοῦ Βερτόλδου καὶ ἄμποτε νὰ μὴ τὸν παραιτηθῆς. Πάσχισον ὁμοῦ ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ κάμῃς σφοδρὰν τὴν ἀντίρρησιν καὶ μὴ φοβῆσαι νὰ φανῆς ἄγροικος... Διὰ νὰ γίνῃ ὁμοῦ ἐμβριθεστέρα ἡ ἀντίρρησις, εἶναι χρεῖς, φίλε μου, νὰ ἀποροίψῃς πάντα δισταγμὸν περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ Γένους, τῆς νῦν τε καὶ τῆς μελλούσης, καὶ νὰ παραστήσῃς τὴν ἀναγέννησίν του ὡς πρᾶγμα φανερόν, ὡς πρᾶγμα φωνάζον, εἰς ὀλίγα λόγια ὡς πρᾶγμα ἀποδεδειγμένον, καὶ νὰ τὴν παραστήσῃς μὲ τόνον καὶ ἔμφασιν προφητικὴν».

Καὶ πάλιν τῷ 1812 γράφων πρὸς τὸν φίλον του Ῥώταν ἔλεγε· «Τὸ Γένος ἡμῶν ἀρρώστησε κακὴν ἀρρωστίαν, δὲν ἐνεκρώθη ὁμοῦ. **Ὁ βρασμὸς τῶν πνευμάτων, τὸν ὁποῖον βλέπεις σήμερον**, ἄρχεται ἀπὸ τὴν δεκάτην πέμπτην ἑκατονταετηρίδα καὶ χωρὶς τοῦ Σοδομιτικοῦ ἔθνους τὴν ἔφοδον ἤθελεν ἀκολουθεῖ, καθὼς καὶ εἰς τούτους ἐδῶ, ἕως νὰ ἐψῆσῃ τὴν ὁμότητα τῶν Γραικῶν... Τὸ πλῆθος τῶν σοφῶν, εἰς τὸν καιρὸν

της Ἀλώσεως πολλά ὀλίγον, ἦτον ὁμως ἀσυγκρίτως περισσώτερον παραβαλλόμενον πρὸς τὰς παρελθούσας ἑκατονταετηρίδας καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι, βοηθούμενον ἀπὸ τὴν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εὐρεθεῖσαν τυπογραφίαν, ἤθελε φέρει τὸ Γένος εἰς κατάστασιν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἄλωσιν, ἂν μόνον πενήτηντα χρόνους ἀργότερα ἤρχοντο οἱ χαμάλιδες εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ πάλιν τῇ 29 Δεκεμβρίου 1814· «Υπάρχουσι σημεῖα ἀναντίρρητα ὅτι ἐξύπνισε τέλος πάντων ἡ ταλαίπωρος Ἑλλάς καὶ ἡ ἐξύπνισις αὕτη προετοιμάζει ἀναγκαίως καὶ τὴν μέλλουσαν ἐλευθερίαν της». Καὶ ἀκόμη σαφέστερον τῇ 17 Μαΐου 1815· «Δὲν ἔμεινεν ἀμφιβολία ὅτι ἔφθασε καὶ τῶν Γραικῶν ὁ καλὸς καιρὸς καὶ ἔφθασε μὲ τόσῃν ὀρμῇν, ὥστε καμμία δύναμις ἀνθρωπίνη δὲν εἶναι πλέον ἰκανὴ νὰ μᾶς ὀπισθοποδίσῃ».

Ἐνα μόνον φόβον εἶχεν ὁ Κοραῆς, μήπως ὁ ἔθνικὸς οὗτος ὄργανος ἤθελε παρασύρει τινὰς νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν συντριβὴν τοῦ ζυγοῦ πρὸ τοῦ πρέποντος καιροῦ. «Βλέπω τὸν ὄργανον τῶν πνευμάτων, ἔγραφε τῷ 1818, ὄχι πλέον καθ' ἡμέραν, ἀλλὰ κατὰ πάσαν στιγμήν αὐξάνοντα τόσον, ὥστε ἤρχισα νὰ φοβοῦμαι, ὄχι μὴ φωτισθῇ τὸ Γένος, ἀλλὰ μὴ, πρὶν ἀποκτήσῃ φῶτα ἄρκετά, κεφαλαίτινες ἐνθουσιαστικαὶ ἐπιχειρήσωσι πρὸ τοῦ πρέποντος καιροῦ τὴν συντριβὴν τοῦ ζυγοῦ καὶ γίνῃ ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης. Ὁ ὄργανος, ἀντὶ νὰ μετριασθῇ, πρέπει ὁμως ὁλοκλήρως νὰ ριπίζεται ἀπὸ τοὺς φιλογενεῖς. Τοῦτο μόνον ἐχρειάζεται, νὰ προνοώσιν οἱ ῥιπίζοντες ἐν ταῦτῳ καὶ τῆς φλογὸς τὴν διεύθυνσιν, ὥστε νὰ θερμαίνεται τὸ Γένος χωρὶς νὰ καίεται ἢ, κατὰ τὸ θαῦμα τῆς βίας, νὰ καίεται χωρὶς νὰ κατακαίεται».

Ἐκ τοῦ φόβου δὲ τούτου μήπως τὸ ἔθνος πρὸ τοῦ ἐπαρκοῦς φωτισμοῦ τοῦ ἀποδυθῇ εἰς τὸν ἄνισον πρὸς τὸν Τούρκον ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα, ὅτε νικώμενον μὲν θὰ κατεστρέφετο παντάπασιν, ἐὰν δὲ πάλιν ἐνίκη, δὲν θὰ εἶχεν ἐπαρκεῖς ἠθικὰς δυνάμεις πρὸς στερέωσιν εὐνόμου πολιτείας, ἐκ τοῦ φόβου τούτου ἐξηγεῖται ὁ σφοδρότατος κλονισμὸς, τὸν ὁποῖον ἐγέννησεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κοραῆ τὸ χαρμόσυτον ἀγγελμα τῆς Ἐπαναστάσεως. Πρὸς τὸν Π. Βλαστὸν γράφων τῇ 23 Μαΐου

τοῦ 1821 ἔλεγε· «Χαίρω χαρὰν δὲν ἔμπορεῖς νὰ φαντασθῆς πόσῃν διὰ τὰς χρηστὰς ἀγγελίας, δσας μὲ γράφεις καὶ δσας μανθάνομεν ἐδῶ καθ' ἡμέραν ἀπὸ Τεργέστην, Λιβόρνον καὶ Μασσαλίαν περὶ τῆς μελλούσης πώσεως τῆς Τουρκικῆς τυραννίας, φοβοῦμαι ὁμως μὴ οἱ τελευταῖοί της σπαραγμοὶ μᾶς βλάψωσιν ἀκόμη. Περὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἔχεις δίκαιον. *Νὰ κρημνίσῃ τις οἰκοδομὴν μεγάλην σοφία δὲν χρειάζεται*, δταν μάλιστα ἡ οἰκοδομὴ κλονῆται πρὸ πολλῶν χρόνων ἀφ' ἑαυτῆς. *Ἡ μεγάλη καὶ τρομερὰ δυσκολία εἶναι εἰς τὴν ἀνοικοδομὴν*, ἥτις χρειάζεται ἀρχιτέκτονας Ἀριστείδας καὶ τοιοῦτους ἄλλους, ὅποιοις ἦτον ὁ Ἀριστείδης καὶ ὅποιον δὲν βλέπω ἀκόμη κἀνένα εἰς τὸ Γένοσ. Ἀντὶ τῶν τοιούτων ἔχομεν πολλοὺς ἡμισόφους, πολλοὺς σχολαστικοὺς, οἱ ὅποιοι, ἂν ἐπιθυμήσωσι νὰ γενῶσι δημαγωγοὶ καὶ δημοκόποι εἰς λαὸν ἀκόμη ἀπαίδευτον, φοβοῦμαι μὴ μᾶς κάμωσιν οἱ ἀλιτήριοι νὰ ἐπιθυμήσωμεν τὰ ὕεια κρέα τῆς Αἰγύπτου».

Καὶ τῇ 5 Σεπτεμβρίου 1821 ἐν τέλει τῶν εἰς τὰ Πολιτικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους προλεγομένων· «Ἐπέκεινα νὰ προχωρήσω, ὦ φίλη μου πατρίς, μ' ἐμποδίζει τὴν ὥραν ταύτην ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν ψυχὴν μου σεισμός, ὅστις καὶ τὴν χεῖρά μου παραλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς σκοτίζει μὲ δάκρυα. Ἐξορίσθην ἐκούσιος ἀπὸ τοὺς κόλπους σου μὴν ὑποφέρων νὰ σὲ βλέπω καθ' ἡμέραν σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀνομίας τῶν βαρβάρων. Εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ὀδυνηρᾶς μου ζωῆς ἀκούω *παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα* ὅτι ἐφούντωσε καὶ πάλιν ἡ ἀπὸ τοὺς τυράννους καταμαραμμένη σου ἐλευθερία. Μὴ δυνάμενος ν' ἀκούσω ἢ νὰ ἴδω πλέον καὶ τοὺς καρπούς της διὰ τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν ἐξορίαν μου ἀπὸ τὸν βίον τοὺς εὐχομαι πολλοὺς καὶ καλοὺς εἰς ὅλα σου τὰ τέχνα, τοὺς ἀδελφούς μου».

Καὶ πάλιν πρὸς τὸν ἴδιον Βλαστὸν τῇ 20 Νοεμβρίου 1821· «Ἐχεις δίκαιον νὰ σκιρτᾶς διὰ τὰς χρηστὰς ἀγγελίας, ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ ὁ γέρον σκιρτῶ. Τὰ ἰδικά μου ὁμως σκιρτήματα εἶναι ἀνάλογα τῆς ἡλικίας μου, ἤγουν πολὺ ἀσθενέστερα καὶ κάποτε συνωδευμένα μὲ τὴν περὶ τῶν μελλόντων ὄχι πολλὰ εὐφρόσουν μέρημαν. Ἐπεθύμου' πολὺ διὰ τοῦτο νὰ προφθάσῃ ἐκεῖ ἡ ἐκ-

δοσις τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, σύγγραμμα μικρόν, ἀλλὰ γεμισμένον ἀπὸ φρόνησιν τοῦ μεγάλου τῆς Ἑλλάδος φιλοσόφου, ἀναγκαῖον ἴσως εἰς τὰς περιστάσεις μας. Ἀφοῦ κρημνίσωσιν, εἶναι χρεῖα καὶ νὰ ἀνοικοδομήσωσι καὶ εἰς τὴν ἀνοικοδομὴν δὲν ἀρκεῖ τῶν γενναίων μας μαχητῶν ἢ ὑπερθαύματος ἀνδρεία, ἀλλὰ χρειάζονται ἄλλου εἴδους ὄπλα».

Καὶ βραδύτερον μετὰ τέσσαρα ἔτη ἐπανέλαβε τὰ αὐτὰ γράφων πρὸς τὸν Πρόεδρον καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Νομοθετικοῦ καὶ Νομοτελεστικοῦ συνεδρίου τῇ 2 Αὐγούστου 1825· «Διὰ νὰ ἐλαφρύνω ὅπως οὖν τὴν ἀπαρηγόρητον τῆς ἐξορίας μου θλίψιν, ἡσχολήθην, ὅσον ἐσυγχώρει ἡ μικρά μου δύναμις, νὰ συνεργήσω καὶ ἐγώ, ὡς καὶ ἄλλοι δυνατώτεροί μου ἀδελφοί, εἰς τὴν παιδείαν τοῦ Γένους. Διότι ἐπρόβλεπα ὅτι, καὶ ἂν εὐτυχούσε τὸ Γένος νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπὸ ἄλλοφύλους τυράννους, ὀλίγον ἤθελ' ὠφελῆθῆ ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν, ἂν δὲν ἦτο προετοιμασμένον εἰς αὐτὴν μὲ τὴν «παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ», ὡς τὴν ὀνομάζει ὁ Ἀπόστολος, μόνον μέσον δραστικὸν νὰ φυλάξῃ τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ συνέβη, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, ὅ,τι ἐπρόβλεπα. Ἡ ἀποστασία μας, ἂν καὶ κατὰ πάντα δικαία, *ἔγινεν ὅμως πρὸ τοῦ πρέποντος καιροῦ*. Τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος ἦτον ἐκ γενετῆς φυτευμένον εἰς ὅλων ἡμῶν τὰς ψυχὰς· ἀλλ' ἐχρειάζοντο ἀκόμη ὀλίγοι χρόνοι, διὰ νὰ φυτεύσωσιν εἰς αὐτὰς καὶ παιδείαν ἱκανὴν νὰ μᾶς φέρῃ εἰς ἀποστροφὴν καὶ μῖσος πάσης τουρκικῆς πράξεως».

Καὶ κατόπιν ὀκτὼ ἔτη μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως ἔγραφε τῇ 23 Δεκεμβρίου 1829 ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του τὰ ἀκόλουθα· «Τὸ πλέον *παράκαιρον* παρὰ ἀπροσδόκητον τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τῶν Ἑλλήνων ἔχυσε τόσον φόβον εἰς τὴν ψυχὴν μου, ὥστε, ἂν ἦτο δυνατόν εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ πράγματος καὶ εἰς τὴν χρηματικὴν μου κατάστασιν, ἤθελα δημοσιεύσει ἐν ταύτῳ ὅλους τοὺς ἠθικοὺς καὶ πολιτικοὺς συγγραφεῖς, διὰ νὰ μετριάσω, ἂν ἦτο δυνατόν, τὰ προσδοκώμενα ἀπὸ τὴν μεταβολὴν κακὰ. Τῷ 1805 ἐξέδωκα διὰ δαπάνης τῶν Ζωσιμάδων τὸν Πρόδρομον τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης μὲ προλεγόμενα διεξοδικώτατα, εἰς ὄνομα *αὐτοσχεδίων στοχασμῶν*. Ἡ διασπορά

των εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ γεννηθεῖσα ἐξ αὐτῶν εὐνοια τοῦ Γένους εἰς ἐμὲ μ' ἐδίδαξαν ὅτι τὸ Γένος ἤρχισε νὰ αἰσθάνεται τὴν χρεῖαν τῆς παιδείας καὶ ἠῤῥησα τὰς ὁποίας πρὸ πέντε ἐτῶν εἶχα φανερώσει ἐλπίδας τῆς πλησιαζούσης ἐλευθερίας του. Εἰς τοῦτο μόνον ἠπατήθην, ὅτι ἡ κατὰ τοῦ τυράννου ἐπαναστασις, τὴν ὁποίαν ἔθτεν ὁ λογισμὸς μου περὶ τὰ μέσα τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος (1850), συνέβη τριάκοντα γρόνους ἀρχύτερα. Ὅτι δὲ συνέβη παρὰ καιρὸν, ἐφάνη καὶ ἀπὸ τὴν θρασυτητα τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀπὸ τὴν ἔπειτα μέχρι τῆς σήμερον ἀφρονεστάτην διαγωγὴν πολλῶν πολιτευομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα, διαγωγὴν, ἣτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τόσῃν αἵματος ἀθῶου χύσιν καὶ παρ' ὀλίγον ἤθελεν ἀφανίσει καὶ αὐτὸ τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ἂν οἱ στρατευόμενοι κατὰ τοῦ τυράννου, καὶ πεζοὶ καὶ θαλάσσιοι, δὲν ἔπρασαν ἀληθῶς ἄξια τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμίνας κατορθώματα. Ἄν τὸ Γένος εἶχε καὶ κυβερνήτας στολισμένους μὲ παιδείαν (καὶ ἤθελε τοὺς ἔχει ἐξ ἅπαντος, ἂν ἡ ἐπανάστασις συνέβαινε τριάκοντα χρόνους ἀργότερα), ἔμελλε καὶ τὴν ἐπανάστασιν νὰ κάμῃ μὲ πλειοτέραν πρόνοιαν καὶ εἰς τοὺς ἀλλογενεῖς νὰ ἐμπνεύσῃ τόσον σέβας, ὥστε ν' ἀποφύγῃ ὅσα ἔπαθε κακὰ ἀπὸ τὴν ἀντίχριστον Ἑλίαν Συμμαχίαν».

Καὶ κατόπιν δὲ δύο ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου του ἔγραφε πρὸς τὸν Ἄλ. Κοντόσταβλον τῆ 20 Ἰανουαρίου 1831. « Ἡ Ἐπανάστασις τῆς Ἑλλάδος ἦτο δικαιοτάτη, ἀλλ' ἔγινεν ἀκαιίρως. Ὁ καιρὸς τῆς ἦτο τὸ 1850 ἔτος, ὅτε ἠθέλαμεν ἔχει πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἔτι σπουδάζοντας νέους μας, ἠλικιωμένους ἄλλους μεταξὺ 30 καὶ 40 ἐτῶν καὶ ἄλλους ὑπὲρ τὰ 40 καὶ διδαγμένους ἀπὸ τὰ συμβάντα καὶ συμβαίοντα σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπῃν, ἱκανοὺς νὰ δράξωσι τὰ πράγματα καὶ νὰ διαλύσωσι τὰς φατρίας».

Ἄλλ' εἴτε ἀκαιίρως εἴτε ἐπικαιίρως ἔγινεν ἡ Ἐπανάστασις, ὁ γέγονε γέγονε, καθήκον δὲ παντὸς Ἑλληνος ἦτο νὰ προσφέρῃ πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο εἰς τὴν ἀγωνιζομένην πατρίδα. Ἄδεν εἶναι πλέον καιρὸς νὰ ἐξετάσωμεν, ἐὰν ἔγινεν ἡ Ἐπανάστασις εἰς ἀρμόδιον καιρὸν (ἔγραφε πρὸς τὸν Βάμβαν), μήτε ἂν οἱ

ἀρχηγοὶ αὐτῆς ἔκαμαν τὰ πρέποντα ἢ μωρία τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας, κηρυττούσης ἀνυποστόλως τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἐξολοθρεύσῃ ὅλον τὸ Γένος ἡμῶν, ἔδωσεν ἔθνικὴν μορφήν εἰς τὴν Ἐπανάστασιν καὶ μᾶς ἔθεσεν εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ ἢ νὰ νικήσωμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν».

Τοιαῦτα δὲ διαλογιζόμενος ψυχῇ τε καὶ σώματι νύκτα καὶ ἡμέραν εἰργάζετο καὶ ἐκοπίαζεν ἀποστέλλων παρακλητικὰ γράμματα πρὸς τοὺς πολυαριθμούς ἄλλογενεῖς φίλους του ὑπὲρ ὕλικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνισχύσεως τῆς Ἐπαναστάσεως, συνιστῶν εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους Ἕλληνας ὁμόνοιαν καὶ πειθαρχίαν καὶ συμβουλευὼν τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀρχηγούς τὰ πρέποντα πρὸς εὐόδωσιν τοῦ ἀγῶνος.

«Ἄς ἴδωμεν τί συμφέρει κατὰ τὸ παρὸν νὰ κάμωμεν (ἔγραφε πρὸς τὸν Βάμβαν). Σεῖς, ὄντες ἐν τοῖς πράγμασι, συλλογίζεσθε βέβαια καλύτερον τὰ πρακτέα ἄλλ' ἡμεῖς, ἂν καὶ μακρὴν τῶν γινομένων, ἐμποροῦμεν καὶ συμφέρει νὰ σᾶς ἐπιλαμβάνωμεν συχνάκις, ὅτι σᾶς χρειάζεται πρὸ πάντων ὁμόνοια ἀδιάσειστος, εὐπίθεια ἀνεξέταστος εἰς τοὺς ἀρχηγούς, ἀνδρεία ἀκαταμάχητος καὶ ἐνότης κινήματων καὶ ἐπιχειρημάτων. Φροντίσατε νὰ συστήσετε ὑπερτατὴν Διοίκησιν συνθεμένην ἀπὸ τοὺς φρονιμωτέρους καὶ εὐποληπτοτέρους ὁμογενεῖς. Ἡμεῖς ἐδώθην ἑκάμαμεν ὅ,τι ἢ ἀπομόνωσίς μας ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ ὁ ἰδιωτικὸς μας βίος ἐσυγχώρησεν. Ἐστείλαμεν κατ' αὐτὰς εἰς Λόνδραν τὸν λόγιον Πίχκολον διὰ νὰ συνομιλήσῃ μὲ τοὺς ἐκεῖ φιλελευθέρους καὶ νὰ ἐξάψῃ ὑπὲρ ἡμῶν τὴν κοινὴν τῶν Βρετανῶν γνώμην. Ἐδημοσιεύσαμεν καὶ κατ' ἰδίαν καὶ διὰ τῶν ἔφημερίδων διάφορα, ἀλλὰ πάντοτε μᾶς ἀποκρίνονται, ποῦ εἶναι ἡ Διοίκησίς σας; βλέπομεν ἀνδρείαν μόνην καὶ ὄχι ἐνότητα κινήματων. Δὲν εἶμαι πολεμικὸς καὶ ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ ἐμβῶ εἰς πολεμικὰ σχέδια, ἀλλ' ἐμπορῶ νὰ σᾶς κοινολογήσω τὰς ἰδέας τῶν εἰς τοῦτο τὸ ἔργον καλῶν. Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν Κεντρικῆς Ἐθνικῆς Διοικήσεως ἢ πρώτη σας φροντίς εἶναι νὰ καθαρῖσετε τὴν Πελοπόννησον ἐκ τῶν Τούρκων καὶ ἔπειτα τὰ ἐντὸς τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τὴν Κρήτην· μετὰ ταῦτα ἐμπορεῖτε νὰ ἐκτείνεσθε ὡς ἀπὸ κέντρον εἰς τὰ ἄκρα. Ἡ Ἑλλάς πε-

ρικυκλώνεται από ὄρη καὶ οἱ ἐχθροὶ εἶναι ἀνεπιτήδευτοι εἰς τὸν πόλεμον τῶν βουνῶν ὀχυρώσατε λοιπὸν τὰ στενά. Εἶναι πρὸ πάντων συμφέρον νὰ ἀποκτήσετε ἀπόρθητον ὄρμητήριον, ἐν τῷ ὁποίῳ νὰ ἐτοιμάζονται ὅλαι αἱ πολεμικαὶ ἀποσκευαί». Τῇ 20 Μαΐου 1822 ἔγραφε πρὸς τὸν Ῥοδοκανάκην ἐν Τεργέστη «Ἐλαβα ταύτας τὰς ἡμέρας ἐπιστολὴν ἀπὸ τῆς Πορτογαλικῆς πολιτείας τὸν λειτουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν δεικνύουσαν κλίσιν φιλάνθρωπον πρὸς ἡμᾶς. Τὸν ἀπεκρίθην χωρὶς ἀναβολῆν ζητῶν καὶ ἀπ' αὐτὸν χεῖρα βοηθείας. Πρὸ δύο σχεδὸν μηνῶν μ' ἔγραψε (καὶ αὐτὸς ἄγνωστος δι' ἐμέ) ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους εἰς τὰς Ἰσπανικὰς Κόρτας ζητῶν συμβουλὴν δι' ἐν τάγμα στρατιωτῶν καὶ στρατηγῶν συγχροτημένον τὸ πλεόν ἀπὸ φυγάδας Ἰταλοὺς καὶ ἔτοιμον νὰ κινήσῃ. Ἀντέγραψα καὶ πρὸς αὐτὸν τὰ χρεῖώδη. Ἄλλος Γερμανός, θερμὸς φίλος καὶ εὐχέτης τῆς ἐλευθερίας τῶν Γραικῶν, ἐμβήκεν αὐτόκλητος εἰς ἀλληλογραφίαν μ' ἐμέ. Αὐτὸς προεδρεύει τὸ ἐξεπίτηδες συσταθὲν συνέδριον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Ἔστειλαν μὲ τὰ συναχθέντα ἀργύρια καὶ πολλοὺς καλοὺς ταγματάρχας καὶ ὄπλα. Βλέπετε ὅτι καὶ ἐγὼ ἀπ' ἑαυτοῦ μου (ὡς τὸ ἀπαιτεῖ τὸ χρέος μου) κινουμαι καὶ ἄλλοι μὲ δίδουν ἀφορμὴν κινήσεως. Ἀλλὰ τὰ κινήματά σου ναι ελώνης βαδίσματα. Τί νὰ κάμω ὁ ταλαίπωρος; Εὐρέθην εἰς τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ζωῆς μου, τῆς ὁποίας τὴν παύσιν βλέπω ὅτι ἐπιταχύνουν οἱ ὑπὲρ τὴν δυνάμιν μου κόποι. Καὶ δὲν λυποῦμαι διὰ τὴν μέλλουσαν παύσιν ἢ λύπη καὶ ὁ σκόληξ, ὅστις μοῦ κατεσθίει τὰ σπλάγχνα, εἶναι ὅτι ἀποθνήσκω χωρὶς νὰ ὠφελήσω ὅσον ἐπιθυμῶ τὴν Πατρίδα».

Εἰς τὸν Κοραῖν δὲ κατ' ἐξοχὴν χρεωστεῖται ἢ κατὰ τὸ ἔτος 1825 ἐν Παρισίοις σύστασις τοῦ «Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου», τὸ ὁποῖον συγχροτηθὲν ἐκ τῶν κορυφαίων εὐπατριδῶν τῆς Γαλλίας, σοφῶν καὶ στρατηγῶν καὶ πολιτικῶν, ἀπέστειλεν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα ὄπλα, ἐνδύματα, μηχανὰς καὶ παντοῖα ἐργαλεῖα, ἰατροὺς, ἀξιωματικοὺς, ὑπαξιωματικοὺς καὶ ὑπὲρ τὸ 1.500.000 φράγκα, διεμοίραζε βοηθήματα εἰς τοὺς ἐν Παρισίοις φυγάδας καὶ πτωχοὺς Ἑλληνας καὶ ἐξεπαίδευσεν

πλείστα τέκνα Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν ἀναθέσαν τὴν ἐποπτεῖαν τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτῶν εἰς αὐτὸν τὸν Κοραῖν.

Ἄλλὰ πᾶσαι αὗται καὶ αἱ τοιαῦται ἀληθῶς γενναῖαι καὶ ἀξιοθαύμαστοι ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐνέργειαι τοῦ Κοραῖ τὶ εἶναι παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς ὄντως θείας ἐκείνας συμβουλὰς, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν εἰς τὸ Ἔθνος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Ἀγῶνος; Ἐφρόνει, ὅπως εἶδομεν, ὁ συνετώτατος γέρον ὅτι τὸ ἔργον τῆς συντριβῆς τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ δὲν ἦτο καὶ τόσον δύσκολον πρᾶγμα, ἀσυγκρίτως δὲ δυσκολώτερον ἦτο μετὰ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ νὰ ἰδρυθῆ ἑδραία καὶ εὐκοσμος καὶ εὐνομος Ἑλληνικὴ πολιτεία. Εἶχεν ὑπ' ὄψιν του πάντοτε τὸ πολυθρύλητον παράγγελμα τοῦ Δημοσθένους, ὅτι νὰ φυλάξῃ τις τὰ ἀγαθὰ εἶναι δυσκολώτερον παρά νὰ ἀποκτήσῃ αὐτὰ (*τὸ φυλάξει τὰγαθὰ τοῦ κτήσασθαι χαλεπώτερον πέφυε*) καὶ διὰ τοῦτο, ἂν καὶ ἀδιαλείπτως ἐμοχθοῦσε καὶ ἐκοπίαζεν ὑπὲρ ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνος τῶν Τουρκομάχων, ἐμοχθοῦσε καὶ ἐκοπίαζεν ἐν ταῦτῳ ὄχι ὀλιγώτερον, τῷ ὄντι εὐαγγελικὰς καὶ ἑλληνοπρεπεῖς ἀποτείνων συμβουλὰς δι' ἐπιστολῶν μὲν καὶ ὑπομνημάτων πρὸς τοὺς ἡγέτας τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅταν ἐμάνθανεν ὅτι αἱ σφοδραὶ ἔριδες αὐτῶν ἔσυραν τὴν αἱματόφυρτον Ἑλλάδα εἰς τὸ χεῖλος τοῦ βαράθρου, διὰ μακρῶν δὲ προλεγομένων πρὸς ἅπαν τὸ Ἔθνος περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εὐδοωθῆ ὁ ἀγὼν καὶ νὰ ἰδρυθῆ ἔπειτα ἐπὶ στερεῶν καὶ ἀσσευτῶν βάσεων ἢ νέα τῶν Ἑλλήνων πολιτεία.

Καὶ ἀληθῶς πότε τὸ Ἔθνος ἤκουσε φρονιμωτέρας καὶ σωτηριωτέρας συμβουλὰς ἀπὸ ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἔγραψεν ὁ Κοραῖς; «πρὸς τοὺς προεσιώτας τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς λοιπῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος» τῆ 10 Ἰανουαρίου 1822; «Μὲ ἀπαρηγόρητον θλίβιν τῆς ψυχῆς μου, φίλοι ὁμογενεῖς, ἀκούω ὅτι, ἀφ' οὗ κατεπολεμήσατε γενναίως τοὺς ἀγρίους τυράννους τῆς Ἑλλάδος, πολεμεῖσθε τώρα ἀπὸ ἀσυγκρίτως ἀγριωτέραν τυραννίαν, τὴν τυραννίαν τῶν παθῶν. Πιστεύσατέ μου, φίλοι ὁμογενεῖς, ἢ μάλλον πιστεύσατε τῆς ἱεράς ἡμῶν θρησκείας τοὺς γρησμούς. Τὴν ἀπροδόκητον ταύτην μεταβολὴν τῆς κοινῆς ἡμῶν πατρίδος, ἂν ἐπιθυμῆτε νὰ γίνῃ μεταβολὴ εἰς τὸ καλόν,

πρέπει νὰ τὴν θεωρήσετε ὄχι μόνον ὡς πολιτικὴν, ἀλλὰ καὶ ὡς θρησκευτικὴν μεταβολήν. Τί τολμᾶς νὰ ἐκφωνήσης, γηραιέ! Τὴν θρησκείαν μας νὰ μεταβάλωμεν! Ναί, φίλοι ὁμογενεῖς, τὴν θρησκείαν μας, ὄχι ὁμως τὰ ἱερά της δόγματα. Αὐτὰ εἶναι ὀρθὰ καὶ δι' αὐτὰ ὀνομαζόμεθα καὶ ὀρθόδοξοι. Ἄλλ' ἡ θρησκεία δὲν στέκει μόνον εἰς τὰ δόγματα· ὁ στερεώτερος αὐτῆς θεμέλιος εἶναι ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη, ἡ εἰς τοὺς αὐτοὺς νόμους κοινὴ πάντων ὑποταγή. Ὅταν αὐτὴ λείπη, ἡ οἰκοδομὴ τῆς θρησκείας σαλεύεται, ὡς οἰκοδομὴ κτισμένη εἰς τὴν ἄμμον καὶ ὄχι εἰς τὴν πέτραν. . . Διατί δὲν ὠφελήθησαν οἱ θαυμαστοὶ μας πρόγονοι ἀπὸ τὰ τόσα καλά, τῶν ὁποίων κατεστάθησαν διδάσκαλοι εἰς τοὺς ἄλλους; Διότι δὲν ἐκατάλαβαν ποτὲ εἰς τί στέκει καὶ πῶς σώζεται ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία. Ἐφλέγοντο ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας ὄλοι, ἀλλὰ πᾶσα μία πόλις ἤθελε νὰ δεσπόζῃ τὰς ἄλλας. Ἡ κατάρατος αὕτη φιλαρχία ἐγέννησε τὴν διχόνοιαν, διήγειρε τὰς πόλεις καὶ τοὺς πολίτας κατ' ἀλλήλων, ἀναφε τῶν ἐμφυλίων πολέμων τὴν πυρκαϊάν καὶ ὑπέταξε τοὺς Ἕλληνας πρῶτον εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τελευταῖον εἰς τὸ βαρβαρώτατον καὶ ἀγριώτατον ὄλον τῶν ἐθνῶν τοῦ κόσμου, τοὺς Τούρκους. . . *Μὴν ἐλπίζωμεν καμμίαν ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν, ἂν δὲν ἐλευθερώσωμεν καὶ τὰς ψυχὰς μας ἀπὸ τὰ μισάδελφα πάθη.* Δὲν ἀρκεῖ ὅτι ἐρρήξαμεν τὰς ἀλύσεις μας, ἂν δὲν φροντίσωμεν νὰ ἐξαλείψωμεν καὶ τοὺς ὁποίους αἱ ἀλύσεις μας ἀφήκασι μώλωπας. Δὲν ἀρκεῖ ὅτι ἀπεινάξαμεν τὸν ζυγὸν τοῦ μιαιοῦ Τούρκου, ἂν δὲν πλύνωμεν καὶ τοὺς ῥύπους, μὲ τοὺς ὁποίους ἐμίανε τὰς ψυχὰς μας ἡ Τουρκικὴ τυραννία. . . Ὅταν ἐπαιῶ τὴν ὁποίαν παραγγέλλει ἡ θρησκεία μας *ἰσονομίαν*, μὴ νομίζετε ὅτι νοῶ καὶ *ἰσοτιμίαν*. Τοιαύτη ἰσοτιμία ἤθελε φέρει τὴν ἀναρχίαν. Αἱ νόμιμοι πολιτεῖαι πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους καὶ χορηγοὺς τῆς ἀναγκαίας εἰς πολιτικὰς χρείας δαπάνης καὶ διοικητὰς τῆς χορηγίας. Τὸ ἐπρόβλεψε καὶ τοῦτο ἡ ἱερά μας θρησκεία « *τῷ τὸν φόρον τὸν φόρον, τῷ τὴν τιμὴν τὴν τιμὴν* ». Ἄλλὰ τὴν τιμὴν πρέπει νὰ τὴν προσμένῃ ὁ χρηστὸς πολίτης καὶ νὰ τὴν δέχεται ἀπὸ τὴν κοινὴν ψήφον τῶν συμπολιτῶν του, ὅταν

ἀληθῶς εἶναι τιμῆς ἄξιος, ὄχι νὰ τὴν ἀρπάξῃ μὲ βίαν ἢ μὲ δόλον, ὄχι νὰ παραγκωνίσῃ τοὺς ἀξιοτέρους του καὶ νὰ ἐνθρονίζεται αὐτὸς εἰς τὴν πρέπουσαν εἰς ἄλλους καθέδραν. Οἱ ἀρχόμενοι πάλιν ὀφείλουν νὰ πείθωνται εἰς τοὺς ἄρχοντας, ὅταν οἱ ἄρχοντες κυβερνῶσι κατὰ τοὺς νόμους, ὅταν δὲν ζητῶσιν ἀπ' αὐτοὺς μικρὸν ἢ μέγα τίποτ' ἄλλο παρὰ ὅ,τι ζητοῦν οἱ νόμοι, ὅταν δίδωσιν εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος λογαριασμὸν ἀκριβέστατον εἰς τί καὶ διὰ τί ἐξώδευσαν τὸν συναθροισμένον ἀπὸ τοὺς ἰδρωτάς των φόρον. Εἰς ἓνα λόγον *κάνεις δὲν ἔχει δίκαιον νὰ δεσπόξῃ τὸν ἄλλον, ἐπειδὴ ὅλοι εἴμεθα ἀδελφοί· μόνους τοὺς νόμους χρεωστοῦμεν νὰ γνωρίζωμεν δεσπότης.* Τοῦτο ζητεῖ ἡ φιλοσοφία, τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ ἱερά μας θρησκεία. Ὅστις δὲν πείθεται εἰς τοῦτο, ἀλλὰ πλεονεκτεῖ, ἡγοῦν ζητεῖ νὰ ἔχῃ πλέον παρ' ὅ,τι δικαίως χρεωστεῖται εἰς αὐτόν, οὔτε χριστιανὸς οὔτε χρηστὸς πολίτης εἶναι καὶ ὡς μέλος σαπημένον τοῦ πολιτικοῦ σώματος πρέπει νὰ χωρίζεται ἀπὸ τὸ λοιπὸν σῶμα διὰ τὸν φόβον μὴ μεταδώσῃ εἰς τοὺς συμπολίτας του τὴν γάγγραιναν τῆς πλεονεξίας.. Συμφέρι καὶ νὰ στερεωθῇ καὶ νὰ κηρυχθῇ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ἡ μεταξύ σας ὁμόνοια· συμφέρι, διότι χωρὶς αὐτὴν δὲν θέλετε ποτὲ δυνηθῇ νὰ καταστήσετε πολιτείαν ἰσόνομον καὶ ἀκολούθως ἐλευθέραν· συμφέρι, διότι *ἡ ὁμόνοια θέλει σᾶς προξενήσει φίλους καὶ πριστάτας ὅλους τοὺς Ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης.* . Οἱ πρέσβεις, τοὺς ὁποίους μέλλετε νὰ πέμψετε εἰς τοὺς Χριστιανούς Ἡγεμόνας, πρέπει νὰ εἶναι ἄνδρες φρόνιμοι, ἄνδρες ἀξιόλογοι, ἀρκετοὶ νὰ παραστήσωσιν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἀσυγκρίτως πλειότερα καλὰ θέλουν ἀπολαῦσει διὰ τοὺς ὑπηκόους των ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν τῶν Γραικῶν παρ' ἀπὸ τὸν βάρβαρον Τούρκον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον οἱ ὑπήκοοί των ἐβλάπτοντο καὶ εἰς τὰ ἐμπορικά συναλλάγματα καὶ εἰς τὴν τιμὴν καὶ εἰς αὐτὴν πολλάκις τὴν ζωὴν· ὅστις, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ χεῖλη τοῦ κρηνοῦ ἔτοιμος νὰ κατακυλισθῇ, δὲν ἔπαυσεν ἀκόμη νὰ τοὺς καταφρονῇ ὁ ὑπερήφανος».

Ἄλλὰ μήπως ἐγράφησάν ποτε πρὸς πολιτικὸν ἄνδρα λόγοι συνετώτεροι καὶ πολιτικώτεροι ἀπὸ ἐκείνους, τοὺς ὁποίους

ἔγραφεν ὁ Κοραΐης τῷ 1823 πρὸς τὸν Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον·
« Ὁ ἕως τῶρα δρόμος σου εἰς τὸ στάδιον τῶν ἀγῶνων σ' ἔ-
καμεν ἐπαινετὸν καὶ δὲν σοῦ μένει πλέον ἄλλο παρὰ νὰ κατα-
σταθῆς καὶ μακαριστός. Εἰς ὄλους τοὺς τρέχοντας προθύμως
χρεωστεῖται ἔπαινος, ἀλλὰ μόνοι οἱ ἀποτρέξαντες καὶ στεφανω-
θέντες μακαρίζονται. Τὸ στάδιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξεδύθης,
εἶναι μακρὸν καὶ πολύπονον καὶ πολυκίνδυνον, ἐπειδὴ εἶναι
ἐν ἀπὸ τὰ σπαιῖως εἰς τὸν μακρὸν χρόνον ἀνοιγόμενα στάδια
καὶ κατὰ δυστυχίαν ὄχι πάντοτε εἰς καιρὸν, ὅταν εὐρίσκωνται
καὶ σταδιοδρόμοι ἄξιοι νὰ τὰ τρέξωσιν· ἀλλ' εἶναι καὶ τὰ ἀθλά
του λαμπρά, ὄχι χρυσοῦς ἢ ἀδαμάντινος στέφανος, ἀλλ' ὀλο-
κλήρου Ἕθνους εὐγνωμοσύνη δι' ἀπόκτησιν εὐδαιμονίας καὶ
δόξης, τῆς ὁποίας ὄχι μικρὰν μερίδα μέλλεις σὺ πρῶτος νὰ
ἀπολαύσης. Ταῦτα μὲ κάμνουν νὰ ἐλπίζω ὅτι θέλεις τελειώσει
τὸν δρόμον σου ὡς τὸν ἄρχισες. Διὰ νὰ μὴν ἀποκάμῃς εἰς τὸ
μακρὸν διάστημα καὶ τοὺς μακροὺς κόπους, θάρρυνε τὴν ψυ-
χὴν σου μὲ τοῦ Ἀποστόλου τοὺς λόγους, προσαρμόζων εἰς
τῆς παρούσης πολιτείας τὰς περιστάσεις ὅτι ἔλεγεν ἐκεῖνος
περὶ τῆς μελλούσης· *«οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν και-
ροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς»*.
Ἡ μέλλουσα μὲ τὴν παροῦσαν εἶναι τόσον σφικτὰ δεμένα,
ὥστε *καταίως ἐλπίζουν τὴν ἐν οὐρανοῖς πολιτείαν ὅσοι
δὲν σπουδάζουν νὰ πολιτευθῶσι πρῶτον εἰνόμως εἰς τὴν
γῆν*. Διὰ νὰ καταστήσῃς τοιαύτην πολιτείαν, σπουδάσε νὰ λά-
βῃς συνεργοὺς ὁμοίους σου. Τίποτε μὴ πράττης χωρὶς νὰ
ἔχῃς πάντοτε εἰς τὸν λογισμὸν διὰ παρόντες ἀοράτως οἱ ἀρ-
χηγέται τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ πρόγονοί μας βλέ-
πουν καὶ τὰς πράξεις καὶ τοὺς σκοποὺς τῶν πράξεών σου· ἂν
θέλῃς καὶ ζώντων ὀφθαλμοῦς, νόμιζε ὅτι σὲ βλέπει καὶ τὸ
ὑγιὲς μέρος τῆς Εὐρώπης καὶ ὅλον τὸ μακάριον ἔθνος τῶν
Ἀμερικανῶν. Τούτων μάλιστα τῶν Ἀμερικανῶν τὴν πολιτείαν
κατάπεισε τοὺς ὁμογενεῖς νὰ δεχθῶσι. Μὴ τοὺς ἀπατήσωσιν
ὅσοι λέγουν ἢ νομίζουν ἀπλῶς ὅτι πρέπει νὰ εἶναι πρόσφορος
εἰς τὸ κλίμα καὶ εἰς τὰ ἥθη τοῦ Ἕθνους· τοῦτο χρειάζεται
διαίρεσιν. Ἐὰν νοῶσι τοὺς λεγομένους ἀστικoὺς νόμους, ἔχουν

δίκαιον' πλανῶνται ἐξ ἐναντίας, ἂν τοὺς συγγέωσι μὲ τοὺς ἀρ-
χικούς καὶ θεμελιώδεις τοὺς περιεχομένους εἰς τὸν συντακτι-
κὸν χάρτην. Οὗτοι διὰ τὰ εἶναι δίκαιοι καὶ ἀληθῶς ἐλευθερίας
νόμοι, πρέπει νὰ συμφωνῶσι μὲ τοὺς φυσικούς νόμους ἢ μάλ-
λον νὰ μὴν εἶναι πλὴν ἀνάπτυξις τῶν φυσικῶν, δυνατὴ νὰ
προσαρμοσθῇ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη, ἐπειδὴ καὶ ὅλα τὴν αὐτὴν ἀν-
θρωπίνην φύσιν ἔχουν. Τὰ πάθη ἰσχύουν πολλάκις νὰ μᾶς ἐμ-
πνεύσωσι τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δεσποτείας, ἀλλὰ δὲν ἴσχυσαν ἀκό-
μη νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς κἀνένα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δουλείας.

Διὰ τὰ τὴν ἀποφύγη λοιπὸν καθεὶς ἐξ ἡμῶν, ἄλλην καταφυ-
γὴν δὲν ἔχει παρὰ τὴν ἰσονομίαν. « *Ἀνθρώπων μηδενὸς μῆτε
τύραννον μῆτε δοῦλον εαυτὸν καθιστάς* » εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα
λόγια τοῦ ἀειμνήστου αὐτοκράτορος Μάρκου Αὔρηλιου περιέ-
χεται ὅλη ἡ ἀληθὴς πολιτικὴ. Εἰς ἄλλο παρὰ τὴν ἰσονομίαν
δοσις θεμελιώνει πολιτείαν, δὲν κτίζει πύργον ἐλευθερίας, ἀλλὰ
σχεδιάζει καλύβην ἀδύνατον νὰ ἀντισταθῇ εἰς τοὺς πρώτους
ἀνέμους ἢ εἰς τὰς πρώτας βροχάς. Καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ πολιτικαὶ
βροχαὶ καὶ οἱ Ἑλληνικοὶ ἄνεμοι θέλουν εἶσθαι τόσον σφοδρό-
τεροι, ὅσον εἶναι ζωηρότερον καὶ νοημονέστερον τὸ Ἔθνος.
Ὁ ἀληθὴς πολιτικός, προβλέπων τὰ ἐξ αὐτῶν ἐνδεχόμενα
μεγάλα κακά, *ἐμποδίζει ἐξ ἀρχῆς καὶ τὰ φαινόμενα μικρό-
τατα*. Τούτων ἡ ἀμέλεια ἐγέννησε πάντοτε τὰ μεγάλα καὶ ἢ εἰς
αὐτὰ προσοχὴ χαρακτηρίζει μάλιστα τὸν πολιτικὸν ἄνδρα. « *Τὸ
ἐν ἀρχῇ γιννόμενον κακὸν γνῶναι οὐ τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ
τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός* ».

Ποῖος δὲ ἄλλος ἐκ τῶν λογίων τῆς Ἐπαναστάσεως ἀνδρῶν
ἀπέτεινε συμβουλὰς πρὸς τοὺς Ἀρχηγούς αὐτῆς ὡσὰν ἐκεί-
νας, ὅπου ἔγραψεν ὁ Κοραΐς πρὸς τὸν Ὀδυσσεῆ Ἀνδρου-
τσον, ὅταν οὗτος τὸν παρεκάλεσε νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλά-
δα μαζί μὲ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας, οἵτινες ἐσπούδαζαν τότε
εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης; « Ἡ ἐπιστολή σου, νιὲ
τῆς Ἑλλάδος ἀγαπητὲ καὶ γενναῖε τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθε-
ρίας ὑπέρμαχε Ὀδυσσεῦ, ἐκατάβρεξε τοὺς γηραλέους ὀφθαλ-
μούς μου μὲ δάκρυα λύπης καὶ χαράς. Χαρᾶς, ὅτι βλέπω τὰ
τέκνα τῆς Ἑλλάδος ἀγωνιζόμενα προθύμως ν' ἀναστήσωσι τὴν

νεκρωμένην ἀπὸ τὸν τύραννον Τούρκον μητέρα των, λύπης, ὅτι ὅλα τῆς τὰ τέκνα δὲν ὁμοιάζουσι τὸν Ὀδυσσεά, ἀλλ' εὐρίσκονται τινες μεταξύ σας μὴ δυνάμενοι νὰ καταλάβωσιν ὅτι αἱ διχόνοιοι, ἂν δὲν φέρωσι πάλιν ὀπίσω τοὺς Τούρκους, δὲν θέλουν ὁμῶς φέροι ποτὲ τὴν αὐτόνομον ἐλευθερίαν ἐκείνην, ἣτις χρεωστεῖται εἰς τὰ ἐκχυθέντα τίμιά σας αἵματα καὶ τὴν ὁποίαν ἐπιθυμεῖ ὅλη ἡ Ἑλλάς. Τὸ μέγα τοῦτο κακὸν ἐγνώρισες καὶ σύ, φίλε, ὅτι πηγάζει ἀπὸ τὰ φαρμακερὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ὅλοι κοινῶς ἐδιδάχθημεν ἀπὸ διδασκάλους ἀνόμους, τοὺς Τούρκους. Ἄν δὲν μᾶς ἔφθειραν ὅλους ἰσομέτρως, ὅλους ὁμῶς σχεδὸν μᾶς ἐμπόδισαν νὰ μάθωμεν τὸ μόνον σωστικὸν τῆς ἐλευθερίας μάθημα, τὴν δικαιοσύνην. Ποῖα λοιπὸν ἱατρεία τοσοῦτου κακοῦ; Ν' ἀποθάνῃ μέγα μέρος τῆς παρούσης γενεᾶς, ὅσοι δὲν ἐμποροῦμεν πλέον ν' ἀπομάθωμεν τὰ κακὰ μαθήματα, διὰ νὰ ἐλευθερώσωμεν καὶ τὴν ταλαίπωρον Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ ὀλέθριόν μας βᾶρος· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἄρκει. Ἄν ἀφήσωμεν τοὺς ἐξοπῖσω μας νέους χωρὶς παιδείαν, μέλλουν καὶ αὐτοὶ νὰ λάβωσιν ἡμᾶς· τοὺς ἀνοήτους πατέρας τῶν παραδείγμα τῆς διαγωγῆς των. Εἶναι λοιπὸν χρεῖα, ὡς καὶ σύ, φίλε, τὸ λέγεις, νὰ παιδευθῇ τὸ γένος τὰ μαθήματα τῆς ἐλευθερίας, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἄλλα παρὰ τὰ μαθήματα τῆς δικαιοσύνης. Ναί, φίλε Ὀδυσσεῦ, τὰ κατορθώματα καὶ σοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίων σου κατέστησαν τὴν νέαν Ἑλλάδα ὄχι ὀλιγώτερον θαυμαστὴν τῆς παλαιᾶ, σὰς ἔμεινε τώρα νὰ τὴν καταστήσετε καὶ σεβαστὴν στολίζοντες τὴν μὲ τὴν παιδείαν, ἣτις ἔχει νὰ φέρῃ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀκόλουθον τῆς δικαιοσύνης ὁμόνοιαν... Χωρὶς τὴν ἱερὰν ταύτην ὁμόνοιαν πίστευσε τὸν γηραιὸν πατέρα σου, νιὲ ἀγαπητὲ (ἐπειδὴ μ' ἔκαμες τὴν τιμὴν νὰ ὀνομασθῆς υἱὸς μου), ὅτι καὶ ἐὰν παρὰ τὰ ἔως τώρα ἡρωϊκὰ σας ἀνδραγαθήματα δεῖξετε ἀκόμη ἡρωϊκώτερα εἰς τὸ ἐξῆς ἄλλα, ἐὰν καὶ ἔως αὐτὴν τοῦ τυράννου τὴν καθέδραν προχωρήσωσι τὰ ἀνίκητὰ σας ὄπλα, μὴ ἐλπίζετε τὴν ὁποίαν ἐπιθυμεῖτε καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἀγωνίζεσθε ἀνεξαρτησίαν... Ἐνδέχεται νὰ εὐρίσκονται μεταξύ σας τινές, ὄχι κακοὶ στρατηγοὶ, ὄχι κακοὶ πολῖται,

ἀλλ' ἄνθρωποι νομίζοντες ὅτι, ὅστις κρατεῖ ὄπλα, εἶναι καὶ ἐλεύθερος, εἶναι καὶ δυνατός, εἶναι καὶ ἀσφαλής. Πλάνην μεγάλην πλανῶνται οἱ ταλαίπωροι. Μόνη ἡ δικαιοσύνη φέρει τὴν ἐλευθερίαν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν. Ἡ ἀνδρεία χωρὶς τὴν δικαιοσύνην εἶναι εὐτελὲς προτέρημα· ἡ δικαιοσύνη, ἂν ἐφυλάσσετο ἀπὸ ὀλοῦς, οὐδὲ χρεῖαν ὅλως εἶχε τῆς ἀνδρείας, ὡς ἔλεγεν ὁ ἐνδοξος καὶ μέγας στρατηγὸς Ἀγησίλαος, «οὐδὲν ἀνδρείας χρῆζομεν, ἐὰν πάντες ὦμεν δίκαιοι». Καὶ αὐτὴ τοῦ Θεοῦ ἡ παντοδυναμία ἤθελεν εἶσθαι χωρὶς ὄφελος διὰ τοὺς ἀθρώπους, ἂν δὲν ἦτον ἐνωμένη μὲ τὴν ἄπειρον δικαιοσύνην Του.

Λαυθάνεσαι, φίλε Ὀδυσσεῦ, ὅταν κρίνης ἀναγκαίαν καὶ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν μου. Τί ζητεῖς καὶ τί ἐλπίζεις ἀπ' ἐμέ; Ἐὰν ζητῆς συμβουλὰς, παρ' ὅσας ἔγραψα πολλάκις πρὸς ἄλλους καὶ γράφω πρὸς σέ σήμερον, συμβουλὰς ὄχι τῆς κεφαλῆς μου, ἀλλὰ τῶν σοφῶν προγόνων μας, ἄλλας δὲν ἔχω νὰ δώσω· αὐτὰς καὶ οἱ αὐτοῦ διατρίβοντες λόγιοι ὁμογενεῖς εἶναι ἱκανώτεροί μου νὰ εἰς τὰς ἐνθυμίζωσιν. Ἐὰν ζητῆς πράξεις, ζητεῖς ν' αἰξήσης τὴν λύπην μου. Ἄν εἶχα στρατιωτικὴν ἡλικίαν, χωρὶς ἀναβολὴν ἤθελα τρέξει νὰ γραφῶ στρατιώτης τῆς πατρίδος στρατηγούμενος ἀπὸ τὸν Ὀδυσσεά. Ἀλλὰ μάθε, στρατηγέ μου, ἂν ἀκόμη δὲν τὸ ἔμαθες, ὅτι ἀπὸ τὴν 27 τοῦ περασμένου Ἀπριλίου ἤρχισα νὰ τρέχω μὲ ποδαγρικούς πόδας τὸ 77 ἔτος τῆς ἡλικίας μου· ἀπὸ τοιούτους στρατιώτας εἶμαι βέβαιος ὅτι δὲν ἔχεις χρεῖαν. Τὰ πρὸς τὴν πατρίδα χρέη μου εἶναι τόσον βαρύτερα, ὅσον ἡ πατὴρ μ' ἐπλήρωσε πολὺ πλειότερον ἀπὸ ὅ,τι ἤξιζαν οἱ μικροί μου κόποι, μὲ τὴν εὐνοιάν της, τὴν ὁποίαν δὲν ἀλλάσω μὲ τοὺς θησαυροὺς ὅλης τῆς γῆς· ἀλλὰ δὲν ἔχω πλέον ὁ ταλαίπωρος ἄλλο τι νὰ προσφέρω εἰς αὐτὴν παρὰ εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας της καὶ δειῆσεις εἰς ὅλας τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου, νὰ σέβωνται τὴν πατρίδα πλέον παρὰ τοὺς ἰδίους των γονεῖς. Ἡ δέησίς μου εἶναι αὐτοῦ τοῦ φιλοπάτριδος Σωκράτους παραγγελία, τοῦ ὁποίου τοὺς λόγους σοῦ γράφω μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς ὀλοκλήρους, διὰ νὰ τοὺς μεταχειρίζεσθε ὡς ὁμονοίας σάλ-

πιγα, ὄχι μόνον πολεμοῦντες Τούρκους, ἀλλὰ καὶ ὁσάκις ἔρ-
χεσθε εἰς ἀνάγκην νὰ πολεμήτε τὰ τυραννικώτερα παρὰ τοὺς
Τούρκους ἀνθρώπινα πάθη.

Ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, υἱὲ τῆς Ἑλλάδος Ὀδυσσεῦ, νὰ εὖ-
λογήσῃ τὰ ὄπλα σου, διὰ νὰ ἀληθεύσῃ εἰς μὲν ἐσὰς τὸ «*εἰς
διώξεται χιλίους*», εἰς δὲ τοὺς ἐχθρούς σας τὸ «*γεννηθήτω
ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος καὶ ὀλίσθημα καὶ ἄγγελος Κυρίου κα-
ταδιώκων αὐτούς*». Ἐκ Παρισίων 17 Ἰουνίου 1821.

Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ
τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1831 ἐξέδωκεν ὁ Κοραΐς, ἐξέλεξεν ἐξ ἐκεί-
νων τῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ὅσα ἠδύναντο μάλιστα νὰ
συντελέσωσιν εἰς τὴν ἠθικὴν, κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀναμόρ-
φωσιν τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος. Οὕτω τῷ 1821 ἐξέδωκε
τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ *Πολιτικά* καὶ τῷ 1822 τὰ Νικομάχεια
Ἠθικά τοῦ αὐτοῦ, διότι, ὡς γράφει, «*ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ,
ἂν καὶ διαφέρωσιν εἰς τὸ ὄνομα, εἶναι ὅμως μία καὶ ἡ αὐτὴ
ἐπιστήμη, ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία, ἡ γουν διδασκαλία πῶς ἔχο-
μεν εἰς τὸν παρόντα βίον νὰ συζῶμεν καὶ νὰ συμπολιτευώμεθα
μὲ τοὺς ὁμοίους μας, διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν ὁποῖαν ὀλοι
χωρὶς ἐξαίρεσιν ἐπιθυμοῦμεν εὐδαιμονίαν*». Εὐθύς δὲ κατόπι
τῷ 1824 ἐξέδωκε πέντε συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου πολιτικῆς
ὑποθέσεως, τὰ *Πολιτικά*, «*διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας, διὰ τὰς ὁποίας
καὶ τὰ προηγούμενα*» ἐξέδωκε καὶ «*διότι τὰ συγγράμματα ταῦτα
συντελοῦν εἰς τὴν παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ τὴν παραγγελ-
λομένην καὶ ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀπὸ τὴν θρησκείαν*». Τῷ
1825 ἐξέδωκε τὰ *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τὸν
Γοργίαν τοῦ Πλάτωνος, «*τὰ ὁποῖα περιέχουν ὅλην τὴν ἠθικὴν
καὶ πολιτικὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους*», «*διὰ νὰ κατασταθῇ
κοινὴ εἰς τὰ σχολεῖά μας ἡ παράδοσις αὐτὴ εἰς τοὺς νέους,
ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐλπίζεται ἡ φυλακὴ τῆς μὲ τόσους ἀγῶνας
ἀποκτηθείσης ἐλευθερίας*». Τῷ 1826 ἐξέδωκε τοῦ χρηστοτάτου
καὶ δραστηριωτάτου τῶν οἰκονομολόγων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος
Λυκούργου τὸν *λόγον κατὰ Δεωκράτους*, ὅστις δύναιται «*νὰ
ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νέων τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀληθοῦς
καὶ τοῦ καλοῦ καὶ νὰ ἐξάψῃ εἰς αὐτὰς τὸν ἔρωτα τῆς πατρίδος*».

καὶ διὰ τὰ πληροφορηθῶσιν οἱ νέοι μας «πόσον ἐτίμων οἱ πρόγονοί μας τοὺς φίλου, τῆς πατρίδος καὶ πῶς κατέκριναν τοὺς ἀργού; εἰς βοήθειαν αὐτῆς». Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ἔτος ἐξέδωκε καὶ τοῦ Ἐπικτήτου τὸ *Ἐγχειρίδιον*, τὸ ὁποῖον ὁ Ἕλληνας ἀρχαιολόγος Λουββόξ ἔκρινεν ὡς «*ἐν ἑκ τῶν εὐγενεστάτων βιβλίων τῆς παγκοσμίου φιλολογίας*», τοῦ Κέβητος τὸν *Πίνα* α, πολυτιμώτατον ἐγχειρίδιον τῶν ἠθικῶν διδαγμάτων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ τοῦ Κλεάνθους τὸν *ἕμνον εἰς τὸν Δία*, τοῦ ὁποίου στίχοι τιεὺς ὑπενθυμίζουσι τὴν Κυριακὴν προσευχὴν τοῦ Εὐαγγελίου.

Τῷ 1827 ἐξέδωκε τὸ Ἄρριανὸς τὰς Ἐπικτήτου διατριβάς, «βιβλίον τῆς ἐλευθερίας», ὡς τὸ ἐχαρακτήρισεν ὁ Κοραῆς, τέλος δὲ τῷ 1831 τὸν Συνέκδημον τὸν Ἱερατικόν, εἰς ἑ.α τόμον, εἰς τὰ μακρὰ προλεγόμενα τοῦ ὁποίου ἐκτίθενται διάφοροι ἀνακαινιστικαὶ γῶμαι αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν πραγμάτων· διότι ὁ μέγας Χίος, «εἰς τὰ διάφορα συγγράμματα τοῦ ὁποίου εὐρίσκομεν ἑδῶ καὶ ἐκεῖ ἐγκατεσπαρμένους ἀληθεῖς μαργαρίτας ὑψηλῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας, διεφλέγετο ὑπὸ ἱερᾶς ἐπιθυμίας νὰ διορθωθῶσι τὰ κακῶς ἔχοντα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὕτως ὥστε, ἀνυφουμένου τοῦ Κλήρου εἰς τὸ ἰδεῶδες, ὑπερῆταξε δι' αὐτὸν ὁ Σωτὴρ, νὰ δυνηθῇ οὗτος νὰ πρωτοστατήσῃ εἰς ἀνάστασιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους καὶ εἰς ἐπάνοδον τῶν εὐκλεῶν ἡμερῶν τῆς ἀρχαίας δόξης», ὡς ἔγραφεν εἰς τὸ ὠραῖον βιβλίον του «Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ Ἄδ. Κοραῆ» ὁ διαπρεπὴς θεολόγος μας κ. Μπαλάνος.

Ὡς τηλαυγὲς δὲ πρόσωπον τῆς αἰῶνια διδάγματα πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ ποικίλης ἄλλης σοφίας περιεχούσης Συλλογῆς ταύτης πολὺ προσφόρως ἔταξεν ὁ Κοραῆς τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ *Πολιτικά*, τὸ πολυύμνητον τοῦτο ἔργον, τὸ ὁποῖον εἰς ὅλας τῶν πεπολιτισμένων λαῶν τὰς γλώσσας κατ' ἐπανάληψιν καὶ ἐκδοθὲν καὶ μεταφρασθὲν καὶ σχολιασθὲν δικαίως θεωρεῖται ὡς τὸ ἀνυπέρβλητον βιβλίον τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ὁ σοφὸς Ἕλληνας Βράδλεϋ ἔγραψεν ὅτι τὰ Πολιτικά «διαφωτίζοντα τὰ πολιτεύματα τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων εἶναι καρπὸς τῆς πολιτικῆς ἐμπειρίας μεγάλου λαοῦ καθ' ὃν τρόπον παρεστάθη αὕτη

ἐν τῇ λαμπρᾷ διανοίᾳ σοφωτάτου Ἑλληνος, ὅστις καὶ κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ ἀξιοθαύμαστον ἐπιστημονικὴν θεωρίαν». Ἄλλος δὲ πάλιν Ἕλληλος σοφός, ὁ Γράντ, εἶπεν ὅτι διὰ τῶν Πολιτικῶν τοῦ Ὁ Ἀριστοτέλους «ἐν τῇ ὑψηλῇ ἐκτιμῆσει τῶν πλεονεκτημάτων τῆς εὐ κεκραμένης πολιτείας προέτρεξε λεληθῶς τοῦ Ἀγγλικοῦ Συντάγματος». Γερμανὸς δὲ κριτικὸς μεταφράσας πολλὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ Στάρ, ἐχαρακτήρισε τὸ ἔργον τοῦτο «ὡς τὸ σπουδαιότατον ἀπάντων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν νοημάτων, τὰ ὅποια εἰς οὐδένα ἄλλον εὐρίσκομεν οὔτε ἐκ τῶν προδρόμων οὔτε ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου φιλοσόφου». Ἕλληνας δὲ σοφός, ὁ ἔξοχος βιογράφος τοῦ Κοραῆ Διον. Θερεσιανός, περὶ τοῦ ἔργου τούτου ὁμιλῶν ἔγραψεν ὅτι εἶναι τοῦτο «τὸ βαθὺ τοῦ βαθυνουσιάτου τῶν φιλοσόφων σύγγραμμα, ὅπερ ἔτι καὶ νῦν εἶναι ἀπαράμιλλον ἀρχέτυπον πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ ἀθάνατον μνημεῖον τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους μεγαλοφυΐας». Αὐτὸς δ' ὁ Κοραῆς ἔκρινε τὸ βιβλίον τοῦτο ὡς τῶν «ἀρίστων ἄριστον» ἐν ἐπιστολῇ τοῦ πρὸς τὸν Ἰ. Ῥώταν γράψας «ἄριστον εἶναι, ὡς λέγεις, ἐπειδὴ εἶναι τοῦ ἀρίστου Ἀριστοτέλους. Ὅταν τὸ ἀναγνώσῃς καὶ τὸ μελετήσῃς μὲ προσοχὴν, θέλεις τὸ κρίνει τῶν ἀρίστων ἄριστον. Ὅλα τὰ ἠρεῦνησεν, ὅλα τὰ ἐζύγισε μὲ τὴν παράδοξόν του κεφαλὴν τῆς δυστυχίας καὶ τῆς εὐτυχίας τῶν ἐθνῶν τὰ αἶτια».

Εἰς τοιοῦτον δὲ σύγγραμμα τοιοῦτου φιλοσόφου προέταξε τὰς πολυθρυλήτους *πολιτικὰς παραινήσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας*, ἥτοι πολιτικά, ἠθικά, κοινωνικά καὶ παντοῖα ἄλλα παραγγέλματα, ὅποια βεβαίως μὲν ἕως τότε δὲν ἤκουσεν, ἀμφίβολον δὲ ἂν θὰ ἀκούσῃ ἄλλοτε τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος. Καὶ προέταξε μὲν καὶ τῶν προειρημένων ἄλλων ἐκδόσεών του ὁ μεγαλεπήβολος Χίος παρομοίας παραινήσεις, πιστοτάτας εἰκόνας τῆς μεγάλης διανοίας, τῆς εὐρυτάτης πολυμαθείας καὶ τῆς ἀκραιφνεστάτης φιλοπατρίας του, ἀλλ' αἱ τῶν Πολιτικῶν προταχθεῖσαι τόσῃν ἰσχυρὰν αἰσθησίν καὶ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ἐνεποίησαν, ὥστε ὁ μὲν καθηγητὴς Σίνερ ἐχαρακτήρισεν αὐτὰς «ὡς τὸ τελειότατον πρότυπον εὐγενοῦς καὶ ἀγνῆς φιλοπατρίας».

εὐθύς δὲ τῷ 1823 μεταφράσθησαν εἰς τὴν Γερμανίαν μὲν ὑπὸ τοῦ φιλέλληνος Ἴκεν, εἰς τὴν Ὀλλανδίαν δὲ ὑπὸ τοῦ δεινοῦ Ἑλληνιστοῦ Ὁρελλίου. Ἡ μικρά, ἡ πτωχή, ἡ δούλη τότε Ἑλλάς διὰ τοῦ Κοραῆ τῆς ἔδιδε διδάγματα πολιτικῆς ἠθικῆς εἰς μεγάλα, πλούσια καὶ ἀπὸ πολλῶν αἰῶνων ἐλευθέρα ἔθνη.

Ἴδου δὲ ποῖα μεταξὺ πολλῶν ἄλλων γράφει ἐν τῷ προλόγῳ τῆς μεταφράσεώς του ὁ Ἑλβετὸς φιλόλογος. «Πολλοὶ λόγοι μὲ παρεκίνησαν νὰ μεταφράσω τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ σεβασμίου Κοραῆ. Ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐκ τῶν συγχρόνων ἡμῶν ὁ ἀνὴρ σιεινοὶ εἰς τὴν διαυγῆ διάνοιάν του τὴν σοφίαν τῆς σεμνῆς ἀρχαιότητος, τὰς διδασκαλίαις τοῦ γνησίου Χριστιανισμοῦ καὶ τὰ ἀδιάσειστα ἐπακολουθήματα τοῦ κατὰ τῆς δεσποτείας ἀγῶνος τῆς τῶν λαῶν ἐλευθερίας. Τὴν τριπλὴν δὲ ταύτην σοφίαν ἐξαγγέλλει μὲ ἀφέλειαν μὲν καὶ ἀπλότητα, ὡς ἀρμόζει εἰς γέροντα ἄνδρα, ἀλλὰ μὲ ἔμφασιν καὶ ἐνθουσιασμόν, Ἡ καρδιά αὐτοῦ εἶναι πλήρης ἀκραιφνεστάτης φιλοπατρίας· καίτοι δὲ εἶναι ἤδη προβεβηκῶς εἰς τὴν ἡλικίαν καὶ διαμένει μακρὰν τῆς Πατρίδος, ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιτελῇ τὴν ὑπὸ τῆς Προνοίας ἀνατεθειῆσαν εἰς αὐτὸν ἐντολήν, νὰ καταστή ὁ φιλολογικὸς τοῦ ἔθνους αὐτοῦ διδάσκαλος. Ὁ τοιαύτας λαϊκὰς συμβουλάς πρὸς οἰοιδήποτε λαὸν ἀπευθύνων εὐλόγως ἐλπίζει ὅτι θὰ τύχῃ ἀκροάσεως καὶ ὅποτεν ὁ λαὸς ἀναστενάξῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, πολὺ δὲ περισσότερον κατὰ τὰς δεινότητας μεταβολὰς καὶ κινήσεις. Καὶ οἱ σπουδαῖοι δὲ καὶ οἱ λόγοι θὰ ἀναγνώσωσι τὰς παραινήσεις ταύτας μετ' εὐχαριστήσεως. Καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει δὲ ὅτι εἰς τὰ ἔργα ἀποδίδεται μεγαλυτέρα σπουδαιότης παρά εἰς τοὺς λόγους, τοῦ Κοραῆ τὰ λόγια ἐνέχουσι σπέρματα περισσοτέρων σκέψεων καὶ ἀποφάσεων, αἱ ὁποῖαι ὅσον οὐλῶ θὰ ἐκτελεσθῶσι· διότι ὁ σοφώτατος τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων στρέφει τὸν λόγον πρὸς τοὺς κατ' ἀνωτέραν τινὰ κλήσιν ἐπὶ τὰ ἔργα χωρήσαντας συμπολίτας του, οἵτινες παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ ὀλέθρου, ὑφ' ὄλων μὲν τῶν Χριστιανῶν ἐγκαταλειμμένοι, ὑπ' ὀλιγίστων δὲ ἀνθρώπων μόλις καὶ ἀνεπαρκῶς βοηθούμενοι, ἀνάλλοίωτον ἔχουν τὸ φρόνημα, ὅτι προτιμότερος εἶναι θάνατος ἐνδοξος παρά δουλεία αἰσχρά. Ἐν τῷ δὲ

οί Έλληνες ἐν ἐσχάτῃ ἀπελπισίᾳ ἀγωνίζονται τὸν περὶ τῶν δλων ἀγῶνα, πολὺ προσφόρως ὑψοῦται σπουδαῖα σοφίας φωνή, ἡ ὁποία τοὺς μὲν μακρὰν τῆς Ἑλλάδος φίλους αὐτῆς ἀναπερῶνει, εἰς αὐτοὺς δὲ τοὺς Ἑλληνοσ θάρρος ἐμποιεῖ. Καὶ μετὰ θάρρους μάλιστα, ὡς ἐὰν ἦτο ἤδη ἀπλευθερωμένη ἡ πατρίς, ὁ ἐκουσίως ποτὲ ἐκ τοῦ ἐδάφους τῆς φοβερᾶς δουλείας ἐξορίσας ἑαυτὸν γέρων μεταδίδει πρὸς τὸ Γένος αὐτοῦ τὴν εὐμενεστάτην συμβουλὴν « τῆς δικαιοσύνης μόνον καὶ τῆς θρησκείας χρειαίαν ἔχετε, φίλτατοι ὁμογενεῖς, οὐδὲν παράλογον ἐποιήσατε, οὐδὲν ἀξιοποιον, ἀλλὰ μόνον ὅ,τι ἀπαιτεῖ ἡ κατάστασίς σας καὶ τὸ δίκαιον»... Ὑψίστην τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν πολλῇ ἐθεώρησεν ἀνέκαθεν ὁ Κοραΐς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, ἰδίως δὲ ἀπὸ τοῦ 1805 ἐμόχθησεν, ἵνα βαθμηδὸν καθάρισῃ τὴν γλῶσσαν καὶ ἐρμηνεύσῃ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, οὕτω δὲ βαθμηδὸν καὶ κατὰ μικρὸν ἀνυψώσῃ τὸ καταπιεζόμενον Ἔθνος, μέχρις οὗ τύχῃ πλήρους καὶ λαμπρᾶς πνευματικῆς ἐλευθερίας.. Ὁ Κοραΐς κατῴρθωσεν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ κατορθώσῃ εἰς μόνος ἄνθρωπος, στεφάνου δὲ ἀξίος κατέστη διὰ τὰς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην πολυτίμους εἰσαγωγάς».

Τοὺς πολλοὺς δὲ καὶ μεγάλους τούτους πρὸς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνας τοῦ Κοραΐ ἀποθαυμάζοντες Εὐρωπαῖοι σοφοί, ἰδίᾳ δ' ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔγραψαν περὶ τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἱστορίας, μετὰ μεγίστης τιμῆς ἀναφέρουσι πάντες τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ μετὰ μεγίστων ἐγκωμίων τὰ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος κατορθώματά του. « Πρῶτος ὁ Κοραΐς (λέγει ὁ ἐπιφανὴς καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας Βράνδης) ἀνέπτυξε καὶ ἀσπαστὴν εἰς ὄλους ἔκαμε τὴν ἰδέαν, ὅτι τῆς πολιτικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀναγεννήσεως ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις. Διὰ τῶν παντοδαπῶν καὶ πλουσιοπαρόχων αὐτοῦ συγγραμμάτων ἀνεζωπύρησεν ὁ Κοραΐς τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν φιλολογίαν τῶν Ἑλλήνων· τὰ ὑπὸ θερμότητος φιλοπατρίας ἐμπνευσμένα Προλεγόμενα αὐτοῦ καὶ αἱ ἐπιστολαί, καὶ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ μετ' αὐτήν, ἐπενήργησαν ἰσχυρότατα εἰς τὸν νοῦν τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἐὰν αὐτὸς ὁ σεβασμῖος γέρων ἦτο παρῶν ἐν τῇ πατρίδι του καὶ λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἡγώ-

νίζετο ἐν μέσῳ τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦ Κοραῆ κατ' ἐξοχὴν ἐκρατύνθη καὶ ἐστερεώθη εἰς τὴν ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων συνείδησιν τὸ μέγα καὶ γόνιμον δόγμα, ὅτι *ἐκ μόνῃς τῆς παιδείσεως ἔμελλε νὰ προέλθῃ ἡ ἐλευθερία*. τοῦτο δὲ τὸ δόγμα παρεκίνησε καὶ τὸν λόρδον Γύλφορντ εἰς τὴν ἴδρυσιν Ἀκαδημίας ἐν Κερκύρα καὶ εἰς τὴν μόρφωσιν Ἑλλήνων διδασκάλων.

«Ὁ Ἀδ. Κοραῆς (γράφει ὁ διάσημος ἱστορικός τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως (Γερβίνος) προσείλκυσε εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν Ἑλλάδα τὰ βλέμματα σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, δταν ἀπεφάσισε νὰ ἀφιερῶσιν τὸν βίον του εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Ἑλλ. λαοῦ. Ὁ Κοραῆς ἀπεδείχθη *μαντεῖον τῶν Ἑλλήνων*. Ἀφ' οὗτο ἀνέγνωσεν ἐνώπιον τῆς Ἐταιρείας τῶν Ἀνθρωποτηρητῶν τὸ περὶ τῆς Ἑλλάδος ὑπόμνημα, διὰ τοῦ ὁποίου προσεπάθησε νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος του, μέχρι τῶν χρόνων τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, ὅτε ἐξέδωκε τὰ Πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ μαζὶ μὲ αὐτὰ καὶ τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ παραινέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, δὲν ἔπαυσε ὁ Κοραῆς συμβουλευῶν πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς του *ἔρωτα τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ, ὁμόνοιαν, φιλονομίαν καὶ κακτερίαν*, γράφων πάντοτε καὶ πολιτευόμενος ὡς *ἀληθῆς πολίτης, ἀληθῆς φιλόπατρις, ἀληθῆς φιλόσοφος*. Μετὰ πόσης δὲ προθυμίας καὶ ἐπιμελείας ἐσπούδασε νὰ ἐγχαράξῃ εἰς τῶν Ἑλλήνων τὰ στήθη τὴν πίστιν, ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος παλιγγενεσία ἔπρεπε νὰ προοδοποιηθῇ διὰ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως, συνάμα δὲ ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελεσθῇ ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις καὶ νὰ μὴ ἐπακολουθῆσῃ ἡ πολιτικὴ».

«Διακαιόμενος ὑπὸ διαπύρου φιλοπατρίας (γράφει ὁ γνωστός εἰς ἡμᾶς Μάουρερ), διψῶν μαθήσεως, ὅπως διὰ ταύτης διδάξῃ ἔπειτα τὸ Γένος του τὸ ὑπὸ τῆς ἀπαιδευσίας δυστυχοῦν, ὁ ἄριστος οὗτος ἀνὴρ μετόφησεν εἰς τοὺς Παρισίους πρὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἐπὶ πενήκοντα ὄλα καὶ πλέον ἔτη ἐδείκνυεν εἰς τὸν Ἑλλ. λαὸν τὴν ἀληθῆ ὁδὸν τὴν ἀγούσαν εἰς τὴν ἡμέρωσιν. Αἱ ἔνθεοι αὐτοῦ συγγραφαί, καταγοητεύσασαι καὶ παροξύνασαι τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν φιλομάθειαν σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐγένοντο παραίτιοι

τῆς ιδρύσεως νέων σχολείων καὶ βιβλιοθηκῶν καὶ τῆς ἐκδόσεως ἡμερησίων, λεξικῶν καὶ ἄλλων κοινωφελῶν ποιημάτων. Διὰ τοῦ τοιοῦτου δὲ τρόπου *προητοίμασεν ὁ Κοραῆς ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς προσφιλοῦς του πατρίδος*.

Ὁ δὲ πολὺ αὐστηρὸς εἰς τὰς κρίσεις του Ἕλληνας ἱστορικὸς Φίνλεϋ ὡς ἐξῆς χαρακτηρίζει τὸν ἄνδρα· «Ὁ ἐκ Χίου Κοραῆς ὑπῆρξεν ὁ μέγας δημοτικὸς μεταρρυθμιστὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ οὐστήματος, ὁ νομοθέτης τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ὁ ἐξοχώτατος ἀπόστολος τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας. Ἡπόρει πάντων τῶν προσωπικῶν χαρισμάτων, τὰ ὅποια παρεῖχον κύρος καὶ αὐθεντίαν εἰς τὴν διδασκαλίαν του· ἦτο ἀδιάφορος πρὸς τὸν πλοῦτον, τίμιος, ἐλευθέριος κατὰ τὸ φρόνημα καὶ τὴν γνώμην, εἰλικρινῶς φιλόπατρις καὶ βαθύνομος φιλόλογος καὶ κριτικὸς. Καθ' ὅλον του τὸν βίον εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς προόδου τῶν Ἑλλήνων· ἠγωνίσθη ἀγῶνας ὄχι ἀνωφελεῖς· ἀνέπλασεν εὐμεθόδως τὴν γραφομένην γλῶσσαν, ἐπέβαλε δὲ καὶ εἰς τὰς φρένας τῶν Ἑλλήνων ἀρχὰς ἀκραιφνοῦς ἐλευθερίας καὶ καθαρᾶς ἠθικότητος· Τόσον δὲ μεγάλην ῥοπήν ἤσκει εἰς τοὺς ἄνδρας τῆς Ἑλλ. Ἐπανάστασεως, ὥστε πᾶσα τῆς Ἑλλάδος ἱστορία θὰ ἦτο ἀτελής, ἂν παρελείπετο τὸ ὄνομα τοῦ πρωταγωνιστοῦ τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλλήνων Κοραῆ».

Τελευταῖον δὲ ὁ διάσημος Γάλλος ἑλληνιστὴς Θεόδωρος Ρεῖνὰξ ἔγραψε περὶ τοῦ Κοραῆ ταῦτα· «Ἡ ἱερὰ λυχνία δὲν ἐσβέσθη μὲν ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα τελείως, ἀλλ' ἀνέδιδε φλόγα πολὺ ἠλαττωμένην, πολὺ τρέμουσαν· ἦτο κανδήλα μᾶλλον παρά πυρσός. Ἐκεῖνος δέ, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ τὴν ἀναρριπίσῃ ὀριστικῶς, φέρει ὄνομα δικαίως κεχαρᾶγμένον ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, οὗτινος ὑπῆρξεν ὁ μέγας εὐεργέτης, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Ὁ Κοραῆς ἔζησεν ἐν Γαλλίᾳ πλεον τοῦ ἡμίσεος τοῦ βίου του καὶ διὰ τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν Γαλλίαν σχεδὸν ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ὁ μέτοιχος οὗτος οὐδέποτε ἠθέλησε ν' ἀλλάξῃ πατρίδα παρ' ὅλα τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰς τιμὰς, τὰς ὁποίας

τοῦ ὑπέσχοντο. Ἄς μὲ καταβροχθίσῃ ἡ γῆ μάλλον παρά νὰ γίνω
ἐξ Ἑλληνος Γάλλος, ἔγραφε. Θερμὸς φιλόπατρις ὁ Κοραΐς
ἠθέλησε νὰ ἐργασθῆ κατὰ τὴν ἰδίαν ἀντίληψιν ὑπὲρ τῆς πολι-
τικῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τοῦ 1798 ἤδη ἔθε-
σεν εἰς κυκλοφορίαν εὐγλωττον ἔκκλησιν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτη-
σίας των, ἀλλὰ πρὸ τοῦ 1821 καὶ μετ' αὐτὸ ἐπεδόθη πάσῃ ду-
νάμει εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν αὐτῶν ἀπελευθέρωσιν. Ὁ
Χίος, ὅστις ἔμαθε τὴν λατινικὴν ἐν Σμύρῃ, τὰ ἐμπορικὰ καὶ τὰ
μαθηματικὰ ἐν Ὀλλανδίᾳ, τὴν ἰατρικὴν ἐν Μομπελλιέ, τὴν θεο-
λογίαν, τὴν Ἀγγλικὴν καὶ τὴν Γερμανικὴν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, παρα-
σκευασθεὶς θαυμασιῶς διὰ τῶν ποικίλων τούτων γνώσεων εἰς
τὸ πολυσύνθετον ἔργον τοῦ ἐκδότου, τοῦ μεταφραστοῦ καὶ τοῦ
σχολιαστοῦ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἦτο προσέτι πεπρωκι-
σμένος διὰ μοναδικῆς πρὸς ἐργασίαν δυνάμεως· εἶχε πρὸ πάν-
των τὸ ἔμφυτον ἐκεῖνο δῶρον τῆς κριτικῆς, τὴν δαιμονίαν
ἐκείνην ὀξύδερχειαν, ἅτινα οὐδὲν δύναται νὰ ὑποκαταστήσῃ. Ὁ
ἀριθμὸς τῶν θετικῶν καὶ λογικῶν κρίσεων, τῶν εὐφῶν, σο-
φῶν καὶ διδακτικῶν παρατηρήσεων, τὰς ὁποίας κατέσπειρεν
εἰς τὴν «Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην», εἰς τὰς ἐκδόσεις ἢ μεταφρά-
σεις τὰς φερούσας τὰ ὀνόματα φίλων του καὶ εἰς τὴν ὀγκώδη
τέλος ἀλληλογραφίαν του, ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶναι ἀλήθως τερά-
στιος. Ὁ Κοραΐς ὡς φιλόσοφος καὶ ὡς ἑλληνιστὴς κατέχει τὴν
πρώτην γραμμὴν καὶ δὲν ἔσχε τὸν πρόδρομόν του ἐν Ἑλλάδι
οὐδ' εὗρεν ἀκόμη τὸν ἴσον του».

Ἄλλὰ καὶ τὸ Ἔθνος, τὸ ὅποιον ἐπὶ ὀλόκληρον πεντηκον-
ταετίαν ἠτύχησε ν' ἀπολαύῃ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἀγαθὰ παρά
τοῦ παρηγόρου τούτου ἀγγέλου τῆς σωτηρίας του, μὲ τόσην
λατρείαν περιέβαλλε τὸν Κοραῖν, ὥστε ἀπλοῦν συστατικὸν γράμ-
μα του ἔφερεν ἀποτελέσματα, τὰ ὁποία φερμάνια Σουλτάνων
καὶ ἐγκύκλιοι Πατριαρχῶν δὲν ἠμποροῦσαν νὰ φέρωσι. Τὸ
μαρτυρεῖ ὁ μέγιστος τῶν Γάλλων φιλελλήνων Ἀμβρόσιος Δι-
δότος. Ὁ υἱὸς οὗτος τοῦ ἰδρυτοῦ τῶν περιφήμων τυπογρα-
φείων τῶν Παρισίων Διδότου, ὅστις ἐδιδάχθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ
Κοραΐ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὑπῆρξε δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ Φιλελ-
ληνικοῦ Κομιτάτου τῶν Παρισίων καὶ ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων

ἀγαθοεργιῶν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπέστειλε δωρεὰν εἰς τὰς Κυθωνίας καὶ τὴν Χίον πλείστα βιβλία καὶ μηχανὰς πρὸς ἴδρυσιν τυπογραφείων, ὁ Ἀμβρόσιος Διδότος προτραπείς ὑπὸ τοῦ Κοραῆ περιηγήθη κατὰ τὰ ἔτη 1816—1817 τὴν Ἑλλάδα, Μ. Ἀσίαν, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ κατὰ τὸ 1821 ἐξέδωκε τὰς ἐντυπώσεις του εἰς ἴδιον βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἀφιέρωσεν εἰς τὸν Κοραῆν μὲ ταῦτα τὰ λόγια· «Λυποῦμαι ὅτι τόσον πολὺ ἐβράδυνα ἔνεκα τῶν τυπογραφικῶν μου ἐργασιῶν νὰ σὰς παρουσιάσω τὰς ἐντυπώσεις μου ἐκ τοῦ ταξειδίου, τὸ ὁποῖον τῇ προτροπῇ σας ἐπεχείρησα. Σὰς παρακαλῶ νὰ δεχθῆτε ταύτας εὐμενῶς, διότι ἐκ τῆς συμπαθείας, τὴν ὁποίαν μοῦ ἐνεπνεύσατε ὑπὲρ τοῦ δυστυχοῦς Ἔθνους, τὸ ὁποῖον τόσον ἐπαξίως ἀντιπροσωπεύετε, παρεκινήθην εἰς τὸ ταξειδίον τοῦτο, τὸ ὁποῖον μοῦ ἀφήκεν πολυτιμοτάτας ἀναμνήσεις. Κατὰ τὰ ἔτη, τὰ ὁποῖα ἐπέρασα μαζί σας ἐλπίζω νὰ ἐκμάθω τὴν Ἑλλ. γλῶσσαν, ἐγίνομην καθ' ἐκάστην αὐτήκοος μάρτυς τοῦ διαπύρου ἔρωτος τῆς ψυχῆς σας πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ἀτυχοῦς πατρίδος σας, εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς ὁποίας τὰ συγγράμματά σας τόσον ἰσχυρῶς συνετέλεσαν. Πρὸς ἀσφαλῆ ἐπιτυχίαν τοῦ εὐγενοῦς τούτου σκοποῦ σας ἀφήκατε τὰς θελκτικὰς ἀκτὰς τῆς Σμύρνης καὶ Χίου καὶ ἐκουσίως ἐξωρίσθητε εἰς ξένην χώραν, ἵνα ἀφοσιωθῆτε ἐλευθέρως εἰς τὰ γενναῖα βουλευμάτα σας καὶ μεταδώσητε αὐτὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σεῖς ἐφωτίσατε τοὺς συμπατριώτας καὶ ἐδιδάξατε αὐτοὺς νὰ ἐκπαιδευθῶσιν, ἵνα δυνηθῶσι κατόπιν νὰ θραύσωσι τὰ δεσμὰ τῆς Τουρκικῆς τυραννίας, οὕτω δὲ ἐπιταχύναντες διὰ τῶν παραινήσεών σας τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος κατέστητε ἄξιος μετὰ τῶν ἡρωϊκῶν συμπατριωτῶν σας, οἵτινες τὸν κόσμον ὅλον κατέπληξαν μὲ τὰ ἀνδραγαθήματά των, νὰ συμμερισθῆτε τοὺς στεφάνους, τοὺς ὁποίους οἱ σωζόμενοι ἄλλοτε προσέφερον πρὸς τοὺς σωτήρας θεοὺς των. Τὰ μὲν συστατικά σας γράμματα μοῦ ἔγιναν πρόξενα φιλοξενίας, τὴν ὁποίαν ποτὲ δὲν θὰ λησμονήσω, ὁ δὲ σεβασμὸς, τὸν ὁποῖον εἶδα εἰς ὄλην τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὸ ὄνομά σας, *μοῦ ἐχρησίμευσε πολὺ περισσότερον παρὰ τὰ φερμάνια τοῦ Σουλτάνου, τὰ μπουγιουρδιὰ τῶν πασάδων καὶ αἱ ἐγκύκλιοι τῶν Πατριαρχῶν.*

‘Οσάκις οἱ ἄνθρωποι ἐμάθθαναν τὴν ἄφιξιν τοῦ μαθητοῦ σας, προσήρχοντο ἄθροοι μὲ τὴν ἐπιθυμίαν ν’ ἀκούσουν τὰ καθ’ ὑμᾶς ἀπὸ τὸ ἰδικόν μου στόμα καὶ τοιουτοτρόπως ἔγινα καὶ ἐγὼ περιζήτητος ἀνά τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔβλεπα νὰ ἀποδίδεται καὶ εἰς ἐμὲ μέρος τῆς τιμῆς, ἣ ὁποία δικαίως ὀφείλεται εἰς ὑμᾶς διὰ τὴν ἀρχαῖκὴν ἀρετὴν σας καὶ τὴν μετὰ τοσαύτης μετριοφροσύνης συνδεδεμένην σοφίαν σας».

Καὶ πανηγυρικῶς δὲ καὶ ἐπισήμως ἐξεδήλωσε τὸ Ἔθνος τὰ πρὸς τὸν Κοραῖν αἰσθητά τιμῆς, ἀγάπης καὶ εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ διὰ τοῦ ἐξῆς τῆς Γ’ ἐν Τροιζήνι Ἑθνικῆς Συνελεύσεως τιμητικωτάτου ψηφίσματος.

Πρὸς τὸν σοφὸν Ἀδαμάντιον Κοραῖν

Ἡ Ἑλλάς Σὲ συγχαίρει, ἄριστε συμπολίτα, χαίροντα διὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτῆς. Εὐγνωμονεῖ εὐεργετηθεῖσα εὐεργεσίαν ἀνεκτίμητον ἕνεκα τῶν ἀρίστων συγγραμμάτων Σου. Ὁ πρὸς τὴν παιδείαν ἔρωσ τῶν Ἑλλήνων ἐπήγασεν ἀπὸ τὰ φῶτα, ὅσα πρό τινων χρόνων ἐνέσπειραν εἰς τὰς καρδίας των τὰ Προλεγόμενά Σου, ἀπὸ τὰ βιβλία, ὅσα ἐπρομήθευσεν εἰς τὴν Πατρίδα ὁ πατριωτισμός Σου, ἀπὸ τὰ σχολεῖα, ὅσα ἤγειραν αἱ σοφαὶ συμβουλαὶ Σου. Τοιοῦτων ἀγαθοποιῶν αἰτιῶν ἀποτελέσματα εἶναι τὰ ἐκ τῆς ἐλευθερίας ἀγαθὰ, ὅσα οἱ συμπολίται Σου ἀπολαύουν τὴν σήμερον. Τοιαῦτα ἀνεκτίμητα ἀγαθὰ εἶναι ἄξια τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν γενεῶν καὶ τῶν αἰώνων.

Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, συνηγμένον εἰς Γ’ Ἑθνικὴν Συνέλευσιν διὰ τὰ μεγάλα του συμφέροντα, Σοῦ προσφέρει τὸ σέβας καὶ τὴν ἐκ μέσης καρδίας ἀγάπην του. Ἄλγεϊ αἰσθανόμενον ὅτι δὲν ἔμπορεῖ νὰ κατασπασθῇ τὴν ἱερὰν Σου κορυφὴν· καταφιλεῖ ὁμως τὰ χροσᾶ Σου λόγια, τὰ σοφὰ Σου παραγγέλματα· συνομιλεῖ μὲ τὰ βιβλία Σου, φωτίζει τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν του, εὐχόμενον νὰ μὴ παύσης τοῦ νὰ κοινοποιῆς τὰ ἀγαθὰ Σου φρονήματα εἰς τοὺς συμπολίτας Σου συμβουλευὼν τὰ κοινῇ συμφέροντα. Εἶθε νὰ ζῆς ὑγαιῶν, σεβασμιώτατε Γέρον, τῆς ἐλευθερίας ὑπέρμαχε. Ἐν Τροιζήνι τῇ 9 Ἀπριλίου 1827

Μετὰ 50 ἀκριβῶς ἔτη ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ψηφίσματος τούτου ἔγινεν ἡ ἀνακομιδὴ τῶν ὀστέων τοῦ Κοραῆ ἐκ Παρισίων εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ὁ διαπρεπὴς λόγιος Ἀναστάσιος Βυζάντιος ἔγραψε τὰ ἐξῆς, ἄξια τῆς πανελληνίου φήμης του καὶ τοῦ παγκοσμίου κύρους τοῦ ἀνδρός, τὸν ὁποῖον θαυμασίως ἐχαρκτήρισε·

« Ἀπὸ τῆς προχθῆς τὰ ὀστᾶ τοῦ Κοραῆ δὲν ἀναπαύονται πλέον ἐπὶ τῆς ξένης, ἀλλ' ἴσης τῇ φυσάσῃ πεφιλημένης γῆς τῶν Παρισίων, ἀλλ' εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐν τῷ μέσῳ τῶν τάφων τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῶν κεκοιμημένων εἰς τὴν νεκρόπολιν ταύτην καὶ συντελεσάντων μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους, ὡς εἶπεν ὁ εὐγλωττος πανηγυριστὴς τῆς νεκρικῆς τελετῆς Μάρκος Ρενιέρης. Πᾶσα ἡ πόλις ὑπεδέχθη τὰ λείψανα τοῦ μεγάλου ἀνδρός μετὰ τῆς εὐλαβείας, μεθ' ἧς ὑποδέχονται οἱ λαοὶ τὰ λείψανα ἡρώων, τὰ λείψανα στρατηγῶν τροπαιούχων, διότι καὶ ὁ Κοραῆς ἠγωνίσθη καὶ κατήγαγε θρίαμβον, ὅστις δὲν ἀμαυροῦται οὐδ' ἐνώπιον τῶν λαμπροτέρων πολεμικῶν τροπαίων. Ὑπάρχει ἄκομψός τις καὶ ἀγροίκως ἐξειργασμένη εἰκὼν, ἣν δύναται τις νὰ εὔρη ἐν πάσῃ χωρικῇ οἰκίᾳ τῆς Ἑλλάδος, παριστώσα τὴν Ἑλλάδα ρακένδυτον, γονυπετὴ καὶ ἀλυσίδετον καὶ παρ' αὐτὴν δύο ἄνδρας, οἵτινες αἴρουσιν αὐτὴν ἐκ τῶν χειρῶν συντρίβοντες τὰς ἀλύσεις τῆς. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες εἶναι ὁ Ῥήγας καὶ ὁ Κοραῆς. Ἡ δημοτικὴ φαντασία δὲν ἠδύνατο νὰ εἰκονίσῃ ζωηρότερον μεγάλην ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν ὑστέρων γενεῶν ἀπηθανάτισε διὰ τῆς συμβολικῆς ταύτης παραστάσεως τὸ μέγεθος τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Κοραῆ, τάξασα αὐτὸν ὁμοταγῆ καὶ ἴσον παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀνδρός, ὅστις εἶπε τὸν προφητικὸν λόγον « ἐγὼ ἔσπειρα, ἄλλοι θὰ θερίσουν ». Καὶ ὁ Κοραῆς ἔσπειρε καὶ ἔκτοτε ἐθερίσαμεν ἡμεῖς καὶ θερίζομεν καθ' ἑκάστην τοὺς καρποὺς τῆς ἐξόχου ἐκείνης πνευματικῆς γεωργίας, ἣτις λέγεται μὲν διδασκαλία, ἀλλὰ πράγματι ἡτό τι ἀνώτερον αὐτῆς καὶ σχεδὸν ὑπεράνθρωπον, ἦτον, οὕτως εἰπεῖν, ἐμφύσησις ζωῆς εἰς νεκρωμένον πτώμα. Διότι ὁ Κοραῆς δὲν ἦτο μόνον λόγιος, δὲν ἦτο συγγραφεύς. Ἀτελῶς θὰ θαυμάσῃ

αὐτόν, ὅστις ἐμβαθύνῃ μόνον εἰς τὴν εὐρύτητα τῆς παιδείας καὶ εἰς τοὺς κόπους, οὓς κατέβαλε περὶ τὴν γλωσσικὴν ἀναμόρφωσιν. Τὸ κυρίως θαυμάσιον παρ' αὐτῷ εἶναι τὸ φιλοσοφικὸν μέγεθος τῆς ψυχῆς, ἢ ὑπερφυσικὴ δύναμις, ἣτις ἀπεκάλυψεν αὐτῷ τὸ μέλλον καὶ τὸν κατέστησε κρίκον συνδέσμου μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος, ἣτις πρὸ αἰώνων εἶχε κοιμηθῆ, καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἣτις δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναστηθῆ. Ἡμεῖς τὸν ὀνομάζομεν σοφόν· οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες θὰ τὸν ὠνόμαζον χρησιμότην καὶ οἱ Ἑβραῖοι προφήτην».

Βεβαίως τὸ ἔθνος ἀφθόνους ἐθήρισε τοὺς καρποὺς τῆς ἐξόχου πνευματικῆς τοῦ Κοραῆ γεωργίας. Ἄλλ' ὁ φερισμὸς εἶναι ἀκόμη παρὰ πολὺς καὶ ἡ συγκομιδὴ θὰ εἶναι ἀναμφιβόλως ἀκόμη ἀφθονωτέρα, ἂν γνωρισθῶσιν ἐπαρκῶς καὶ γίνωσι κτήμα καὶ ἐντρύφημα παντός Ἕλληνος τὰ θεσπέσια σπέρματα τοῦ πλουσιοπαρόχου σπορέως. Ἄν οἱ Ἄγγλοι, οἱ Γάλλοι ἢ οἱ Γερμανοὶ ἠτύχουν νὰ ἔχωσιν ἓνα τοιοῦτον προφήτην, εἰς μυριάδας ἀντιτύπων ποικίλου σχήματος καὶ τιμῆς θὰ ἐτύπωναν τὰ βιβλία του καὶ θὰ ἐστόλιζαν αὐτὰ τὰς βιβλιοθήκας τῶν εὐπατριδῶν καὶ θὰ τὰ εἴρισκε κενεὶς καὶ εἰς πενιχράς τῶν χωρικῶν οἰκίας. Καὶ ὅμως ἓνα τοιοῦτον θησαυρὸν ἀρετῆς καὶ σοφίας κατέχομεν ὅλος ἀνεκμετάλλετον σήμερον ἡμεῖς, οἵτινες βέβαια δὲν ἠμποροῦμεν νὰ καιχηθῶμεν ὅτι εἴμεθα πλούσιοι εἰς ἀρετὴν καὶ σοφίαν.

Ἐκατὸν δύο ἔτη ἐπέρασαν ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν «*πολιτικῶν παραινήσεων*» τούτων, ἀλλ' ὁ προσεκτικὸς αὐτῶν ἀναγνώστης θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι εἰς ἡμᾶς τοὺς σημερινούς Ἕλληνας δὲν δύναται νὰ δοθῆ ἄλλο ἐπικαιρότερον καὶ διδακτικώτερον ἀνάγνωσμα τῶν παραινήσεων τούτων. Μετὰ ἑκατὸν ἐτῶν ἐλεύθερον πολιτικὸν βίον ἐξακολουθοῦμεν ἀκόμη νὰ συζητῶμεν, ἂν θὰ προκόψωμεν μὲ μοναρχίαν ἢ δημοκρατίαν ἀβασίλευτον ἢ βασιλευομένην, καὶ δὲν εὐρέθη ἀκόμη κανεὶς νὰ μᾶς δώσῃ νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι, οἷονδήποτε πολίτευμα καὶ ἂν ἐκλέξωμεν, τῶν ἀδυνάτων εἶναι νὰ ἐδραιώσωμεν μόνιμον εὐδαίμονα πολιτείαν, ἂν δὲν στηρίξωμεν αὐτὴν ἐπὶ τῆς ἀρετῆς καὶ μόνης τῆς ἀρετῆς τῶν πολιτῶν, ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων.

Ἄλλ' ἂν τὴν ἀλήθειαν ταύτην δὲν εὐρέθη κἀνεὶς νὰ μᾶς διδάξῃ μηδ' ἔσχυσε νὰ ἐγχαράξῃ αὐτὴν εἰς τὴν διάνοιάν μας ἢ ἑκατὸν ὄλων ἐτῶν πικροτάτη πείρά μας, ἅς μᾶς διδάξῃ τοῦλάχιστον ἢ μακροχρονιωτέρα πείρα πολλῶν ἄλλων λαῶν καὶ ἢ φωνὴ τοῦ σοφωτάτου καὶ χρηστοτάτου τῶν ὁμογενῶν μας, ὅστις εἰς τὰς παραινέσεις του ταύτας διὰ μακρῶν μᾶς ἀποδεικνύει σαφέστατα **ὅτι «χωρὶς τὴν ἀρετὴν τῶν ἀδυνάτων εἶναι νὰ εὐδαιμονήσῃ πόλις ἢ πολίτης»**. Καὶ οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ πεισθῶμεν ὅλοι εἰς τοὺς πειστικὸς λόγους του· διότι, ἐὰν συλλογισθῶμεν ὅτι τὰ διδάγματα ταῦτα τοῦ μεγάλου Ἑλληνος ἐκρίθησαν ἄξια ὡς κοινωφελῆ καὶ σωτήρια νὰ διαδοθῶσιν εἰς ξένους λαοὺς, οἵτινες καὶ ἀτομικὴν καὶ κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀγωγὴν καὶ παιδεῖαν πολὺ ἀνωτέραν ἡμῶν ἔχουσιν, ἀσφαλῶς πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὰ ἴδια ταῦτα διδάγματα μετὰ πολὺ μεγαλυτέρας ὠφελείας θὰ ἀναγινώσκονται καὶ θὰ μελετῶνται ὑπὸ τῶν νέων Ἑλλήνων, χάριν τῶν ὁποίων ἰδίως ἐγράφησαν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Φεβρουαρίου 1923

ΕΜΜ. Γ. ΠΑΝΤΕΛΑΚΗΣ

Γυμνασιάρχης

ΠΟΛΙΤΙΚΑΙ ΠΑΡΑΙΝΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ

Φίλοι ὁμογενεῖς

Ἡ δικαιοσύνη κατὰ τοῦ τυράννου μας ἐπανάστασις καὶ οἱ κατ' αὐτοῦ ἕως τὴν ὥραν ταύτην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνές σας ἔδειξαν εἰς τοὺς φωτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ πολυχρόνιος τυραννία δὲν ἴσχυσε νὰ ἐξαλείψῃ ὀλότελα ἀπὸ τὰς ψυχάς μας τὰ προγονικά γενναῖα φρονήματα, ὡς ἀδίκως τινὲς ἐξ αὐτῶν μᾶς ὠνειδίζαν καὶ δὲν ἔπαυσαν ἀκόμη νὰ μᾶς ὠνειδίζωσι. Μὴν ἔχοντες πλέον νὰ κατηγορώσιν ὡς ἀνάνδρους τοὺς Γραικοὺς, τοὺς κακολογοῦν τώρα ὡς ἀποστάτας καὶ βόσκονται μὲ τὴν ἀπάνθρωπον ἐλπίδα νὰ μᾶς ἴδωσιν ἢ πάλιν ξαναδεμένους εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου ἢ ἀπωλεσμένους ἀπὸ ἐμφύλιον πόλεμον διὰ τὴν ἀδυναμίαν πῶς νὰ κυβερνηθῶμεν μὲ νόμους δικαίους αὐτόνομοι. Τὸ πρῶτον εἶναι ματαία καὶ ἀνόητος ἐλπίς, ἐπειδὴ ἀπεφασίσατε γενναίως νὰ μὴ παραδώσετε πλέον παρὰ νεκρὰ τὰ σώματά σας εἰς τοὺς τυράννους. Σᾶς ἔμεινε τώρα νὰ ματαιώσετε καὶ τὴν δευτέραν ἐλπίδα τῶν ἐχθρῶν, τὸ ὁποῖον δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θέλετε κατορθώσει, ἂν καὶ πολλὰ δυσκολώτερον τοῦ πρώτου.

Τὴν δυσκολίαν ταύτην συγχωρήσατέ με, φίλοι

όμογενείς, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος νὰ σᾶς παραστήσω χωρὶς περιπλοκάς, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν καὶ μέσα ἱκανὰ νὰ τὴν νικήσωμεν. Χωρὶς τῆς νίκης ταύτης αἱ πρότεραι νίκαι ἀντὶ δόξης θέλουν μᾶς προξενήσει καταισχύνῃν. Πολεμοῦντες τοὺς Τούρκους ἐπολεμήσατε τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοι ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν ἀρχυτέρᾳ σας. Ἡ ἀποκτησις τῆς ἐλευθερίας εἶναι βέβαια μέγα καὶ ἀξιόπαινον ἔργον, δὲν εἶναι ὅμως σπάνιον. Ἡ φυλακὴ τῆς εἶναι τὸ μέγιστον καὶ σπανιώτατον κατόρθωμα, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν ἀρκεῖ ὁ πρόσκαιρος κατὰ τῶν τυράννων πόλεμος, ἀλλὰ χρειάζεται νὰ πολεμῇ τις ἀκαταπαύστως τὰ πολὺ τυραννικώτερα πάθη τῆς ψυχῆς του, διὰ νὰ τὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸν ἅγιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων ζυγόν. Ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει ἀρκετά, ὅτι εἰς κἀνὲν ἔθνος δὲν ἔλειψαν ποτὲ Μιλτιάδαι, Θεμιστοκλεῖς καὶ Λεωνίδαί, τῶν ὁποίων τὰ ἥρωϊκὰ ἔργα ἀνενεώσατε πρὸ μικροῦ, ἐξ ἐναντίας παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ Ἀριστεῖδαι καὶ Φωκίωνες ἐφάνησαν σπανιώτατοι. Διὰ τοῦτο καὶ πολλὰ ἔθνη ἴσχυσαν ν' ἀποκτήσωσιν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ἀπόκτησις αὐτῆς δὲν χρειάζεται πολλάκις πλὴν μόνην ἀνδρείαν καὶ ὁ ἐνθουσιασμός της εὐκόλα ἀνάπτεται εἰς καθενὸς ψυχὴν, ἂν ἡ φύσις δὲν τὸν ἔπλασεν ὀλότελα ἀνδράποδον· ἀλλ' ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ἔχει χρεῖαν φρονήσεως συνωδευμένης μὲ τὰς ἄλλας ὄλας ἀρετὰς καὶ ἐξαιρέτως τὴν βασιλίσσαν αὐτῶν δικαιοσύνην.

Γνωρίζετε, φίλοι ὁμογενεῖς, τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας τῶν προγόνων μας καὶ τοὺς ἐμιμήθητε τόσον λαμπρά, ὥστε μὲ δίκαιον ἐμπορεῖ καθεὶς ἀπὸ τοὺς νέους ἀγωνιστὰς τῆς Ἑλλάδος νὰ καυχᾶται τοῦ λοιποῦ φωνάζων

Ταύτης τοι γενεῆς τε καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι.

Ἄλλὰ γνωρίζετε καὶ τὰς διχονοίας των, διὰ τὰς ὁποίας δὲν ἴσχυσαν νὰ φυλάξωσι μέχρι τέλους τὴν ἐλευθερίαν. Ἄν ἀληθῶς τὴν ἀγαπάτε, προθυμήθητε, διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ! νὰ μὴ τὰς μιμηθῆτε, ἀλλὰ νὰ συνδεθῆτε σφιγκτὰ μὲ τὸν ἱερὸν δεσμὸν τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε νὰ καυχᾶσθε καὶ τὸ πολὺ ἐνδοξότερον καύχημα τοῦτο

Ἡμεῖς τοι πατέρων μέγ' ἀμείνονες εὐχόμεθ' εἶναι.

Ναί! φίλοι ὁμογενεῖς, σὰς ὑπόσχομαι χωρὶς φόβον νὰ ψευσθῶ, ὅτι ἡ ὁμόνοια θέλει σὰς καταστήσει ἀληθῶς «μέγ' ἀμείονας» καὶ πολὺ εὐδαιμονεστέρους τῶν προγόνων μας.

Ἄν ἐξετάσωμεν πόθεν γεννῶνται αἱ διχονοαὶ εἰς τὰ ἔθνη, ἄλλην αὐτῶν ἀρχὴν δὲν θέλομεν εὖρει παρὰ τὴν ἄγνοιαν τινῶν λέξεων, τὰς ὁποίας καθένας καθ' ἡμέραν ἔχει εἰς τὸ στόμα, πολλὰ ὀλίγοι ὁμως ἐφρόντισαν νὰ μάθωσι τὴν ἀληθῆ των ἔννοιαν καὶ σημασίαν. Τίς δὲν προφέρει συχνὰ τὰ ὀνόματα Εὐδαιμονία, Ἀρετή, Νόμοι, Ἑλευθερία; ἀλλὰ πόσοι ἀπὸ τοὺς προφέροντας γνωρίζουν καὶ τὰ σημαινόμενα πράγματα! Καὶ ὁμως ἀπὸ τὴν ἄγνοιαν αὐτῶν ἔρρευσαν ὄλων τῶν ἐθνῶν αἱ δυστυ-

χία. Ἄς τὰ ἐξετάσωμεν λοιπόν, ὡς τὰ ἐνόησαν καὶ τὰ ἐξήγησαν παλαιοὶ καὶ νέοι φιλόσοφοι καὶ πρῶτον τὴν εὐδαιμονίαν.

Ι. ΑΛΗΘΗΣ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑ

Καὶ μόνον αὐτῆς τὸ ὄνομα εἶναι τόσον γλυκύ, τόσον τερπνὸν εἰς τὴν ἀκοήν, ὥστε διεγείρει ἔρωτα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκούοντος. Τὴν *εὐδαιμονίαν* ἐπιθυμεῖ πᾶς ἕνας καὶ διὰ τὴν ἀπόκτησιν αὐτῆς κοπιάζει καθ' ἡμέραν. Διὰ τὸ νὰ μὴ κοπιάζῃ ὁμοῦς ματαιῶς, χρεωστεῖ πρῶτον νὰ μάθῃ τί πράγμα εἶναι ἡ εὐδαιμονία καὶ μὲ ποῖα μέσα ἀποκτᾶται. Οἱ φιλήδονοι, ἂν τοὺς ἐρωτήσῃς, εὐδαιμονίαν νομίζουν τὴν ἀκατάπαυστον ἀπόλαυσιν τῶν ἡδονῶν καὶ δὲν γνωρίζουν τὴν πλάνην των, πλὴν ἀφοῦ μάθωσι μὲ ζημίαν των, ὅτι τοιαύτη ἀπόλαυσις εἶναι ἀδύνατος διὰ τὴν φύσιν αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις δὲν ὑποφέρει ἡδονὰς ἀκαταπαύστους, χωρὶς νὰ φθείρῃ καὶ τὸ σῶμά του καὶ τὴν ψυχὴν καὶ νὰ κατασταθῇ ἀληθῶς κτήνος μετὰ ζώων λογικῶν ἀναστρεφόμενον ἀτίμως. Ἡ εὐδαιμονία ἀναμφιβόλως εἶναι ἀχώριστος τῆς ἡδονῆς, ἀλλὰ τοιαύτης ἡδονῆς, ὅποια μετὰ τὴν ἀπόλαυσίν της νὰ μὴν ἀφίνη λυπηρὰν μετάνοιαν εἰς τὴν ψυχὴν μας, ὡς ἔλεγεν ὁ μέγας διδάσκαλος τῆς Ἑθικῆς (1). Ἀπὸ τὸν δημιουργὸν τῆς φύσεως ἐπλάσθημεν οὕτως, ὥστε νὰ βλαπτώμεθα πλεον παρὰ νὰ

(1) «Σωκράτης ἐρωτηθεὶς Τί εὐδαιμονία; Ἡ δ ο ν ἡ ἀ μ ε τ α μ ἔ λ η τ ο ς, ἔφη». Παρὰ Στοβ. σελ. 55₂

ὠφελούμεθα ἀπὸ τὰς ἡδονάς, δταν δὲν εἶναι μέτριαι, συγκερασμένοι μὲ τοὺς κόπους καὶ συμμοιρασμένοι μὲ τοὺς ὁμοίους μας ἀνθρώπους. Ἡ ἀνάγκη νὰ συζῶμεν μ' αὐτοὺς γεννᾷ τὴν ἀνάγκην νὰ τὰς μετριάζωμεν, διὰ νὰ μετέχωσι καὶ ἐκεῖνοι τὸ ἐπιβάλλον εἰς αὐτοὺς μέρος, μηδὲ νὰ κοπιάζωσι μόνοι αὐτοί, ἀφίνοντες τὰς ἡδονάς εἰς μόνους ἡμᾶς. Ὅστις ἀμβάλλει περὶ τούτου, ἄς θεωρήσῃ ὅλας τὰς κατὰ μέρος κοινωναίς τῶν ἀνθρώπων ἀρχίζων ἀπὸ τὴν πρώτην κοινωνίαν τοῦ γάμου, ἐκ τῆς ὁποίας γεννῶνται αἱ οἰκογένειαι ἄς ἐξετάσῃ ἔπειτα τὴν ἐμπορικὴν, τὴν συνοδοιπορικὴν, τὴν συμποσιακὴν κοινωνίαν. Οὔτε οἰκογένεια, οὔτε πραγματευτῶν συντροφία, οὔτε ταξειδιωτῶν συνοδία, οὔτε συμπόσιον φίλων εὐδαιμονεῖ, ἂν αἱ ἡδοναὶ καὶ οἱ κόποι δὲν εἶναι κοινοί, ἂν αἱ ζημίαι καὶ τὰ κέρδη δὲν μοιράζονται μὲ ἀνάλογον ἰσονομίαν εἰς ὅλους τοὺς κοινωνοὺς. Ἡ ἀμετρία, ἢ ἀκρασία καὶ ὁ σφετερισμὸς τῶν ἡδονῶν γεννᾷ τὰς διχονοίας, τὰς φιλονικίας, τὰς ἔχθρας, τοὺς πολέμους, εἰς ἓνα λόγον τὴν κακοδαιμονίαν καὶ τέλος τὴν διάλυσιν καὶ φθορὰν εἰς ὅλας τῶν ἀνθρώπων τὰς κοινωνίας.

Ἐπὶ τὰς κατὰ μέρος ταύτας ὅλας κοινωνίας μορφώνεται ἡ μεγάλη κοινωνία, ἡ ἐπονομαζομένη πολιτική, καὶ κατ' ἐκείνας εἰρηνεύει ἢ ταράσσεται, εὐδαιμονεῖ ἢ κακοδαιμονεῖ, διαμένει ἢ ἀφανίζεται, καθόσον οἱ πολῖται συμμερίζονται τοὺς κόπους καὶ τὰς ἡδονάς, καθόσον ἕκαστος ἀπὸ τοὺς κοινωνοὺς ἀποβλέπει εἰς τὸ κοινὸν ὅλων τῶν συγκοινωνῶν καὶ ὄχι

εἰς μόνον αὐτοῦ τὸ ἴδιον συμφέρον. Τῆς ἀληθείας ταύτης παράδειγμα καὶ μαρτύριον προσφυέστερον ἄλλο γὰ φέρω δὲν ἔχω παρ' αὐτὴν τὴν παροῦσαν ταραχὴν καὶ τὴν μέλλουσαν ἀπώλειαν τῆς ἀνισονόμου καὶ ἀκοινωνήτου τυραννίας τῶν Τούρκων. Εἰς αὐτοὺς καὶ αἱ κατὰ μέρος κοινωναὶ κυβερνῶνται ἀνόμως καὶ ἡ πολιτικὴ των κυβέρνησις εἶναι ληστῶν καὶ ὄχι πολιτῶν κοινωνία. Εἰς μόνους ἑαυτοὺς ἠθέλησαν γὰ περιορίσωσι τὴν εὐδαιμονίαν καὶ διὰ τοῦτο οὔτε τὴν ἐγνώρισαν, οὔτε τὴν ἀπέλαυσαν ποτέ. Καταβαρύνοντες ἡμᾶς τυραννικῶς μὲ τοὺς κόπους, διὰ γὰ ἀπολαύωσιν ἀκαταπαυστους ἡδονὰς αὐτοί, δὲν ἐφοβήθησαν τὴν ἀπελπισίαν μας, οὐδ' ἐπρόβλεψαν, ὅτι τοιαύτη ἄνισος καὶ ἄδικος μοιρασία ἔμελλεν ἐξ ἀνάγκης γὰ γεννήσῃ τὴν σημερινὴν ταραχὴν, ἣτις ἔχει γὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ, ἂν δὲν ὑποταχθῶσιν ἐκούσιοι εἰς νόμους δικαιοτέρους.

Ἄλλ' ἡ ἰσόνομος κοινωνία τῶν κόπων καὶ τῶν ἡδονῶν τί ἄλλο εἶναι παρ' αὐτὴ ἡ δικαιοσύνη; καὶ ἡ δικαιοσύνη τί ἄλλο παρὰ διάθεσις εὐνοϊκῆ τῆς ψυχῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πολίτης, συλλογιζόμενος, ὅτι ὅλοι του οἱ συμπολίται, ὄντες ὅμοιοι τὴν φύσιν ἄνθρωποι, τὴν αὐτὴν κλίσιν καὶ ἀκολούθως τὸ αὐτὸ δίκαιον ἔχουν γὰ ἀπολαύωσιν ἀναλόγως ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ὅσα κάμνουν εὐδαίμονα τὸν πολίτην;

Ἐν δὲ δικαιοσύνη συλλήβδην πᾶσ' ἀρετὴ ἐστὶ.

Ἐκ τούτου συμπεραίνεται, ὅτι *χωρὶς τὴν ἀρετὴν εἶναι τῶν ἀδυνάτων γὰ εὐδαιμονήσῃ πόλις ἢ πολίτης.*

στροφὴν τοῦ τυράννου μένοντες αὐτόνομοι, δὲν ἔχομεν πλέον τί νὰ ἀπολογηθῶμεν, ἂν δὲν σπουδάσωμεν καὶ νὰ μείνωμεν ἐλεύθεροι μετὰ τὴν ὁποίαν διδάσκουν καὶ ἡ θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία ἀπόλεμον εὐνομίαν.

Ἄλλ' ἡ εὐνομία ὑποθέτει νομοθέτας ὄχι μόνον δικαίους, ἀλλὰ καὶ ὅπως οὖν ἐμπείρους τῆς νομοθεσίας. Τὴν αὐτὴν δικαιοσύνην καὶ ἐμπειρίαν ὑποθέτει καὶ εἰς τοὺς ὑπηρετάς τῶν νόμων καὶ ἀπλῶς εἰς ὄλους τοὺς ἐπαγγελλομένους ὑπουργήματα πολιτικά· διότι *δὲν ὠφελοῦν οἱ δίκαιοι νόμοι, ἂν οἱ ὑπηρετῶν τῶν νόμων δὲν εἶναι φίλοι τῆς δικαιοσύνης.* Εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν λοιπὸν πρέπει νὰ προσέχετε, ἐρευνῶντες καθενὸς τὸν βίον καὶ τὴν διαγωγὴν, ὄχι διὰ νὰ τοῦ ταράσσετε τὴν ἡσυχίαν μετὰ περιεργίαν κακοήθη, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ ταράξη αὐτὸς τὸ πολίτευμα μετὰ τὴν ἀπειρίαν ἢ τὴν πλεονεκτικὴν φιλαρχίαν του, διὰ νὰ μὴν ἀπατήσῃ τοὺς συμπολίτας του καὶ ἀρπάσῃ τὰς ψήφους τῶν ἀδίκως εἰς τὰ πλέον ἀναγκαῖα τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἐπαγγέλματα, ὁποῖον εἶναι μάλιστα τὸ ἱερὸν ἐπάγγελμα τῆς νομοθεσίας.

3. ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Ἡ Ἐλευθερία, διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ αὐτῆς τὴν ἀληθῆ σημασίαν, ἢ *ἐλευθερία*, λέγω, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ πράσῃ *ἀνεμποδίστως ὄχι ὅ,τι θέλει, ἀλλ' ὅ,τι συγχωροῦν οἱ νόμοι.* Διὰ τὴν ἀγνοίαν αὐτῆς οἱ πρόγονοί μας δὲν ἤρχεσαν νὰ τὴν φυλάξωσι πολὺν καιρὸν, ἀφοῦ μετὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἀγῶνας τῶν ὀλίγοι αὐτοῖ τὸν ἀριθμὸν ἐδίωξαν πολὺς βαρβάρων μυριάδας, οἱ ὁποῖοι ἐζήτουν νὰ τοὺς

δουλώσωσι. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς δὲν ἐδυνήθησαν οὔτε πόλις μὲ πόλιν, οὔτε πολίτης μὲ πολίτην γὰρ συνδεθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ὁμόνοιαν, ἥτις τοὺς ἔκαμε γὰρ θριαμβεύσωσι κατὰ τῶν τυράννων. Μόλις ἐδίωξαν τὸν ὑπερήφανον δεσπότην τῆς Ἀσίας καὶ ἐζήτησαν γὰρ δεσπόσωσιν αὐτοὶ πολῖται συμπολίτας, πόλεις ἄλλας ὁμογενεῖς πόλεις. Διὰ τὴν ἄγνοιαν αὐτῆς αἱ δύο τάξεις τῶν πολιτῶν, οἱ ἐπίσημοι καὶ οἱ δημοτικοί, δὲν ἠθέλησαν γὰρ πιστεύσωσιν, ὅτι τῆς ἐλευθερίας ἢ φυλακῆ δὲν εἶναι ἀσφαλῆς, ἂν δὲν φυλάσσεται ἐντάμα καὶ ἀπὸ τὰς δύο. Οἱ ἐπίσημοι ἠθελαν μόνοι αὐτοὶ γὰρ δεσπόζωσιν ὀλιγαρχικῶς τὴν πολιτείαν καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐφθασαν εἰς τόσῃν πλεονεξίαν, ὥστε ἐμβαίνοντες εἰς πολιτικὰ ἀξιώματα ἐτόλμων γὰρ ὀμνύωσι τὸν ἄνομον καὶ ἀναίσχυντον ὄρκον, γὰρ μεταχειρίζονται ὡς ἐχθροὺς, ποίους; ὄχι τοὺς βαρβάρους τυράννους τῆς Ἀσίας, ὡς ἠθελε φυσικὰ τὸ συλλογισθῆ ἅς ἕνας, ἀλλὰ τοὺς δημοτικούς, ἡγουν τοὺς συμπολίτας, τοὺς ἀδελφούς των. Οἱ δημοτικοὶ πάλιν, ὅταν ὑπερίσχυαν εἰς τὴν πολιτείαν, ἔπιναν τὸ γλυκύτατον τῆς ἐλευθερίας ποτήριον, ἀλλὰ μὴ γνωρίζοντες τί πρᾶγμα εἶναι ἢ ἐλευθερία, τὴν ἔπιναν ἄκρατον, ἔχοντες καχοὺς κεραστὰς (1) τοὺς καταράτους δημαγωγούς, ἕως ἐμεθύοντο

(1) «Ὅταν δημοκρατουμένη πόλις, ἐλευθερίας διψήσασα, κακῶν οἰνοχόων προστατούντων τύχη καὶ πορρωτέρω τοῦ δέοντος ἀκράτου αὐτῆς μεθύσθῃ, τοὺς ἄρχοντας δὴ, ἂν μὴ πρᾶοι ᾖσι καὶ πολλὴν παρέχωσι τὴν ἐλευθερίαν, κολάζει, αἰτιωμένη ὡς μιαρούς τε καὶ ὀλιγαρχικούς». Πλάτ. Πολιτ. σελ. 562.

καὶ ἐγίνοντο καὶ αὐτοὶ τῆς πατρίδος ἰων τύραννοι, πρᾶσσοντες τὰς αὐτὰς πλεονεξίας, τὰς αὐτὰς ἀδικίας, διὰ τὰς ὁποίας ἐκατηγόρουν τοὺς ὀλιγαρχικούς. Καὶ τὸ κακὸν δὲν ἔμενεν ἕως αὐτοῦ ἢ ἄκρατος ἐλευθερία ἔφθειρεν ὅλων τῶν πολιτῶν τὰ ἤθη, διότι μὲ πρόφασιν αὐτῆς οὔτε γυνή, λέγει ὁ Πλάτων, ἐσεβάζετο τὸν ἄνδρα, οὔτε τέκνα τοὺς γονεῖς, οὔτε μαθηταὶ τοὺς διδασκάλους, οὔτε νέοι τοὺς γέροντας.

Ἀπὸ τοιαύτην ἄνομον ἐλευθερίαν ὅταν μεθυσθῇ ἡ πόλις, δὲν εἶναι πλέον πολιτικὴ κοινωμία, ἀλλὰ γίνεται κοινωμία ληστῶν ἢ μᾶλλον ἀγρίων θηρίων, τὰ ὁποία χωρὶς αἴσθησιν ἀμοιβαίας ἀγάπης, χωρὶς φροντίδα τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, δαγκάνονται, σπαράσσονται, τρώγονται ἀμοιβαίως, ἕως νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ὁλότελα.

Ἐξ ἐναντίας ἀληθινὴν ἐλευθερίαν τότε μόνον ἔχει ὁ πολίτης, ὅταν τὴν μεταχειρίζεται μὲ τρόπον, ὥστε νὰ μὴν ἐμποδίσῃ ἄλλου συμπολίτου κἀνενοῦς ἐλευθερίαν, καὶ τότε μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὴν φυλάξῃ, ὅταν σέβεται καὶ τοὺς συμπολίτας του ὡς ἐλευθέρους. Ἡ ἄκρατος ἐλευθερία εὐρίσκειται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς φύσεως καὶ διὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀπὸ τοὺς καθημερινοὺς πολέμους καὶ τὰς εἰς ἀλλήλους ἀδικίας, ὅσας ἡ τοιαύτη ἐλευθερία γεννᾷ, ἐνώθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς πολιτικὰς κοινωμίας καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ θυσιάσῃ μικρὸν καθέννας μέρος τῆς ἀκράτου ἐλευθερίας, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ ὑπόλοιπον μὲ εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ὠνό-

μασαν προσφύεστατα τὴν δικαιοσύνην θυγατέρα τῆς ἀνάγκης καὶ μητέρα τῆς εἰρήνης. Διὰ τὰ φυλαχθῆ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ εἰρήνη δὲ ἐχρειάζοντο νόμοι, τῶν ὁποίων ἔμεινε νὰ ἐξηγήσωμεν καὶ αὐτῶν τὸ ὄνομα.

4. Ο ΝΟΜΟΣ

Ὁ νόμος, διὰ νὰ εἶναι ἄξιος τοῦ ὀνόματος, πρέπει νὰ νομοθετῆται ἀπὸ τὴν πόλιν ὄλην, διότι ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ συμφωνία ἑνὸς ὀλίγου ἢ πολλοῦ ἀριθμοῦ ἀνθρώπων νὰ συζῶσιν ἐντάμα καὶ νὰ συγκοινωνῶσι πολιτικῶς, ὠφελούντες ἕνας τὸν ἄλλον τὸ κατὰ δύναμιν καὶ ἀπεχόμενοι ἀπὸ πᾶσαν βλάβην κατ' ἀλλήλων. Ὅστις ἀπὸ τοὺς πολίτας δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὴν συμφωνίαν ἢ δὲν ἔδωκε τὴν συγκατάθεσίν του, ὅταν ἐγένετο ὁ νόμος, ἐκεῖνος δὲν εἶναι μέλος τῆς πολιτικῆς κοινωρίας, ἀλλ' ὀνομάζεται μέτοικος, ἂν διατρίβῃ ἐκούσιος εἰς τὴν πόλιν, ἢ δοῦλος, ἂν τὸν κρατῶσι μὲ βίαν οἱ πολῖται. Διὰ τοῦτο ὀνομάσθη πόλεως κοινὴ συνθήκη ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ὁ νόμος καὶ λόγος δηλωτικὸς τῆς κοινῆς θελήσεως ἀπὸ τοὺς νεωτέρους.

Ἄλλ' ἡ κοινὴ θέλησις τῆς πόλεως αὕτη πῶς ἔχει νὰ φανερωθῆ, πῶς νὰ κυρωθῆ καὶ νὰ γένη νόμος; Ἄρα καθένας προσωπικῶς ἀπὸ τοὺς κοινωνοὺς πρέπει νὰ ἐρωτηθῆ καὶ νὰ δώσῃ τὴν ψήφόν του; Τοῦτο ὄχι μόνον εἶναι πολλάκις ἀδύνατον διὰ τὸ πλῆθος τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ γίνεται καὶ βλαβερόν. Ἐπειδὴ εἰς κύρωσιν τῶν νόμων χρειάζεται τῶν πλει-

οτέρων ἢ ψῆφος, οἱ δὲ πλείοτεροι εἰς ὅλα τὰ ἔθνη εἶναι οἱ ἀφρονέστεροι, ἢ τοῦλάχιστον ὅσοι δὲν ἔχουν τόσην φρόνησιν, ὅση χρειάζεται εἰς θέσιν νόμων, ἀκολουθεῖ ὅτι νόμοι δογματισμένοι ἀπὸ ὅλους χωρὶς ἐξαίρεσιν τοὺς πολίτας πρέπει νὰ εἶναι νόμοι κακοί, καὶ ἂν τὸ ἔθνος ὅλον εὐρίσκεται ἔτι εἰς τὴν ἀγριότητα ἢ βαρβαρότητά του, ἀκόμη χειρότεροι. Οὕτως ἴσως ἔκαμαν τοὺς νόμους των αἱ πρώτισται πολιτικαὶ κοινωναί· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο δὲν ἔμεινε πολὺν καιρόν. Ἀπὸ τοὺς ἀγρίους τούτους ἕνας, ὁ νοημονέστερος ἢ τολμηρότερος παρὰ τοὺς ἄλλους, ἐθναυμάζετο ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς του ὡς ἄνθρωπος μεγάλης κεφαλῆς καὶ ἐλάμβανε πρῶτον τὴν στρατηγίαν εἰς τοὺς πολέμους, ἔπειτα καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς νομοθεσίας. Ὁ νομοθέτης οὗτος, ἂν ἦτο πανοῦργος, ἐγένετο δεσπότης τῆς πολιτείας, ἂν φρονιμώτερος τῶν ἄλλων, ἔθετε νόμους, ὄχι δικαιοτάτους, ἀλλ' ὁποίους ἐσυγχώρει καὶ τοῦ ἔθνους ἢ κατάστασις καὶ ἡ ἰδία του ἀκόμη ἀτελεστάτη φρόνησις. Καθόσον ἔπειτα ἐπολυπλασιάζοντο αἱ τέχναι, καθόσον ἐπροχώρει ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ, ἢ ἡμέρωσις καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον ἐδιορθώνοντο καὶ οἱ νόμοι· οὔτε ὁ Δράκων ἠθέλε δώσει τόσον σκληροὺς νόμους, ἂν ἔζη εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνος, οὔτε ὁ Σόλων ἡμερωτέρους, ἂν ἦτο σύγχρονος τοῦ Δράκοντος. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοῦ ἠῦξανε καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν νομοθετῶν, ὥστε πᾶς ἕνας ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἱκανὸν νὰ νομοθετήσῃ, πᾶς ἕνας ἐγένετο ἀπειθέστε-

ρος εις τούς κειμένους νόμους, καθ' ἓνα τρόπον δικαίως, ἐπειδὴ δὲν ἦσαν καλοί, κατ' ἄλλον ὁμῶς ἀδίκως, διότι δὲν ἦτον αὐτὸς ἱκανὸς νὰ θέσῃ καλυτέρους. Ὅθεν ἠναγκάζοντο οἱ πολῖται νὰ διαλέγωσι κἀνένα συμπολίτην ἢ καὶ ξένον ὀνομαστὸν διὰ τὴν φρόνησίν του καὶ νὰ δίδωσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἐξουσίαν τῆς νομοθεσίας. Καὶ οὐδὲ τοῦτο πολλάκις ἦρκει, ἀλλ' ἐπροσλάμβανεν ὁ νομοθέτης εἰς βοήθειάν του καὶ τὸν δόλον. Ὁ Μίνως εἰς τὴν Κρήτην πλάττει σύμβουλον τῆς νομοθεσίας του τὸν Δία, ὁ Λυκούργος εἰς τὴν Σπάρτην τὸν Ἀπόλλωνα, ὁ Νουμάς εἰς τὴν Ῥώμην τὴν θεὰν Ἥγερίαν καὶ ἄλλοι ἄλλους ἀλλαχοῦ θεοὺς ἢ δαίμονας.

Τὸ εὔρημα τοῦτο, νὰ δίδεται εἰς ἓνα φρόνιμον ἄνδρα ἢ νομοθεσία καὶ ὄχι εἰς πολλοὺς, ἦτο πρόοδος καὶ μέγα κέρδος τοῦ πολιτισμοῦ· ὁ ὀρισμὸς τοῦ νόμου δὲν ἐβλάπτετο τίποτε, ἐπειδὴ, εἴτ' αὐτοὶ οἱ πολῖται συναθροισμένοι ἔθεταν τὸν νόμον, εἴτε θεμένον ἀπ' ἄλλον τὸν ἐδέχοντο, ὁ νόμος ἐλογίζετο κοινὴ συνθήκη, δογματισμένη ὁμῶς ὄχι ἀπὸ τὴν κοινότητα, ἀλλ' ἀπὸ τούς φρονίμους τῆς κοινότητος. Ἐπαράβαλλαν τὴν πολιτείαν μὲ τὴν οἰκοδομήν, εἰς τὴν ὁποίαν χρειάζεται ἓνας καὶ ὄχι πολλοὶ ἀρχιτέκτονες, τούς δὲ διοικοῦντας τὴν πόλιν βουλευτὰς ἢ δικαστὰς μὲ τούς ὑπουργοὺς τοῦ ἀρχιτέκτονος.

Ἐως ἐδῶ τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο μεμπτόν. Ἄλλ' ἢ πρόοδος τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν, τοῦ ἐμπορίου, εἰς ἓνα λόγον τοῦ πολιτισμοῦ, καθόσον ἐπλήρωνε τὰς χρείας τῶν ἀνθρώπων, ἠῤῥξανε καὶ τὴν ἐπιθυ-

μίαν τῆς ἀποκτήσεως τῶν μέσων νὰ τὰς πληρῶνῳσι καὶ ἐγέννα νέας ἄλλας χρείας, ἀναγκαίας ὄχι πλέον εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν, ἀλλ' εἰς τὴν τερπνὴν καὶ εὐδαίμονα ζωὴν, τὴν ὁποίαν οἱ μὲν σώφρονες ἀποκτοῦν μὲ ὀλίγα δίκαια μέσα, οἱ δὲ ἐμπαθέστεροι τὴν μεταχειρίζονται πρόφασιν τῆς ἐξουσίας νὰ πληρῶνῳσι καὶ αὐτὰς τὰς παρανόμους ἡδονὰς των μὲ βλάβην τῶν ἄλλων.

Εἰς τοιαύτην πραγμάτων κατάστασιν οἱ παλαιοὶ νόμοι, ἢ κἄν μέγα μέρος αὐτῶν, καταφρονοῦνται ὄχι μόνον ὡς ἀνάρμοστοι πλέον εἰς αὐτὴν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐνὸς μόνου νομοθέτου φρόνησις, ἱκανὴ εἰς σύστασιν τῶν πρώτων πολιτικῶν κοινωνιῶν στερημένων ἀκόμη ἀπὸ πολλὰ χρήσιμα ἢ ἀναγκαῖα εἰς τὸν βίον, δὲν ἤρκει πλέον νὰ φέρῃ εἰς ὁμόνοιαν ἀνθρώπους πολιτισμένους καὶ ἐκ μέρους φθαρμένους διὰ τὴν κατάχρησιν τῶν ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ καλῶν. Ὅθεν ἦτο χρεία ὄχι πλέον νομοθέτου, ἀλλὰ νομοθετῶν καὶ βουλευτῶν φρονίμων πολλῶν ἐκλεγμένων ἀπὸ τοὺς πολίτας ὅλους ἐλευθέρως, διὰ νὰ θέσωσι νέους νόμους καὶ νὰ ἀγρυπνώσι πάντοτε εἰς τὴν φυλακὴν αὐτῶν.

Ἄφ' ὅσα ἕως τώρα εἶπα περὶ τῆς νομοθεσίας ἐδείχθη καὶ τί πράγμα εἶναι ὁ νόμος καὶ ὅποιοι ἄνδρες πρέπει νὰ εἶναι οἱ νομοθέται. Συνθήκη βέβαια τῶν κοινωνιῶν τῆς πολιτείας κοινὴ πρέπει νὰ εἶναι ὁ νόμος, ἀλλὰ συνθήκη, τῆς ὁποίας τὴν σύνταξιν χρεωστοῦν νὰ ἐμπιστευθῶσιν *εἰς τοὺς φρονιμωτέρους πολίτας, διὰ νὰ ἔχῳσι νόμους δικαίους,*

ἀληθινὰ δόγματα φρονίμων ἀνδρῶν. Καί ἐπειδὴ οἱ φρόνιμοι οὗτοι ἄνδρες εὐρίσκονται ὄχι μεταξὺ τῶν ὑπέρμετρα πλουσίων οὐδὲ τῶν κατὰ πολλὰ πτωχῶν, ἀλλὰ τῶν μέσων, ἀπὸ τὴν μέσῃ ταύτῃ τάξιν τῶν πολιτῶν πρέπει νὰ ἐκλέγονται οἱ νομοθέται (1), ἢ καὶ τὸ πλείοτερον αὐτῶν μέρος, διὰ νὰ γίνωνται πρὸς καιροῦ διάστημα ὠρισμένον τοποτηρηταὶ τοῦ Ἔθνους ὅλου, ἀφίνοντες ἔπειτα τὴν φροντίδα εἰς τοποτηρητὰς ἄλλους διαδόχους των, ἀπὸ τὸ Ἔθνος ἐκλεγομένους πάντοτε καὶ τούτους καὶ πάντοτε ἀγρύπνους εἰς τὴν φυλακὴν τῶν νόμων. Ἡ μέση τάξις εἶναι, ἣτις πείθεται εὐκολα εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Τὰ μεγάλα ἐμπόδια τοῦ νομοθέτου γεννῶνται ἐκ μέρους τῶν ὑπερβολῇ πτωχῶν καὶ πολὺ τούτων πλέον ἐκ μέρους τῶν ὑπέρμετρα πλουσίων. Φθείρει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἄκρα πενία, ἐπειδὴ τὸν ἀναγκάζει εἰς τὰς κακίας, ἀλλ' ἡ φθορὰ ἢ γεννωμένη ἀπὸ τὸν πλοῦτον εἶναι τόσον χειροτέρα, ὅσον ἔχει μέσα περισσότερα ὁ πλούσιος νὰ γίνεται καὶ χωρὶς ἀνάγκης κακὸς καὶ νὰ ἀναγκάζῃ ἄλλους νὰ γίνωνται τοιοῦτοι (2). *Εἰς ἐκείνην τὴν πολιτείαν*

(1) «Τοὺς βελτίστους νομοθέτας εἶναι τῶν μέσων πολιτῶν. Σόλων τε γὰρ ἦν τούτων καὶ Λυκούργος καὶ Χαρώνδας καὶ σχεδὸν οἱ πλείστοι τῶν ἄλλων». Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 128.

(2) Καὶ τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν σοφὴν προσευχὴν τοῦ σοφοῦ Σολομώντος· «Πλοῦτον δὲ καὶ πενίαν μή μοι δῶς, σύνταξον δέ μοι τὰ δέοντα καὶ τὰ αὐτάρκη, ἵνα μὴ πλησθεὶς ψευδῆς γένομαι καὶ εἶπω, Τίς με ὀρᾷ; ἢ πενόμενος κλέψω καὶ ὁμώσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ». Παροιμ. λ', 8.

μόνην εύρίσκονται οί χρηστοί και φιλοπάτριδες πολίται, όπου οί πόροι τῆς ζωῆς εἶναι ἀναλόγως μερισμένοι εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς πολιτείας, οὐδὲ συσσωρεύουν ὀλίγοι τινὲς εἰς ἑαυτοὺς τὸν πλοῦτον και τὴν δύναμιν, ἀφίνοντες εἰς τοὺς λοιποὺς και αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων τὴν ἔνδειαν. Ὅπου ἡ ἀνάλογος αὕτη μοιρασία δὲν εἶναι, ἡ πολιτεία ἀρρωστεῖ και ἰατρείαν νὰ ἐλπίζει δὲν ἔχει οὔτ' ἀπὸ τὴν κοίνωσιν οὔτ' ἀπὸ τὸν ἀναδασμὸν τῶν κτημάτων, ὡς ἐφαντάσθησάν τινες ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς νομοθέτας, ἄλλοι παίζοντες και ἄλλοι σπουδάζοντες μὲ ὄχι σπουδαίαν ἔρευναν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀλλ' ἀπὸ νομοθεσίαν, ὁποία νὰ ἀνασηκῶνῃ, χωρὶς βίαν ἢ ἀδικίαν, τὴν ἀνισόρροπον ζυγαρίαν τοῦ πλοῦτου και τῆς δυνάμεως τῶν πολιτῶν. Τοιαύτη ὁμως νομοθεσία δὲν πρέπει νὰ προσμένεται ἀπὸ ὅλους τοὺς πολίτας, ἀλλ' ἀπὸ ἐκλεγομένους τοποτηρητὰς αὐτῶν και κοινῶς βουλευομένους περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων.

5. ΤΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ

ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Τὸ κοινοβουλευτικὸν τοῦτο σύνταγμα τῆς πολιτείας εἶναι εὕρημα τῶν νεωτέρων· ἀλλὰ πόσος καιρὸς ἐχρειάσθη εἰς τὴν εὕρεσίν του! Ὅθεν δὲν εἶναι κατηγορίας ἄξιοι οἱ παλαιοὶ διὰ τὴν ἄγνοιαν· ἐξ ἐναντίας χρεωστοῦμεν χάριν εἰς αὐτούς, ἐπειδὴ αἱ σημεριναὶ πράξεις εἶναι πορίσματα τῆς πολιτικῆς των θεωρίας, τὴν ὁποίαν ἐκείνοι, ὅσον ἐμποροῦμεν

νά συμπεράνωμεν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, δὲν ἐδυνήθησαν νὰ βάλωσιν εἰς πρᾶξιν. Μ' ὄλον τοῦτο ἐνδεχόμενον νὰ τὸ ἐνήργησε καὶ καμμία ἀπὸ τὰς πολυαριθμούς ἐλληνικάς αὐτονόμους πόλεις, ἐνδεχόμενον νὰ τὸ ἐμεταχειρίσθησαν οἱ Λύκιοι, ὡς δισχυρίζεται ὁ Ἄγγλος Γίλλης, πιθανολογῶν αὐτὸ ἀπὸ τὴν εὕρισκομένην εἰς τὸν Στράβωνα περιγραφὴν τοῦ Λυκριακοῦ συστήματος καὶ τὸν περὶ τῆς εὐνομίας τῶν Λυκίων ἔπαινον τοῦ Γεωγράφου. Ὅπως ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, σήμερον (χάρις εἰς τὴν πρόοδον τῆς φιλοσοφίας!) ὄχι μόνον τὸ ἐγνώρισαν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπεδέχθησαν πολλὰ ἔθνη, ὡς μόνον μέσον ἰκανὸν νὰ προξενήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐδαιμονίαν. Ὅσα ἀκόμη δὲν τὸ ἔχουν, ἄς τὸ προσμένουν ἡσύχως ἀπὸ τοὺς φωτισμένους νομίμους ἡγεμόνας των, οἱ ὅποιοι ἤθελαν πρὸ πολλοῦ τὸ ἐναγκαλισθῆ, ἂν δὲν εὕρισκαν ἐμπόδια αὐτὰς μέρους τῶν ἰδίων ὑψηλῶν τὰς προλήψεις.

Εἰς δὲ τὸ ἐλευθερωμένον ἤδη μέρος τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ ἴσχυσε νὰ ρήξῃ τὸν ἄνομον καὶ βάρβαρον ζυγὸν τῆς τυραννίας, ποῖον εἶδος πολιτείας ἀρμόζει;

Πρὶν ἀποκριθῆ τις εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην, πρέπει πρῶτον νὰ ἐξετάσῃ, ἂν ἡ ἐλευθερωμένη μερὶς τῶν Ἑλλήνων ἔχη νὰ φυλάξῃ τὴν αὐτονομίαν της. Ἡ τοῦτο ἴσως οὐδ' ἐξέτασιν ὅλως χρειάζεται, πλὴν ἂν θέλῃ τις νὰ κάμῃ προβληματώδες, ἂν ὁ σπείρων καὶ ποτίζων γεωργὸς ἔχη δίκαιον νὰ θερίσῃ καὶ τοὺς καρποὺς τῶν κόπων του. Οἱ ἐλευθερωθέντες ἕως

τώρα Ἕλληνες ἠλευθερώθησαν αὐτοὶ μετὰ τοὺς ἀγῶ-
νάς των, μετὰ τὴν ἔκχυσιν τοῦ ἰδίου αἵματος, χωρὶς
βοηθῶν καὶ συναγωνιστῆν ἑξωτερικὸν κἀνένα· καὶ
ὄχι μόνον ἔχυσαν τὸ αἷμά των, ἀλλ' ἡ δικαία των
ἐπανάστασις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν ἀδίκον καὶ
ἄνομον τύραννον νὰ χύσῃ αἷμα τόσων ἄλλων ὁμο-
γενῶν, ἱερωμένων καὶ κοσμικῶν, κατοικούντων εἰς
τὰς πόλεις ἡούχων, ἀόπλων, ἀμετόχων τῆς ἐπανα-
στάσεως ὁλότελα, νὰ κατεδαφίσῃ τοὺς ναοὺς τῆς
ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας, νὰ μολύνη τὰ θυσιαστήρια
μας. Μετὰ τόσους ἀγῶνας, μετὰ τοιαύτας καὶ το-
σαύτας θυσίας, τίς ἄλλος ἔχει δίκαιον νὰ κυβερνᾷ
τὴν Ἑλλάδα παρὰ τοὺς αὐτελευθέρους Ἕλληνας.

*Ἡ αὐτονομία ἀπεκτιήθη· ἀλλὰ πρέπει νὰ φρον-
τίσωμεν καὶ νὰ τὴν φυλάξωμεν.* Ἡ φυλακὴ τῆς
εἶναι ἀνεμπόδιστος καὶ συμφέρουσα εἰς ἡμᾶς κατὰ
πολλοὺς τρόπους· ἀνεμπόδιστος, διότι δὲν εἶναι
φόβος μὴ κἀνείς ἀπὸ τοὺς φωτισμένους καὶ φιλοδι-
καίους βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης μᾶς τὴν πάρη βιαίως·
συμφέρουσα, διότι φυλάσσοντες αὐτὴν ἐλπίζομεν νὰ
τοὺς ἔχωμεν καὶ συνεργοὺς εἰς τὴν ἐλευθέρωσιν καὶ
τῆς λοιπῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ, ἂν ὑποφέ-
ρωμεν νὰ βιασθῆ ἡ αὐτονομία μας ἀπὸ κἀνένα, κιν-
δυνεύομεν νὰ διεγείρωμεν τοὺς κατὰ τοῦ βιαστοῦ
πολέμους τῶν ἄλλων, πολέμους, τῶν ὁποίων ἡ παῦσις
ἔχει πλέον νὰ προσμένεται ἀπὸ τὸν κατακερματι-
σμὸν τῆς ταλαιπώρου Ἑλλάδος εἰς τόσα κομμάτια,
ὅσοι εἶναι οἱ πολεμοῦντες νὰ τὴν μοιρασθῶσι.

Τοῦτο λέγων δὲν κρίνω, ἂν πρέπη νὰ μείνῃ ἀβα-

σίλευτος ἢ νὰ βασιλεύεται ἢ ἤδη ἐλευθερωμένη καὶ αὐτόνομος Ἑλλάς. Συμφερώτερον εἰς τὴν παροῦσαν τῆς κατάστασιν ἤθελεν εἶσθαι τὸ πρῶτον, τόσον πλέον, ὅσον θέλουν ἔχει ὄλους τοὺς χριστιανοὺς βασιλεῖς προστάτας, ἐνόσω μένουν ἀβασίλευτοι οἱ Ἕλληνες. Ἐὰν ὁμως κριθῆ μέρος ἀναγκαῖον τῆς μελλούσης πολιτείας των καὶ ὁ βασιλεύς, εἰς τοὺς Γραικοὺς πάλιν καὶ ὄχι εἰς ἄλλους ἀνήκει τὸ δίκαιον καὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῶν συνθηκῶν, μὲ τὰς ὁποίας θέλουν νὰ βασιλεύωνται. Ἀλλὰ τῆς τοιαύτης ἐκλογῆς ὁ ἀρμόδιος καιρὸς εἶναι, ἀφοῦ πρῶτον κατατροπώσωσι τὸν ἄγριον τύραννον καὶ στερεωθῶσιν ἀμετακινήτως εἰς ὅσον μέρος ἠλευθέρωσαν ἕως τῶρα ἀπὸ τὸν ζυγὸν του. Κατὰ τὸ παρὸν ἢ μόνη φροντίς καὶ ἀσχολία των πρέπει νὰ εἶναι νὰ ἐπιταχύνωσι τὸν καιρὸν τῆς ἀκινδύνου ἐλευθερώσεώς των, τὸ ὁποῖον νὰ κατορθωθῆ δὲν εἶναι δυνατὸν χωρὶς σύστημα πολιτικόν, ἂν ὄχι τέλειον, τοιοῦτον κἄν, ὁποῖον νὰ σκιαγραφῆ καὶ νὰ δείχνῃ ἀμυδρῶς τὸν χαρακτῆρα τοῦ μέλλοντος πολιτεύματος.

Περὶ τούτου, φίλτατοι ὁμογενεῖς, πλέον ἐμπιστεύομαι εἰς τὴν φρόνησίν σας παρά εἰς τὰς ἰδικάς μου συμβουλὰς. Καὶ ὅσα ἕως τῶρα εἶπα δὲν ἦσαν συμβουλαί μου, ἀλλὰ διδασκαλῖαι φιλοσόφων, βεβαιωμένα ἀπὸ τὴν πολυχρόνιον πείραν, ἀπὸ τὰς ἀκριβεστερας θεωρίας τῶν νεωτέρων πολιτικῶν καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν ἱεράν ἡμῶν θρησκείαν. Ἄν οἱ πρόγονοί μας δὲν ὠφελήθησαν πολὺ ἀπ' αὐτάς, διὰ νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν των, εἶδετε τὰς αἰτίας, αἱ

ὅποια τοὺς ἐμπόδισαν καὶ ἐμποδίζουν ἀκόμη (τὸ παραδοξότερον) πολλὰ νέα ἔθνη σοφώτερα παρ' ἐκείνους νὰ ὠφεληθῶσιν. Ἡ τύχη ἡμᾶς ἢ μᾶλλον ἢ πρόνοια τοῦ Θεοῦ εὐδόκησε νὰ λείπωσιν ἀπὸ ἡμᾶς τοιαῦτα ἐμπόδια. Οἱ φίλοι τῆς ἀνισότητος ἐτάρασσαν τὴν ὁμόνοιαν τῶν προγόνων μας καὶ ἡ θρησκεία τῶν ἡτο τοιαύτη, ὅποια νὰ βοηθῆ τὴν ἀνισότητα καὶ νὰ διεγείρῃ πλέον παρὰ νὰ κοιμίζῃ τὰ πάθη τῶν. Ἡμεῖς ἐξ ἐναντίας, καὶ ἂν ἤμεθα ποτὲ ἄνισοι, μᾶς ἐξίσωσεν ὁλος ὁ τυραννικὸς ζυγὸς καὶ ἐλευθερωμένοι ἀπ' αὐτὸν ἄλλην ἀνισότητα δὲν πρέπει νὰ γνωρίζωμεν εἰς τὸ ἐξῆς παρὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρετῆς καὶ παιδείας νόμιμον ἀνισότητα, κατὰ τὴν ὅποιαν ἐκλέγονται εἰς τὰ πολιτικὰ ἐπαγγέλματα οἱ ἐνάρετοι καὶ ἔμπειροι νὰ ἐνεργήσωσι τὸ ἐπάγγελμα καὶ παραβλέπονται ὅσοι δὲν ἔχουν οὔτ' ἀρετὴν, οὔτ' ἐπιστήμην τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἐξω ταύτης τῆς ἀνισότητος καὶ οἱ ἐκλεγόμενοι καὶ οἱ παραβλεπόμενοι μένουν ἴσοι πολῖται, ὅταν κυβερνῶνται ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς νόμους χωρὶς προσωποληψίαν.

Εὐγενεῖς, κατὰ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ταύτης, ἀκόμη δὲν ἔχομεν, πλούτους μεγάλους ν' ἀποκτήσωμεν δὲν μᾶς ἐσυγχώρησεν ἡ τυραννία. Ἄς σπουδάσωμεν νὰ συντάξωμεν τοιαύτην πολιτείαν, εἰς τὴν ὅποιαν κάνεις νὰ μὴ λαμπρύνεται εἰς ἀρετὰς προγόνων μόνως, ἂν δὲν ἔχῃ ἰδίας του νὰ δείξῃ, καὶ κάνεις νὰ μὴ πλουτίζεται ἀδίκως, μηδὲ νὰ μεταχειρίζεται τὸν δίκαιον πλούτον εἰς ἄλλο παρὰ εἰς τὴν κοινὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος. Καὶ τὰ δύο δυνάμε-

θα νὰ κατορθώσωμεν, ἂν προσέχωμεν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ μικρὰ φαινόμενα κακά, τῶν ὁποίων ἡ ἀμέλεια φέρει ἔπειτα τὰς μεγάλας τῶν ἐθνῶν δυστυχίας (1). Οἱ εὐγενεῖς καὶ πλούσιοι εἶναι παντοῦ τὸ ὀλιγώτερον μέρος τῆς κοινωνίας, ἡ δὲ καλὴ νομοθεσία πρέπει νὰ ἀποβλέπη εἰς τῶν πλειοτέρων τὴν ὠφέλειαν, ἐπειδὴ ὅ,τι ὠφελεῖ τούτους, δὲν ἀδικεῖ κανένα ἀπὸ τοὺς ὀλίγους. Εὐγένεια καὶ πλοῦτος, τύχης τέκνα καὶ τὰ δύο, ἐμποροῦν ἴσως νὰ ταραξῶσι πρὸς καιρὸν τὴν πολιτείαν, ἂν δὲν συνοδεύωνται μὲ τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ δὲν ἴσχυσαν ποτὲ νὰ συγχύσωσι τοὺς νόμους τῆς φύσεως, οὐδὲ νὰ καταστήσωσιν ἀνίσους δύο ἴσους τὴν φύσιν ἀνθρώπους. Ἐὰν ἡ πλειότερα δύναμις ἢ βία τοῦ ἑνὸς ὑποτάξῃ τὸν ἄλλον, βλέπετε ἀπὸ τὰ συμβαίοντα μεταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ τυράννου μας, ὅτι εὐρίσκει τὸν καιρὸν καὶ ὁ ἀδύνατος νὰ ὑποτάξῃ τὸν δυνατόν. Μόνη ἀκίνδυνος καὶ διὰ τοὺς δύο συμβίωσις εἶναι ἡ ὑποταγὴ εἰς δικαίους νόμους καὶ μόνη ἱκανὴ νὰ φυλάξῃ τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἱερά μας θρησκεία ἐξ ἑνὸς μέρους διδάσκει τὴν ἀδελφικὴν ἰσότητα καὶ καταδικάζει τὰς Ἀσιανὰς κατακυριεύσεις ἢ τὰς Φαρισαϊκὰς πρωτοκλισίας καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος μᾶς παραγγέλλει νὰ ὑποτασσώμεθα εἰς τοὺς ἡγεμόνας ὡς κολαστὰς τῆς ανομίας.

(1) «Ἐν ἀρχῇ γὰρ γίγνεται τὸ ἀμάρτημα· ἡ δ' ἀρχὴ λέγεται ἡμισὺ εἶναι παντός, ὥστε καὶ τὸ ἐν αὐτῇ μικρὸν ἀμάρτημα ἀνάλογόν ἐστι πρὸς τὰ ἐν τοῖς ἄλλοις μέρεσι». Ἀριστ. Πολιτ. σελ. 149.

6. ΟΙ ΑΓΑΘΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

Ἄλλὰ διὰ νὰ ἔχετε ἡγεμόνας ἢ ἄρχοντας ὑπηρέτας καὶ ὄχι δεσπότας τῶν νόμων, χρεωστείτε, φίλοι ὁμογενεῖς, νὰ προσέχετε εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν νὰ ἐξετάζετε πρῶτον, ἂν ὁ μέλλων νὰ δεχθῆ βουλευτικὸν ἢ δικαστικὸν ἢ καὶ ἄλλο τι ὑποδεέστερον πολιτικὸν ἐπάγγελμα εἶναι ἀληθῶς φίλος τῆς ἀρετῆς, ἔπειτα ἂν ἔχη καὶ τὴν ἐπιστήμην τοῦ ἐπαγγέλματος. Ἀπὸ ὅσα ἔφερα μαρτύρια τῆς φιλοσοφίας καὶ πλεον ἔτι αὐτῆς τῆς σοφίας τοῦ Εὐαγγελίου ἐπληροφορήθητε τί πράγμα εἶναι ἡ Ἀρετὴ, ὥστε δὲν εἶναι κίνδυνος μὴ σᾶς ἀπατήσῃ τις μὲ τὸ προσωπεῖον αὐτῆς. Εἶδετε ὅτι ἡ ἀρετὴ ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ ἡ προτίμησις τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ἀπὸ τὸ ἴδιον. Εἶδετε, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν κάμνει διάκρισιν κάμμιαν μεταξὺ ἀγαθοῦ ἀνδρὸς καὶ ἀγαθοῦ πολίτου, οὐδ' ἡ θρησκεία μεταξὺ καλοῦ χριστιανοῦ καὶ καλοῦ πολίτου, ἐπειδὴ ἀποδιώκει καὶ θαυματουργοὺς καὶ μάρτυρας ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τοῦ Χριστοῦ, ἂν δὲν ἔχωσι τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην, ἣγουν αὐτὴν τὴν βάσιν τῆς κοσμικῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ὅσους λοιπὸν γνωρίζετε προτιμητὰς τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, ἐκείνους μὴ διστάζετε ὅτι εἶναι καὶ καλοὶ χριστιανοὶ καὶ καλοὶ πολῖται, ἐκείνους ἐκλέγετε ὑπηρέτας τῶν νόμων, καὶ ἀφοῦ τοὺς ἐκλέξετε, ὑποτάσσεσθε εἰς αὐτοὺς ὡς εἰς τοὺς νόμους.

Οἱ τοιοῦτοι χρηστοὶ πολῖται ἔχουν καὶ ἄλλα τινὰ γνωρίσματα πρόχειρα. Θέλεις νὰ διακρίνης τὸν ἱκανὸν νὰ διοικήσῃ τὰ κοινὰ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέ-

ρον ; Ἐξέτασε πῶς διοικεῖ τὰ ἴδια, πῶς προσφέρεται πρὸς τὴν γυναῖκα, πρὸς τὰ τέκνα, πρὸς τοὺς ὑπηρετάς, πρὸς τοὺς γνωρίμους ἢ φίλους του· ἐὰν πληρώνη τὰ πρὸς αὐτοὺς ὅλους καθήκοντα ἐπιμελῶς, ἔλπιζε ὅτι τοιοῦτος θέλει φανῆ και εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν· ἐὰν ἐξ ἐναντίας παραβλέπη ἐκεῖνα, ὡς νὰ ἦσαν ἀλλότρια, φοβοῦ μὴ ὡς ἀλλοτριώτατα κρίνη και τὰ κοινά (1).

Ἄλλο γνώρισμα. Ὁ χρηστὸς πολίτης φεύγει τὰ πολιτικὰ ἐπαγγέλματα ὄχι δι' ἀμέλειαν τοῦ κοινού συμφέροντος (2), ἀλλὰ φοβούμενος μὴ δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ βαστάσῃ τὸ βάρος των, μὴ ἢ ἀδυναμία του βλάβῃ πλέον παρὰ ὠφελήσῃ τὸ κοινόν. Τότε μόνον τὰ δέχεται μετὰ χαρᾶς, ὅταν οἱ συμπολίται του τὸν ἀναγκάζωσιν εἰς αὐτὰ ἢ ὅταν φοβῆται μὴ κάνεις ἄλλος ἀνάξιος αὐτῶν τὰ ἀρπάσῃ μὲ βλάβην τῆς πολιτείας. Τὸ γνώρισμα τῶν ἀναξίων τούτων εἶναι ἡ προθυμία και σπουδὴ νὰ ἀρχοντεύωσιν (3), αἱ μη-

(1) «Ὁ γὰρ κακῶς διανοηθεὶς περὶ τῶν ἰδίων, οὐδέποτε καλῶς βουλευσεται περὶ τῶν ἀλλοτρίων». Ἰσοκράτης Πρὸς Δημόνικον σελ. 8 ἑμῆς ἐκδόσεως.

(2) Ὅσοι τὰ φεύγουν δι' ἀμέλειαν εἶναι χειρότεροι ἀπὸ τοῦ πολέμου τοὺς λιποτάκτας· οὗτοι ἔχουν κἂν ἀπολογίαν τὸν φόβον τοῦ θανάτου· ἀλλ' οἱ τὰ εἰρηνικὰ πολιτικὰ ἐπαγγέλματα ἀποστρεφόμενοι, διὰ νὰ ζῶσιν ἀργοὶ ἢ νὰ ἐργάζωνται μόνα τὰ ἴδια, εἶναι ἀληθινοὶ διαδρασιπολίται, ὡς τοὺς ὠνόμαζαν περιγελῶντες οἱ παλαιοὶ (ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τοὺς Βατράχους 1014), ἢ γουν λιποτάκται τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

(3) Ὅθεν ὠνομάσθησαν και σπουδαρχῶντες (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. 153).

χαναί, τὰς ὁποίας μεταχειρίζονται, οἱ παραγκωνισμοὶ τίς πρῶτος νὰ χωθῆ εἰς κἀνέν ἀξίωμα πολιτικὸν ἢ νὰ σφετερισθῆ ξένων κόπων ἀμοιβάς. Οἱ τοιοῦτοι μάλιστα ἔφθειραν τὰς παλαιὰς Ἑλληνικὰς πολιτείας, διότι τοὺς ἐσύγχυσαν μὲ τοὺς χρηστοὺς πολίτας καὶ ἀρκούμενοι νὰ τοὺς γελῶσιν εἰς μόνον τὰ θεάτρα ἐπαράδιδαν εἰς χεῖράς των τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος.

Τρίτον γνῶρισμα τοῦ χρηστοῦ πολίτου. Δέχεται ἀπὸ τὴν ψῆφον τῶν συμπολιτῶν του καὶ τὰ εὐτελέστατα πολιτικὰ ἐπαγγέλματα καὶ τὰ ἐνεργεῖ μὲ τὴν αὐτὴν προθυμίαν ὡς καὶ τὰ λαμπρότατα, οὐδὲ φαίνεται εἰς ταῦτα μόνον πρόθυμος ἀποβάλλων μὲ ὑπεροφίαν ὡς ἀνάξιά του τὰ πρῶτα. Οἱ ἀχάριστοι Θηβαῖοι δίδουν εἰς τὸν χρηστότατον αὐτῶν πολίτην Ἐπαμεινῶνδαν τὸ οὐτιδανώτατον τῆς πολιτείας ἐπάγγελμα, μὲ σκοπὸν νὰ τὸν καταφρονήσωσι, καὶ ὁ μέγας στρατηγὸς Ἐπαμεινῶνδας ὄχι μόνον τὸ δέχεται, ἀλλ' εὐρίσκει τὸν τρόπον καὶ νὰ τὸ λαμπρύνῃ, ὥστε νὰ τὸ κάμῃ ζηλωτόν. Ὅ,τι ἔπραξαν οἱ ἀνόητοι Θηβαῖοι εἰς καταφρόνησιν τοῦ ἀξιοτέρου των πολίτου ἤθελεν ἴσως τὸ μεταχειρισθῆ κἀνένας φιλόσοφος νομοθέτης ὡς μέσον νὰ τελειοποιήσῃ ὅλα τὰ μέρη τῆς πολιτείας, τιμῶν κἀποτε μὲ εὐτελεῖ ἐπαγγέλματα τοὺς πλέον νοήμονας πολίτας. Ἡ πολιτεία ὁμοιάζει τῶν μηχανοποιῶν τὰ ἔργα. Πάσης μηχανῆς τελειότης κρέμεται ἀπὸ τὴν συναρμογὴν τῆς, ἐὰν κάθε μέρος αὐτῆς εἶναι κατασκευασμένον μὲ κανόνας τοιούτους, ὥστε νὰ συντρέχωσιν ὅλα εἰς

τὸν σκοπὸν τῆς μηχανῆς. Ὅπου δίδονται κανόνες, ἐκεῖ εἰσχωρεῖ φιλοσοφικὴ θεωρία καὶ σκέψις, ἥτις δὲν εἶναι καθενὸς ἔργον.

Ἐν ἀπὸ τὰ δραστικὰ μέσα ν' ἀποκλείωνται ἀπὸ τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα οἱ ἀνάξιοι εἶναι μάλιστα νὰ δίδονται ἄμισθα ἢ καὶν μὲ πολλὰ ὀλίγον μισθόν. Οἱ πολλὰ χονδροὶ μισθοὶ σύρουν τοὺς πλεονέκτας εἰς τὰ ἀξιώματα, ὡς μέσα πλούτου, διεγείρουν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πολιτῶν ἐπιθυμίαν κέρδους ἀκόπου καὶ ἀκολούθως βλάπτουν τὴν γεωργίαν, τὰς τέχνας καὶ τὴν ἐμπορίαν, ἀπὸ τὰς ὁποίας δυνάμενοι νὰ πλουτισθῶσι δικαίως οἱ πολῖται, τὰς καταφρονοῦν ὁμῶς, ὅταν εὐρίσκωσι κέρδος καὶ τιμὴν πλειοτέραν μὲ κόπους ὀλιγωτέρους.

Εἰς ἡμᾶς τοιαύτη βλάβη θέλει εἶσθαι ὀλεθριωτέρη. Ἀπολυόμενοι ἀπὸ τυράννους, οἱ ὁποῖοι ἠφάνισαν καὶ γεωργίαν καὶ τέχνας καὶ ἐμπορίαν, ἔχομεν χρεῖαν πολλῶν χρόνων καὶ χειρῶν νὰ τὰς ἀναγεννήσωμεν, διὰ νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν ἐξ αὐτῶν χορηγίαν, χωρὶς τῆς ὁποίας δὲν εὐδαιμονεῖ ἡ πολιτεία.

7. Η ΓΕΩΡΓΙΑ

Ἄλλὰ καὶ τούτων ἡ ἀναγέννησις πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν φύσιν αὐτὴν. Αἱ πολιτικαὶ κοινωνίαι, ἂν ὄλαι δὲν ἤρχισαν ἀπὸ τὴν γεωργίαν, κάμμία ὁμῶς ἀπ' αὐτὰς δὲν ἔλαβε μορφήν καὶ συμβίωσιν εἰρηνηκὴν παρὰ διὰ μέσου τῆς γεωργίας. Ἐξ αὐτῆς ἔπειτα ἐγεννήθησαν αἱ τέχναι καὶ ἡ ἐμπορία, αἱ πρῶται νὰ κατασκευάζωσι τοὺς καρπούς καὶ ἡ ἐμπορία νὰ

τοὺς μετακομίζη καὶ νὰ τοὺς διαδίδη εἰς τοὺς χρεῖαν ἔχοντας πολίτας ἢ ξένους.

Ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος εἶναι καὶ καρποφόρος καὶ πάμφορος, ἰκανὴ καὶ τοὺς κατοίκους τῆς νὰ θρέψῃ καὶ πολλοὺς ἄλλους ἔξωθεν νὰ προσκαλέσῃ· ἀλλ' ἢ ἀγριότης τοῦ τυράννου τὴν ἠγγρίωσεν ἢ μᾶλλον τὴν ἔκαμε χαλκὴν κατὰ τὴν προφητικὴν κατάραν καὶ κατ' αὐτὴν ἤθελε κάμει καὶ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν σιδηροῦν, ἂν ἐδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ καὶ τὴν θεῖαν πρόνοιαν νὰ μὴ βρέχη πλέον εἰς τὴν γῆν, ὡς ἐμπόδισε τοὺς ἀνθρώπους νὰ τὴν γεωργώσι.

Ἀπὸ τὴν φροντίδα λοιπὸν τῆς γεωργίας πρέπει ν' ἀρχίσωμεν, ὄχι μόνον διότι πληθύνουσα τὰς τροφὰς πληθύνει τοὺς κατοίκους τῆς ἐρημωθείσης ἀπὸ τὸν ὀλοφρευτὴν τύραννον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡμερώνει τὰ ἤθη, καθὼς ἡμερώνει τοὺς καρποὺς τῆς γῆς. Ὁ γεωργικὸς βίος εἶναι βίος ἀρετῆς (1), ἐπειδὴ καὶ ἀγαπᾷ φυσικὰ τὴν εἰρήνην καὶ γυμνάζων μὲ τοὺς καθημερινοὺς ὑπαιθρῖους κόπους τὰ σώματα ἐτοιμάζει στρατιώτας ἰκανοὺς νὰ φυλάξωσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος.

8. Η ΠΑΙΔΕΙΑ

Τῆς ἐλευθερίας ὁμοῦς ἢ φυλακῆ δὲν περιορίζεται εἰς μόνους τοὺς γεωργοὺς. Ὅλοι οἱ πολῖται, ἢ κἂν τὸ πλείοτερον αὐτῶν μέρος, χρεωστοῦν νὰ εἶναι στρατιῶται τῆς πατρίδος, ἂν ἀγαπῶσι τὴν πατρίδα. Καὶ ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος ἀναλογεῖ πάντοτε μὲ

(1) «Βέλτιστος γὰρ δῆμος ὁ γεωργικὸς ἐστίν». Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 190.

τὸν φωτισμὸν τῶν πολιτῶν καὶ μὲ τὴν χρηστὴν μάλιστα ἀνατροφὴν τῶν νέων, ἀνατροφὴν τοιαύτην, ἥτις χωρὶς νὰ κάμνη ὄλους ἐξ ἐπαγγελίας σοφούς, νὰ μὴν ἀφίγη κἀνένα (οὐδὲ τῆς ἐσχάτης τάξεως πολίτην) ἄμοιρον ἀπὸ τὴν ἀναγκαίαν εἰς τὸ ἐπάγγελμα ἢ ἐπιτήδευμά του σοφίαν. Καθὼς ὁ πλοῦτος, παρόμοια καὶ ὁ *φωτισμὸς τῆς διανοίας τότε μόνον ὠφελεῖ τὴν πολιτείαν, ὅταν διασπείρεται ἀναλόγως εἰς ὄλους τοὺς πολίτας.* Ἡ συσσώρευσις τοῦ πλούτου εἰς ὀλίγους τινὰς γεννᾷ τοὺς Συβαρίτας καὶ τοὺς ὀλότελα ἀπόρους, δύο μέρη τῆς πολιτείας πάντοτε εἰς πόλεμον, ἕως νὰ καταστρέψωσι τὴν πολιτείαν. Ἀπὸ τὸν περιορισμὸν πάλιν τῆς σοφίας εἰς πολλὰ μικρὸν ἀριθμὸν πολιτῶν ἀναβλαστάνουν οἱ σοφολογιώτατοι σχολαστικοί, οἱ ὅποιοι ἐμποδίζουν τὸν φωτισμὸν τοῦ κοινοῦ λαοῦ, διὰ τὸν φόβον μὴ τοὺς καταφρονήσῃ ὁ κοινὸς λαός, καὶ διὰ τὴν ἐλπίδα, ὅτι τοὺς χυδαίους θέλουν εὐρεῖ βοηθούς, ἐὰν τοὺς ἔλθῃ ὄρεξις νὰ θεραπεύσωσι τὰ πάθη τῶν.

Διὰ νὰ ἀναιρεθῇ τὸ ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνισότητος κακόν, χρεωστεῖ ἡ νέα πολιτεία τῶν Γραικῶν καὶ κατὰ μέρος οἱ προεστῶτες τῶν πόλεων νὰ καταστήσωσι κοινήν τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον, μηδὲ νὰ ὑποφέρωσιν εἰς τὸ ἐξῆς νὰ εὐρίσκεται πλέον πολίτης ὅποιασδήποτε τάξεως ἄμοιρος ἀπὸ τὰ τρία ταῦτα, ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ τὴν στοιχειώδη ἀριθμητικὴν. Ἡ παιδεία ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ τοῦ λογικοῦ ἐξαίρετος νέα αἴσθησις ⁽¹⁾, τελειοποιητικὴ τῶν

(1) «Ὁ ἀγαπῶν παιδείαν ἀγαπᾷ αἴσθησιν». Παροιμ. ιβ', 1.

ἄλλων αἰσθήσεων τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τῆς ὁποίας διακρίνει τὰ ἀληθῆ του συμφέροντα καὶ πληροφορεῖται, ὅτι ἐκεῖνο μόνον ἐμπορεῖ νὰ τὸν ὠφελήσῃ ὅ,τι δὲν βλάπτει τοὺς ἄλλους.

Οἱ κοσμικοί, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, πάσης τάξεως καὶ καταστάσεως ἄνθρωποι, πρέπει νὰ ὑποχρεώνωνται μὲ ποινὴν ἀτιμίας νὰ διδάσκωσι τὰ τέκνα των τὴν εὐχολον τριμερῆ ταύτην παιδείαν ἐντάμα μὲ τῆς θρησκείας τὴν κατήχησιν, ἔπειτα καὶ κάμμίαν τέχνην ἢ ἐπάγγελμα, διὰ νὰ μαθάνωσιν οἱ πολῖται παιδιόθεν, ὅτι ἐγεννήθησαν ὄχι διὰ νὰ τρέφονται ἀργοὶ ἀπὸ τῶν ἐργαζομένων τοὺς κόπους, ἀλλὰ νὰ συνεργάζωνται μὲ τοὺς λοιποὺς συμπολίτας εἰς κοινὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ καλῶν. Κοινὸν ἀκόμη μάθημα εἰς τοὺς ἄνδρας κοσμικοὺς πρέπει νὰ εἶναι ἡ πολεμικὴ ἀσκήσις, ἡ ὁποία ἀποκτᾶται διὰ τῆς μετρίας δημοσίας γυμναστικῆς.

Ὁ περὶ τῆς γυμναστικῆς λόγος μᾶς ἐνθυμίζει καὶ τὴν Μουσικὴν, τὴν ὁποίαν οἱ παλαιοὶ φιλόσοφοι καὶ νομοθέται ἔκριναν μέρος ἀναγκαῖον τῆς ἀνατροφῆς, ὡς ἱκανὸν νὰ μαλάσῃ τὰς ἀγριότητας τῆς ψυχῆς καὶ νὰ ρυθμίσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν εὐσημοσύνην, ὡς λέγει ὁ Πλούταρχος· «Τοῖς παλαιαῖς
»τῶν Ἑλλήνων εἰκότως μάλιστα πάντων ἐμέλησε
»πεπαιδευθῆναι μουσικῆν. Τῶν γὰρ νέων τὰς ψυχὰς
»ᾤοντο δεῖν διὰ μουσικῆς πλάττειν τε καὶ ρυθμίζειν
»ἐπὶ τὸ εὐσημον, χρησίμης δηλονότι τῆς μουσικῆς
»ὑπαρχούσης πρὸς πάντα καὶ πᾶσαν ἐσπουδασμέ-
»νην πράξιν, προηγουμένως δὲ πρὸς τοὺς πολεμι-

κούς κινδύνους». Ὁ Πολύβιος ἀποδίδει τῶν Ἀρχάδων τὴν ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν εἰς τὴν ὁποίαν εἶχαν ἐξαίρετον παιδιόθεν σπουδὴν τῆς μουσικῆς ὅλοι, πλὴν μιᾶς Ἀρκαδικῆς πόλεως τῶν Κυναιθέων, τῶν ὁποίων τῆς θηριωδίας αἰτίαν λέγει, ὅτι κατεφρόνησαν ὀλότελα τὴν μουσικὴν. Καὶ μὴν ἀπορήσῃ τις, ὅτι εἰς ἀνατροφὴν πτωχῶν παιδιῶν συμβουλεύω μουσικὴν. Ἄπορον ἤθελε δικαίως φανῆ, ἂν ἐσυμβούλευα τὴν τελείαν καὶ πολυδάπανον μουσικὴν. Ἄλλὰ πρῶτον εἰς τίνα δὲν εἶναι γνωστόν, ὅτι ἀπὸ τοὺς πένητας, καὶ ἐξαίρετως ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν γεωργῶν μας, πολλοὶ ἔχουν καθένας τὴν λύραν του; Ἄρχει γὰρ μαθητευθῶσι τὰ τέκνα των γὰρ λυρίζωσιν ὀλίγον ἀρμονικώτερα. Ἐπειτα οἱ λυρισταὶ δὲν περιορίζονται εἰς μόνον τὸ ὄργανον, οὐδὲ λυρίζουν μόνον, ἀλλὰ καὶ λυρῶδου. Πόσῃ ὠφέλειαν δὲν ἤθελαν προξενήσει εἰς τοὺς πτωχοὺς οἱ παιδευταὶ τῶν πτωχῶν, ἂν εἰς τόπον τῶν ἀνοήτων καὶ πολλάκις ἀσέμνων τραγωδιῶν ἐσύνθεταν διὰ τὰ πτωχὰ παιδάρια ὕμνους εἰς τὸν Θεὸν καὶ τραγῳδία τοιαῦτα, ὁποῖα γὰρ κρύπτωσιν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς τὸ κάλυμμα ἠθικὴν τινα παραίνεσιν! Ἄλλὰ τοιαῦτα καλὰ πρέπει γὰρ τὰ προσμένωμεν ἀπὸ τὸν πολυπλασιασμὸν καὶ τὴν τελειοτέραν διάταξιν τῶν σχολείων μας; πρέπει γὰρ τὰ προσμένωμεν, δταν καταστήσωμεν καὶ ἡμεῖς παιδευτήριον ἐξαίρετον τῆς ἀνατροφῆς τῶν πτωχῶν, κατὰ τὸ Φελλεμβεργικὸν περιβόητον παιδευτήριον, καὶ διδασκάλους ἔχοντας τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Φελλεμβέργου. Ὁ Σωκρατικὸς οὗτος παιδευ-

τῆς τῶν πτωχῶν παιδίων ἐδιδάχθη ἀπὸ τὴν πείραν
ἔτι «ἡ Μουσικὴ εἶναι δι' ὄλα τὰ νεαρὰ παιδία μέ-
»σον ἰσχυρὸν πολιτισμοῦ καὶ κοινωνίας, μέσον ἐπι-
»τήθειον νὰ τὰ συνηθίζῃ νὰ κανονίζωσι τὸν βίον
»των καὶ νὰ συνεργάζωνται μὲ ἡσυχον ἁρμονίαν, νὰ
»μετριάξῃ τὰς ἀτάκτους ὀρμάς, νὰ καθαρίζῃ τῆς
»ψυχῆς τὰ αἰσθήματα καὶ νὰ τὴν ἀνεγείρῃ εἰς τὰς
»ὑψηλὰς ἐννοίας. Χρησιμεύει ἐξαιρέτως νὰ ἡμε-
»ρώνῃ τὰ πάθη, νὰ εὐφραίνῃ πρεπωδέστερον τὴν
»καρδίαν, νὰ μαλακύνῃ τὴν σκληρότητα τῆς φύσεως
»ἐκείνων μάλιστα τῶν παιδίων, ὅσα ἔλαβεν εἰς τὸ
»σχολεῖόν του ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ψωμοζητῶν κ.τ.λ.»
Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν πτωχῶν.

Ὅσοι δὲ κοσμικοὶ ἔχουν τὰ μέσα νὰ προξενήσωσιν
εἰς τὰ τέκνα των σοφωτέραν παιδεῖαν, ἅς τὰ σοφί-
ζωσι καὶ πλειότερον, τοῦτο μόνον προσέχοντες, νὰ
ἀποβλέπῃ μάλιστα ὁ σοφισμὸς εἰς τὴν ἀσκησιν τοῦ
ὁποίου μέλλουν νὰ ἐργάζωνται ἐπαγγέλματος εἰς
τὴν πολιτείαν. Ὡς εἶναι γελοῖον, παραδείγματος
χάριν, νὰ δισχυρίζεται τις, ὅτι εἶναι ἰκανὸς νὰ κυ-
βερνήσῃ πλοῖον, ἂν δὲν ἐδιδάχθη παιδιόθεν τὴν
ναυτικὴν ἐπιστήμην, τοῦ αὐτοῦ γέλωτος ἄξιος γίνε-
ται καὶ ὅστις, χωρὶς παιδικὴν προπαρασκευὴν πο-
λιτικῶν γνώσεων, φαντάζεται ὅτι ἐμπορεῖ νὰ κυβερ-
νήσῃ (1) πόλιν, ἢ ὅστις, χωρὶς νὰ διδαχθῇ τὴν λογι-

(1) Σημείωσε, ὅτι οἱ πρόγονοί μας μετέφεραν καὶ τὴν λέξιν
κυβερνᾶν ἀπὸ τὴν ναυτικὴν εἰς τὴν πολιτικὴν, διὰ νὰ δείξωσι
μὲ ταύτην τὴν προσφυστάτην μεταφορὰν πόσον δύσκολον πρᾶγ-

κὴν καὶ τὴν ἠθικὴν ἐπιστήμην, ἱερατεύει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ νομίζει ἑαυτὸν ἱκανὸν νὰ διδάσκη τὸ Εὐαγγέλιον καὶ νὰ διορθῶνῃ τὰ ἥθη τῶν χριστιανῶν.

9. Ο ΙΕΡΟΣ ΚΛΗΡΟΣ

Οἱ πνευματικοὶ οὗτοι ἡγούμενοι ἐπειδὴ ἀγρυπνοῦν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ διὰ τὴν ἀγρυπνίαν ταύτην μᾶς παραγγέλλει ἡ θρησκεία νὰ πειθώμεθα εἰς αὐτούς, ἀκολουθεῖ, ὅτι χρειάζεται καὶ εἰς τούτων τὴν ἐκλογὴν ὄχι ὀλιγωτέρα προσοχὴ τῆς ἐκλογῆς τῶν κοσμικῶν ἡγουμένων. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξετάζονται αὐστηρῶς, πρὶν ἀξιωθῶσι τὸ ἀποστολικὸν ἐπάγγελμα, ἂν ἔχωσι τὰς ἀποστολικὰς ἀρετὰς καὶ τὴν ἀναγκαίαν ὄλην παιδείαν εἰς τὸν ἐξ ἐπαγγέλματος διδάσκαλον τῆς ἠθικῆς, διὰ νὰ προξενήσωσι τὴν ὁποίαν ἡ πολιτεία προσμένει ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν καὶ νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς τοὺς πολίτας τὸ χρεωστούμενον εἰς τοιοῦτους διδασκάλους σέβας. Ἀπαιδευτοὶ καὶ κακόβιοι ἱερεῖς ἀρκοῦν μόνοι νὰ ἀνατρέψωσι τὸ κάλλιστα συγκροτημένον πολίτευμα, καθὼς ἐξ ἐναντίας ἡ παιδεία καὶ χρηστὴ διαγωγή τῶν ἱερέων

μα εἶναι πόλεως διοικήσις. Ἡ μεταφορὰ διδάσκει, ὅτι ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ ταξειδεύσωσι χωρὶς κίνδυνον ναυαγίου τὸ ταξείδιον τοῦ βίου, πρέπει πρῶτον νὰ ναυπηγήσωσιν ἰσχυρῶς τὸ πλοῖον τῆς πολιτείας· ἔπειτα νὰ τὸ παραδώσωσιν εἰς κυβερνήτας ἀκοιμήτους, ἱκανοὺς νὰ τὸ φυλάξωσι καὶ ἀπὸ τὰ κύματα τοῦ ἀπαιδεύτου δήμου καὶ ἀπὸ τοὺς σκοπέλους τῆς πλεονεξικῆς ὀλιγαρχίας.

διορθώνουσα τούς κατὰ μέρος πολίτας, διορθώνει κατὰ μικρὸν καὶ τὰς κακίας τῆς πολιτείας. Ἔως τώρα ὑπεφέραμεν καὶ τὴν ἀπαιδευσίαν τῶν ἱερέων μας καὶ τὴν διαγωγὴν τινῶν ἀπ' αὐτούς ἀρχιερέων, ὀλίγον διαφέρουσαν ἀπὸ τὴν διαγωγὴν τῶν σατραπῶν τοῦ βαρβάρου τυράννου. Πολλὰ ὀλίγοι ἐξ αὐτῶν ἐφρόντισαν τὴν παιδείαν τοῦ Γένους· καὶ τούς ὀλίγους τούτους, ἂν τούς ἀφήκε ζῶντας ἢ μάχαιρα τοῦ αἰμοβόρου τυράννου, χρεωστεῖ τὸ Γένος νὰ προσκαλέσῃ εἰς τὴν ἀναμόρφωσίν του βοηθούς, ἐκείνους μάλιστα, ὅσοι καὶ συνήργησαν εἰς τὸν κατὰ τοῦ τυράννου πόλεμον. . . Ἄλλ' εἰς τί χρησιμεύουν πλέον αἱ κατ' αὐτῶν κατηγορίαι; μήπως ἡμεῖς οἱ κοσμικοὶ (ἂν ἐξαιρέσῃς ὀλίγους τινὰς φίλους ἀληθεῖς τοῦ Γένους) ἠξίζαμέν τι πλέον παρὰ τούς ἱερωμένους; μὴ δὲν ἐπληρώθη εἰς ὄλους μας τὸ προφητικὸν «Καὶ ἔσται καθὼς ὁ λαός, οὕτω καὶ ὁ ἱερεὺς (1)»; Ὅλων ἡμῶν ἐπίσης τὰς ψυχὰς ἔθλιβεν, ἐστενοχώρει, ἐμίκρυνεν ὁ ἄνομος ζυγὸς τῆς Τουρκικῆς τυραννίας, ὥστε δὲν ἠλπίζοντο ἀπὸ τόσον στενοχωρημένας ψυχὰς ὅσα ἢ ἀπελπισία γεννᾷ σήμερον εἰς αὐτὰς μεγάλα καὶ γενναῖα φρονήματα.

Τῆς εὐτυχοῦς ταύτης μεταβολῆς καρπὸς θέλει εἶσθαι ἡ διόρθωσις τῶν ἡθῶν ὄλου τοῦ Γένους καὶ ἀκολούθως καὶ τῶν ἱερέων μας. Ἴδου πῶς μέλλει καὶ πρέπει νὰ κατορθωθῇ τὸ μέγα τοῦτο καλόν.

Ὅστις ἀπὸ σήμερον ἐπιθυμῇ νὰ ἱερατεύσῃ, ὁποίας

(1) Ὡσιέ, δ', 9.

τάξεως ιερατεϊάν και ἂν θέλῃ, πρέπει γὰ ἐκλέγεται ἀπὸ τὸν κλῆρον ὄλον τῆς πόλεως και ἀπὸ τὸν λαὸν ἢ τοῦ λαοῦ τοὺς προεστῶτας. Ὅποιου βίου ἄνδρα χρεωστοῦν γὰ ἐκλέγωσι, διὰ γὰ μὴ μακρολογῶ, τοὺς πέμπω εἰς τὰς περὶ τῆς ἐκλογῆς συμβουλὰς τοῦ ἀποστόλου Παύλου (1).

Κάνεις γὰ μὴν ἐκλέγεται, ἂν δὲν γνωρίζῃ κἂν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Αὐτὴν μόνην ἀπαιτεῖται διὰ τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς κοινῆς παιδείας. Τὰ ὀλίγα μας γυμνάσια, παρεκτὸς τῆς παρουσίας ζάλης και διακοπῆς τῶν μαθημάτων, οὐδ' ἔφθασαν ἀκόμη εἰς τὴν ποθουμένην τελειότητα, ὥστε γὰ παραδίδωσιν ὅλας τὰς χρειώδεις εἰς τοὺς πολίτας και ἐξαιρέτως εἰς τοὺς ἱερεῖς ἐπιστήμας. Ἀνάγκη λοιπὸν εἶναι γὰ ἀρκεσθῶμεν κατὰ τὸ παρὸν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀπαραιτήτως ὁμως, διὰ γὰ μὴ φαινόμεθα κἂν εἰς τοῦτο ἀνοητότεροι και ἀπὸ τοὺς ἡλιθίους τυράννους μας. Ἄν αὐτῶν οἱ μάγοι Οὐλεμάδες (2) γνωρίζωσιν ὄλοι, χωρὶς ἐξαιρέσιν, τὴν

(1) Πρὸς Τιμόθεον Α' γ', 1-8 και Πρὸς Τίτιν Α' 5-10.

(2) Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (ιγ', 6-10) ὁ ἀντισταθεὶς εἰς τὴν διδαχὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἦτον Οὐλεμάς Ἑβραῖος. Ὁ Λουκάς τὸν ὀνομάζει Ἐλύμαν και προσθέτει ὅτι τὸ ὄνομα σημαίνει Μάγος· και ἀληθῶς εἰς τὴν Ἀραβικὴν και Περσικὴν γλῶσσαν (ὅθεν ἐπήραν οἱ Τούρκοι τὸ Οὐλεμάς) τοῦτο σημαίνει ὁ Ἐλύμας. Ὅτι ἔλεγεν ὁ Παῦλος πρὸς τὸν Ἑβραῖον Οὐλεμᾶν τότε, «Ὁ πλήρης παντὸς δόλου και πάσης ῥαδιουργίας, σὺ ἐ διαβόλου, ἐχθρὸς πάσης δικαιοσύνης κ.τ.λ.», περιέχει ἐν συντόμῳ τὸν βίον τῶν Οὐλεμάδων.

γλώσσαν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐγράφη τὸ ψευδοκοράνιον, δὲν εἶναι γελοῖον (νὰ μὴν εἶπω τι χειρότερον ἄλλο) εἰς ἡμᾶς νὰ ὑποφέρωμεν διδασκάλους τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἀνθρώπους ἀπαιδεύτους τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ὁποῖαν εἶναι γραμμένον τὸ Εὐαγγέλιον; Ἄλλ' ἀφοῦ εὐτυχῆσωμεν νὰ καταστήσωμεν εἰς τὰ γυμνάσιά μας διδασκάλους ἱκανοὺς νὰ διδάσκωσιν ὅλας τὰς ἐπιστήμας, τότε δὲν ἀρκεῖ πλέον μόνῃ ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα εἰς τὴν παιδείαν τοῦ μέλλοντος νὰ ἱερατεύσῃ. Ὅθεν πρέπει νὰ φανερωθῇ εἰς τὸ ἔθνος, ὅτι ἡ ἀπαίτησις τῆς μικρᾶς ταύτης γνώσεως περιορίζεται ἀπὸ τοῦ νῦν ἕως δέκα ἔτη. Μετὰ παρέλευσιν αὐτῶν ἱερεὺς μὲν δὲν ἐκλέγεται, ἂν σιμὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης δὲν ἐμαθητεύθῃ εἰς κἀνὲν ἀπὸ τὰ γυμνάσιά μας τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, τὴν Λογικὴν καὶ ἐξαιρέτως τὴν Ἠθικὴν φιλοσοφίαν, ἀρχιερεὺς δὲ παρὰ ταῦτα καὶ τὴν Λατινικὴν καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν γλώσσαν, τὴν πρώτην διὰ τοὺς γράψαντας Λατινιστὶ πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, τὴν δευτέραν διὰ τὴν Παλαιὰν Γραφήν, γραμμένην ἐξ ἀρχῆς Ἑβραϊστί.

Ὅσοι ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς ἐλάμβαναν ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ὠρισμένα τυχερὰ εἰς πληρωμὴν τῶν ἱεροπραξιῶν ὁποῖωνδήποτε, πρέπει ἐξ ἀπαντος νὰ καταργηθῶσιν ὅλα καὶ ἀντ' αὐτῶν νὰ πληρώνωνται ἀπὸ τὸ δημόσιον ἐκάστης πόλεως οἱ κατὰ πόλεις εὐρισκόμενοι λειτουργοὶ τῆς θρησκείας. Ἐναντίον εἰς τὴν παραγγελίαν αὐτῆς εἶναι νὰ γίνωνται οἱ στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ (ὡς τοὺς ὀνομά-

ζει ὁ Παῖλος) πραγματευταὶ καὶ οἱ ἱεροὶ ναοὶ νὰ μεταβάλλωνται εἰς πραγματευτῶν λογιστήριον· «Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου πραγματεῖαις (1)».

Δὲν πρέπει νὰ μείνη ἀνομοθέτητον οὐδὲ τὸ περὶ τῆς ἡλικίας τῶν ἱερωμένων. Ὁ Ἀριστοτέλης ἤθελε τοὺς ἱερεῖς τῶν ψευδοθεῶν γηραλέους καὶ ὁ Πλάτων διορίζει καὶ τὸν χρόνον εἰς τὰ ἐξήκοντα ἔτη (2). Δὲν ἔδειξεν ὀλιγωτέραν τῶν ἐθνικῶν πρόνοιαν ἢ ἀληθῆς τοῦ Χριστοῦ θρησκεία περὶ τούτου. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν οἱ ἱερεῖς Πρεσβύτεροι καὶ ὀνομάζονται ἀκόμη σήμερον ἀπὸ τοὺς Δυτικοὺς χριστιανούς, διότι καὶ πρεσβυτέρων ἀληθῶς ἡλικίαν εἶχαν, ὡς ὀνομάζομεν καὶ τοὺς κοσμικοὺς προεστῶτας Γέροντας καὶ Δημογέροντας, ἐπειδὴ τὴν ἡλικίαν ταύτην, ἢ καὶ τῆς ἡλικίας ταύτης τὴν φρόνησιν, πρέπει νὰ ἔχωσιν οἱ προεστῶτες. Οἱ διὰ τὴν χρηστὴν διαγωγὴν αὐτῶν ἐκλεγόμενοι ἱερεῖς γίνονται ἔτι σεβασμιώτεροι, ὅταν καὶ ἡ ἡλικία τῶν προσμαρτυρῆ τὴν χρεωστούμενην εἰς αὐτοὺς πίστιν ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς. Τὸ ἔργον τῆς ἐξομολογήσεως μάλιστα δὲν πρέπει νὰ συγχωρῆται εἰς ἱερεῖς νεωτέρους τῶν ἐξήκοντα ἐτῶν, ἂν ὄχι δι' ἄλλο, διὰ τὸ ἀνεγκλητον καὶ ἀνεπιληπτον, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ ὁ Ἀπόστολος (3) εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἱερωμένων.

(1) Πρὸς Τιμόθεον Β', 3.

(2) Πλάτ. Νόμ. 5, σελ. 759.

(3) Πρὸς Τιμόθεον Α'. γ', 2 καὶ Πρὸς Τίτον Α' 7.

Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἐσύμφερε πολὺ νὰ λαμβάνονται οἱ μέλλοντες νὰ ἱερατεύσωσιν ἀπὸ τοὺς ἔχοντας γυναῖκα καὶ τέκνα πλέον παρὰ ἀπὸ τοὺς Μοναχοὺς. Οἱ ἱερομόναχοι ἀρμόζουν πλέον εἰς τῶν μοναστηριακῶν ναῶν τὴν ὑπουργίαν. Εἰς τὰς πόλεις μεταξὺ κοσμικῶν οἱ κοσμικοὶ ἱερεῖς εἶναι τόσον προεπιδέστεροι, ὅσον εἶναι μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ φροντίζουν ὑπὲρ τῶν πολιτῶν ὡς συμπολίται.

Ἐὰν ὁμοῦ εἶναι ἀληθῶς πολῖται καὶ αὐτοί, δὲν ὑπόκεινται διὰ τοῦτο καὶ εἰς πολιτικὰς ὑπηρεσίας. Ἐξ ἐναντίας χρεωστοῦν νὰ ἀπέχωσιν ὡς ἀπὸ παγίδα τοῦ διαβόλου ἀπὸ τὰ πολιτικὰ ἀξιώματα. Διωρισμένοι νὰ ἀγρυπνώσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν, μόλις ἔχουν ἱκανὸν καιρὸν καὶ δύναμιν εἰς τὸ ἀπαραιτήτον τοῦτο χρέος. Πῶς ἠθέλαν τὸ πληρώσει, ἐὰν ἐπιβάρυναν ἔτι πλέον τὸ πολύπονον αὐτῶν ἔργον μὲ τὰς πολιτικὰς ἀσχολίας; Πολῖται βέβαια εἶναι καὶ αὐτοί, ἀλλὰ τὸ ἔργον των εἶναι ἄλλου εἴδους ἔργον καὶ ὄχι πολιτικόν. Ἄρκετὰ χρήσιμοι θέλουν φανῆ εἰς τὴν πολιτείαν, ἐὰν ἀρκεσθῶσι νὰ διορθώσωσι τὰ ἥθη τῶν πολιτῶν μὲ τὴν διδαχὴν καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ βίου των.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱερέων πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸ πλῆθος τῶν κατοικῶν ἐκάστης πόλεως καὶ μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἱερῶν ναῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν πρέπει νὰ εἶναι οὐδ' αὐτοὶ οὔτε πλειότεροι τῆς χρείας, οὔτε πολυδάπανοι. Καθὼς εἰς τὴν πολιτείαν τόσοι ἄρχοντες χειροτονοῦνται, ὅσοι ἀρχοῦν εἰς τὴν κυβέρ-

νησιν τῶν κοινῶν, καὶ τόσα ἀρχεῖα κτίζονται, ὅσα εἶναι ἱκανὰ νὰ χωρῶσι τοὺς κυβερνῶντας, παρόμοια καὶ ἡ θρησκεία μας οὔτε ἱερεῖς οὔτε ναοὺς πλειοτέρους τῆς χρείας πρέπει νὰ ἔχη.

Ἐνα μόνον ναὸν ἐξαίρετον παρὰ τοὺς ἄλλους ἐπεθύμουν καὶ ἤθελα, ἐάν εἶχα τὴν ἐξουσίαν, προσιάξει νὰ τὸν ἔχη πᾶσα πόλις καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ πόλις, ὅπου μέλλει νὰ συναθροίζεται κατ' ἔτος τὸ Νομοθετικὸν τοῦ Ἐθνους συμβούλιον. Ποῖον ναόν; Μὴ με περιγελάσῃ ὁ ἀναγνώστης, ἂν ἀποκριθῶ. Να ὁ ν τῆς ἀγίας Δικαιοσύνης, φέροντα ἐπιγραφὴν εἰς τὸν πυλῶνα τὰ ὀλίγα ταῦτα λόγια: «*Δίκαιος Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν* (1)».

Ἐν ἀπὸ τὰ ἀχώριστα τοῦ Ὑψίστου ὄντος ἴδια εἶναι καὶ ἡ Δικαιοσύνη, καθὼς καὶ ἡ Σοφία, καὶ αἱ ἄλλαι του τελειότητες. Ἄλλὰ κἀνέν ἀπὸ τὰ ἐπιθετα ταῦτα δὲν ἀποδίδει τόσον συχνὰ καὶ ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Νέα Γραφή εἰς τὸν Θεόν, ὡς τὴν Δικαιοσύνην, διὰ νὰ μᾶς διδάξῃ, ὡς φαίνεται, ὅτι εἰς μόνην αὐτὴν περιέχεται ἡ ἀληθινὴ ἀρετὴ, καὶ δι' αὐτῆς μόνης ἔχει ὁ πολιτευόμενος νὰ ζήσῃ (2) εἰρηνικῶς τὸν παρόντα βίον μὲ χρηστὰς ἐλπίδας τοῦ μέλλοντος, ἐπειδὴ τῆς δικαιοσύνης θυγάτηρ εἶναι ἡ εἰρήνη. Τὴν δικαιοσύνην λοιπὸν χρεωστεῖ ὁ χρηστὸς πολίτης πρὸ πάντων νὰ σέβεται καὶ ἐάν ποτε τὸν κινήσῃ πειρασμὸς νὰ ἀδικήσῃ μικρὸν ἢ μέγα τίποτε κἀνένα του συμπολίτην, εἰς τὸν ἄσυλον τοῦτον ναὸν τῆς ἀγίας

(1) Ψαλμ. ιά, 7.

(2) «Ἐν ὁδοῖς δικαιοσύνης ζωὴ». Παροιμ. ιβ', 23.

Γραικοὶ καὶ προτιμοὺν νὰ λέγονται τῆς Ῥώμης
παρὰ τῆς Ἑλλάδος τέκνα.

Ἀφίροντες λοιπὸν εἰς καθένα τὴν ἐξουσίαν νὰ
φρησκεύῃ ἐκουσίως, ὡς τὸν πείθει ἡ συνείδησις του,
οἱ νόμοι μας δὲν πρέπει νὰ συγχωρῶσιν εἰς κανένα
νὰ πλανᾷ τοὺς ὁμοθρήσκους μας καὶ νὰ τοὺς χω-
ρίζῃ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν μας. Ὅστις ἀπὸ τοὺς ἀπο-
στόλους τῆς Ῥώμης τολμήσῃ τοῦ λοιποῦ νὰ σύρῃ μὲ
ἀπάτην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν του Γραικοὺς τῆς Ἀνα-
τολικῆς Ἐκκλησίας, πρέπει νὰ ἐξορίζεται ἀδυσωπή-
τως ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἡμεῖς καὶ αὐτόνομοι ὄντες
ὑποσχόμεθα εἰς αὐτοὺς τὴν αὐτὴν ἀνοχλησίαν, τὴν
ὁποίαν εἶχαν ἐξ ἡμῶν, ὅτε ἐτυραννούμεθα, καὶ περι-
πλέον τὴν προστασίαν τῶν πολιτικῶν μας νόμων
ἀντὶ τῶν καθημερινῶν Τουρκικῶν ἀδικιῶν, ἀπὸ τὰς
ὁποίας οὔτε πρέσβεις οὔτε κόνσολοὶ των ἦσαν ἱκα-
νοὶ νὰ τοὺς φυλάξωσι. Δίκαιον ἔχομεν νὰ προσμέ-
νωμεν καὶ ἡμεῖς ἀπ' αὐτοὺς ὅ,τι χρεωστοῦν οἱ μέτοι-
κοι καὶ ξένοι εἰς τοὺς πολίτας. Ἀφίνομεν εἰς αὐτοὺς
ὅσους Γραικοὺς ἔσυραν ἕως τώρα εἰς τὴν Ἐκκλη-
σίαν των, χωρὶς νὰ παύσωμεν νὰ τοὺς ἔχωμεν ἀδελ-
φοὺς καὶ συμπολίτας. Ἄς τοὺς θεωρῶσι καὶ αὐτοὶ
ὡς πνευματικὰ πρόβατα τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ μὴ λη-
σμονήσωσι ποτὲ τὸ χρέος των νὰ τοὺς βλέπωσιν ὡς
μέλη τῆς πολιτικῆς ἀγέλης τῶν Ἑλλήνων καὶ κατ'
αὐτὸ νὰ τοὺς διδάσκωσιν ὅχι ὅ,τι ὠφελεῖ τὴν Ῥώ-
μην, ἀλλ' ὅ,τι συμφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΙΟ. ΟΜΟΝΟΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

Ἐνικήσατε ὄχι μίαν, ἀλλὰ πολλὰς φοράς τοὺς ἀγρίους Τούρκους τυράννους μας καὶ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι καὶ θέλετε τοὺς ἀναγκάσει νὰ ἀπελπισθῶσι νὰ μᾶς ὑποτάξωσι καὶ πάλιν εἰς τὸν ἄνομον αὐτῶν ζυγόν. Ἄλλὰ μὴ τολμήσετε ἀκόμη νὰ ψάλλετε τὸν ἐπινίκιον ὕμνον εἰς τὸν Θεὸν τῶν δυνάμεων, ἂν δὲν νικήσετε καὶ τὴν τυραννίαν. Ἡ τυραννία εἶναι πολὺ ἰσχυρότερος ἐχθρὸς παρὰ τὸν τύραννον, δὲν εἶναι ὅμως ἀνίκητος. Μὲ τὰ ὁποῖα ἐνικήσετε τὸν τύραννον ὄπλα, μὲ τὰ αὐτά, καὶ ὄχι ἄλλα, θέλετε ἐξολοθρεύσει ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα πάσαν τυραννίαν. Ποῖα ὄπλα; Μόνην τὴν ὁμόνοιαν, φίλοι ὁμογενεῖς. Ὁ κατὰ τοῦ τυράννου πόλεμος μᾶς ἠνάγκασε νὰ σωφρονήσωμεν, νὰ ὁμονοήσωμεν καὶ νὰ εὐνοήσωμεν πρὸς ἀλλήλους ὡς ἀδελφοί, εἰς ἓνα λόγον νὰ γενώμεν δίκαιοι. Ἄλλ' ἀφοῦ παύσῃ ὁ πόλεμος καὶ ἀρχίσωμεν νὰ γευώμεθα τῆς εἰρήνης τὰ καλά, κινδυνεύει (ἂν δὲν προσέχωμεν) νὰ σηκωθῇ ἡ πολυκέφαλος ὕδρα τῆς τυραννίας τῶν ἰδίων μας παθῶν, νὰ μᾶς κάμῃ ἀντὶ ἀδελφῶν ὕβριστάς (1), ἐπιθυμοῦντας καὶ σπουδάζοντας τίς τίνα νὰ κατακυριεύσῃ, τίς τίνος νὰ φανῇ ὑψηλότερος, ὄχι διὰ τὴν ἀρετὴν (μόνην δικαίαν ὕψωσιν τοῦ πολίτου), ἀλλὰ διὰ σπουδαρχικὴν κενοδοξίαν.

(1) «Ὁ μὲν γὰρ πόλεμος ἀναγκάζει δικαίους εἶναι καὶ σωφρονεῖν· ἡ δὲ τῆς εὐτυχίας ἀπόλαυσις καὶ τὸ σχολάζειν μετ' εἰρήνης ὕβριστάς ποιεῖ μᾶλλον». Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. σελ. 235.

Ταύτην τὴν πολυκέφαλον ὕδραν, τὴν ἰσχυροτέραν ἀπὸ ὄλους τοὺς Νέρωνας, ἀπὸ ὄλους τοὺς δεσπότης τῆς Περσίας, ἀπὸ ὄλους τοὺς ἀγριωτάτους Σουλτάνους τοῦ Βυζαντίου, σᾶς μένει ἀκόμη νὰ νικήσετε, ἂν θέλετε νὰ μὴ ματαιωθῶσιν αἱ πρότεραι λαμπραὶ σας νίκαι. Ἄλλὰ μὴν ἀπελπίζεσθε, φίλοι ὁμογενεῖς. Ἔχετε ὄπλον ἰσχυρὸν τὴν ὁμόνοιαν καὶ ἐδιδάχθητε ἀπὸ τὴν πείραν πόσον αὐτὴ σᾶς ἐχρησίμευσε κατὰ τοῦ τυράννου. Μὲ αὐτὴν πάλιν ὀπλισθῆτε καὶ μὲ τὸν ὅποιον παραγγέλλει ἡ ἱερά μας θρησκεία τῆς δικαιοσύνης θώρακα θωρακισθῆτε, ἂν θέλετε μετὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ πολέμου νὰ ἀπολαύσετε καὶ τῆς εἰρήνης τὰ καλά (1). Ἡ θρησκεία μας εἶναι θρησκεία ἀγάπης, φιλανθρωπίας, εἰρήνης μὲ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, συγκαταβάσεως καὶ συγχωρήσεως πρὸς ἀλλήλους, εἰς βραχυλογίαν εἶναι θρησκεία δικαιοσύνης. Ὅστις, φίλοι ὁμογενεῖς, σᾶς δεῖξῃ κάμμίαν πράξιν ἀνθρωπίνην ὡς ἀρετὴν ἄλλην παρὰ τὴν δικαιοσύνην, εἴσθε βέβαιοι ὅτι σᾶς πλανᾷ.

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετὴ ἐστίν.

Ὅστις σᾶς εἶπη, ὅτι ἄλλος πρέπει νὰ εἶναι ὁ χριστιανὸς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἄλλος εἰς τὴν πολιτείαν, μὴ ἀμφιβάλλετε, ὅτι ζητεῖ νὰ σᾶς κάμη καὶ κακοὺς χριστιανοὺς καὶ κακοὺς πολίτας.

Ἄλλην διδαχὴν δὲν ἔχετε νὰ προσμένετε ἀπὸ

(1) «Στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφῦν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης». Πρὸς Ἐφεσίους 5', 14.

τούς ιερομένους μας πλέον παρά την διδαχὴν τῆς δικαιοσύνης, ἄλλο νὰ διδάσκωσιν ἐπ' ἄμβωνος οἱ ιεροκήρυκες δὲν χρεωστοῦν παρά τὴν δικαιοσύνην, οὐδ' ἄλλην ἱκανοποιήσιν νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς τοὺς ἐξομολογουμένους οἱ πνευματικοὶ μας παρά τὴν δικαιοσύνην· «*Δίκαιος Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησε*». Διατί ἀπεστατήσαμεν ἀπὸ τὸν τύραννον; διὰ τὴν ἀδικίαν του. Δὲν εἶναι μωρία νὰ χύσωμεν τὸ αἷμά μας διὰ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ τὰς ἀδικίας τῶν ξένων καὶ νὰ ὑποφέρωμεν νὰ τυραννώμεθα ἀπὸ ἐμφυλίου ἀδικίας;

II. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΠΛΟΥΣΙΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Ὁ πλούσιος καὶ δυνατὸς τοῦ Γένους, ἕως τώρα σὰς ἐγνώρισεν εὐεργέτας τοῦ τῷ Γένος διὰ τὴν ὁποίαν ἐδείξετε γενναιοτάτην προθυμίαν νὰ ἐξαπλώσετε τὸν φωτισμὸν τῆς φιλοσοφίας εἰς τοὺς ὁμογενεῖς σας. Ἀλλὰ τώρα σὰς ἀνοίγει νέον στάδιον ἀρετῆς ἢ ἐλευθερίας τοῦ Γένους. Σπουδάσετε λοιπὸν νὰ τὸ τρέξετε καλῶς καὶ τοῦτο, ἂν θέλετε νὰ μείνετε καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὸ πρᾶγμα πάντοτε εὐεργέται τοῦ Γένους. Δύο μέσα ἔχετε νὰ κάμετε τὸν δρόμον τοῦ σταδίου ἐνδοξον. Τὸ πρῶτον εἶναι νὰ ἐξακολουθήτε νὰ βοηθήτε τὴν ἐξάπλωσιν τῶν φώτων εἰς τὸ Γένος, τὸ ὁποῖον, ἐπειδὴ ἔχει τώρα χρεῖαν πλειοτέρων γυμνασίων καὶ διδασκάλων, προσμένει καὶ πλειοτέρας εὐεργεσίας. Ἄν τὸ πλειότερον τοῦτο προκρίνετε νὰ τὸ δαπανήσετε εἰς τρυφάς, ἰδοὺ πῶς μέλλουν νὰ σὰς κρίνωσιν οἱ ὁμογενεῖς· «Ἐξώ-

δευαν (φέλουν εἰπεῖ) ἀπὸ τοῦ περισσεύματός των εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ Γένους, ἐν ὧσφ συνεδούλευαν μὲ τὸ Γένος, ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο μὴ δεῖξωσιν εἰς τὸν τύραννον τὰ πλούτη των μὲ δαπάνας ἄλλας φανερωτέρας, ἀλλ' ἀφοῦ ἡ ἐλευθερία τοὺς ἐχάρισε τὴν ἄδειαν νὰ φαίνωνται πλούσιοι, ἐπροτίμησαν νὰ δαπανῶσι τὸν πλούτον εἰς τὰς ἡδονὰς των παρὰ εἰς τὰς χρεῖας τοῦ Γένους». Αἱ χρεῖαι τῆς πατρίδος τώρα μάλιστα ἐπολυπλασιάσθησαν· γεωργία, τέχνη, ἐμπορία, ἐπιστήμαι, ὅλα ἠφανίσθησαν ὡς ἀπ' ἀνεμοστρόβιλον τὸν ἄγριον τύραννον. Τοιούτου ἀνεμοστροβίλου φθορὰς χρεωστεῖτε, ὦ τοῦ Γένους πλούσιοι καὶ δυνατοί, νὰ θεραπεύσετε, βοηθοῦντες τῶν γεωργῶν τοὺς κόπους, ἀνεγείροντες ἐργοστάσια διὰ τοὺς τεχνίτας, πλουτίζοντες τὰ γυμνάσια μὲ βιβλιοθήκας καὶ διδασκάλους πάσης ἐπιστήμης· καὶ τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον μέσον νὰ μὴ παύσῃ νὰ σᾶς τιμᾷ ὡς εὐεργέτας τῆς ὅλης ἢ Ἑλλάδος.

Θέλετε γ' ἀκούσετε τὸ δεύτερον; Ἐπὶ τὰ διάφορα πάθη, ὅσα ἡ φύσις ἔβαλεν εἰς τὰς ψυχὰς μας, τὸ σφοδρότερον εἶναι ἡ φιλαρχία· ἡγουν καθεὶς ἐξ ἡμῶν ἐπιθυμεῖ νὰ γίνωνται ὅλοι τῶν ὁμοίων του ἀνθρώπων αἱ πράξεις καθὼς αὐτὸς ὁρέγεται καὶ προστάσσει. Τοῦτο εἶναι κοινὸν ἐπιθύμημα εἰς πᾶσαν ἡλικίαν, εἰς μικροὺς καὶ μεγάλους, εἰς πλουσίους καὶ πένητας. Ἄλλ' ὅπου μάλιστα δείχνει τὴν τυραννίαν του, εἶναι αἱ ψυχὰι τῶν πλουσίων, ἐπειδὴ ἔχουν καὶ μέσα πλειότερα νὰ πληρώσωσι τὰς ἐπιθυμίας των. Συγχωρημένη σᾶς ἤθελεν εἶσθαι ἡ πλήρωσις

τοιαύτης ἐπιθυμίας, ἂν σᾶς ἔκαμνεν εὐδαιμόνας· ἄλλ' αὐτὴ ταράσσει τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος, τῆς πολιτείας ὅλης, τῆς ὁποίας εἶσθε μέλη. Εἶδετε πόσας ταραχὰς ἐπροξένησεν εἰς τὰς πολιτείας τῶν προγόνων μας ἢ κατάρατος αὕτη φιλαρχία. Εἶδετε, ὅτι καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία κατηγοροῦν τὸν πλοῦτον, ὄχι διότι ὁ πλοῦτος εἶναι καθ' αὐτὸν καχός, ἀλλὰ διότι εἶναι ὄπλον πολλὰ κοπτερόν, τὸ ὁποῖον πολλὰ ὀλίγοι ἐξεύρουσιν νὰ μεταχειρισθῶσι χωρὶς νὰ πληγώσωσι καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὴν πατρίδα των. *Ὅ,τι συμφέρει εἰς τὸ κοινόν, συμφέρει καὶ εἰς ἐσᾶς· ὅ,τι βλάπτει τὸ κοινόν, μὴν ἀμφιβάλλετε ὅτι εἶναι βλαβερόν καὶ εἰς ἐσᾶς.* Ἡ εὐδαιμονία ἢ ἡ κακοδαιμονία σας εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τὴν εὐδαιμονίαν ἢ κακοδαιμονίαν τῆς πατρίδος. *Ὅ,τι μάλιστα βλάπτει τὰς πολιτείας εἶναι ἡ κακὴ ἐκλογή τῶν πολιτῶν εἰς τὰ πολιτικὰ ἐπαγγέλματα.* Ὅταν αὐτὰ δίδονται εἰς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν τὴν ἀναγκαίαν πείραν καὶ φρόνησιν νὰ τὰ ἐνεργήσωσι, τὸ πολίτευμα βαδίζει εἰς τὴν φθοράν του. Ὅλοι δὲν εἶμεθα καλοὶ εἰς ὅλα· ἡ φυσικὴ φρόνησις, ἡ ἀρετὴ, ἡ παιδεία, αὐτὸς ὁ πλοῦτος καὶ αὐτὴ ἡ πενία μᾶς καταστένουσιν ἐπιτηδεῖουσ. ἄλλον εἰς ἄλλο καὶ ὄλους ἀναγκαίους εἰς τὴν καλὴν κυβέρνησιν καὶ σωτηρίαν τῆς κοινῆς πατρίδος. Ὅταν ἐτυραννούμεθα, δὲν εἶχετε παρὰ πλοῦτον καὶ τὸν ἐμεταχειρίσθητε πολλοὶ ἀπὸ σᾶς (τὸ ὁμολογεῖ μ' εὐγνωμοσύνην ἡ πατρίς) καλῶς, τὸ ὁποῖον σημαίνει δικαίως. Τώρα δὲ εἰς τὴν ἐλευθερωθεῖσαν διὰ τῆς

συνεργίας σας πατρίδα μέλλετε νὰ λάβετε και πολιτικά ἀξιώματα· σπουδάσετε λοιπὸν νὰ φανήτε και εἰς αὐτὰ δίκαιοι. Τοῦτο γίνεται, ἂν δὲν τὰ ἀρπάζετε μὲ βίαν ἢ ἀπάτην, ἀλλὰ προσμένετε νὰ σᾶς ἐκλέξη εἰς αὐτὰ ἡ κοινὴ βουλή και γνώμη τῆς πατρίδος, μηδ' ἀναδέχεσθε πλὴν ὅσα εἰσθε ἱκανοὶ νὰ ἐνεργήσετε χωρὶς βλάβην τοῦ κοινοῦ. *Ἄν ἀληθῶς ἀγαπᾶτε τὴν ἐλευθερίαν, πρέπει νὰ φεύγετε τὴν σπυδαρχίαν.* Εὐθύς ὅπου τολμήσωσιν οἱ πλούσιοι ν' ἀγοράζωσι ψήφους, δωροδοκοῦντες ἢ κολακεύοντες τοὺς πένητας, γίνονται δούλοι τῶν πενήτων, τόσοσιν πλειοτέρας καταφρονήσεως ἄξιοι, ὅσον ἀδικοῦν και τοὺς πένητας φθείροντες τὰ ἥθη των, και τοὺς ἄλλους συμπολίτας, μὴ συγχωροῦντες εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἐκλέγωσι τοὺς ἀξίους. Μόνη ἢ δικαιοσύνη σώζει τὰς πολιτείας ἐλευθέρας, ἐπειδὴ μόνη αὐτὴ εἶναι ἀγαπητὴ εἰς ἐκείνον, ὅστις μᾶς ἔπλασε πολιτικά ζῆα. *«Δίκαιος Κύριος και δικαιοσύνας ἠγάπησε».*

12. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΠΤΩΧΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Ὁ πένητες και ἀδύνατοι τοῦ Γένους, μὴ βλασφημεῖτε κατηγοροῦντες τὴν πρόνοιαν, ὅτι δὲν σᾶς ἔδωκε πλοῦτον και δύναμιν, μηδὲ φθονεῖτε διὰ τοῦτο τοὺς δυνατοὺς και πλουσίους. Ὅλοι νὰ πλοῦτήσωμεν εἶναι τῶν ἀδυνάτων, ἀλλὰ κἀνένα δὲν ἐστέρησεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τὰ μέσα τῆς εὐδαιμονίας, ὅσον εἶναι δυνατόν νὰ εὐδαιμονήσωμεν εἰς τὸν παρόντα κόσμον. Ἐξεύρετε ποῖα εἶναι τὰ μέσα; Ὅχι πολλά,

ισχυρότατα ὁμως· Λογικὸν καὶ δύο χεῖρες. Τὰ μέσα ταῦτα πασχίσετε νὰ τελειοποιήσετε καὶ μὴ φοβείσθε τῆς πενίας τὰ κακά. Τῶν πλειοτέρων ἢ πτωχεία προέρχεται ἀπὸ τὴν σκότισιν τοῦ λογικοῦ, ἣτις παραλύει τὰς χεῖράς των καὶ τὰς καταστένει ἀνεπιτηδείους εἰς ἐργασίαν. Καὶ δὲν εἶναι μόνον τοῦτο τὸ κακόν. Ἡ ἀργία ἐνωμένη μὲ τὴν ἀπαιδευσίαν ἀφανίζει τὰ ἦθη σας καὶ σᾶς κάμνει ἀληθῶς ἀτίμους δούλους τῶν πλουσίων. Ἐπειτα παραπονεῖσθε διὰ τί οἱ πλούσιοι σᾶς ἀτιμάζουν! Ἐν ὄσῳ τοὺς κολακεύετε, διὰ νὰ τρέφεσθε ἀργοὶ ἀπ' αὐτούς, πῶς εἶναι δίκαιον νὰ σᾶς τιμῶσιν ὡς ἐλευθέρους; Εἰς μόνον τὸν ἐλεύθερον πρέπει ἡ τιμὴ καὶ μόνος ἐλεύθερος εἶναι ὅστις δὲν χρεωστῆται τὴν τροφήν του εἰς κανένα, ἀλλὰ τὴν ἀποκτᾷ μὲ τοὺς ἰδρωτάς του, διότι τοῦτο θέλει, τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀργὸς πολίτης εἶναι ἄδικος πολίτης· ἄδικος, διότι δὲν συνεισφέρει τίποτε εἰς τὴν πολιτείαν, τῆς ὁποίας εἶναι μέλος· ἄδικος, διότι ἀναγκάζεται νὰ καταφρονῇ τοὺς χρηστοὺς πολίτας καὶ νὰ κολακεύῃ τοὺς τρέφοντας τὴν ἀργίαν του πλουσίους· ἄδικος τέλος πάντων, διότι συνηθίζων νὰ τρέφεται ἀργὸς δὲν εὐχαριστεῖται πλέον οὐδ' εἰς τὴν ἀναγκαίαν τροφήν, ἀλλὰ καταντᾷ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τρέφεται ὡς οἱ πλούσιοι, στασιάζει διὰ τοῦτο, σπουδαρχεῖ, ζητεῖ καὶ αὐτὸς ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα οὔτε νοῦν οὔτ' ἐμπειρίαν ἔχει νὰ κυβερνήσῃ, ἐνώνεται μὲ ἄλλους ὁμοίους τοῦ ἀργοῦς καὶ συγκροτεῖ μεθυσμένους ἀπὸ κακοὺς κεραστάς τῆς ἐλευθερίας τὴν καθα-

ρὰν δημοκρατίαν, ἤγουν αὐτὴν τὴν ἀναρχίαν, ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἀργεῖ νὰ γεννηθῆ ἑντόπιος ἢ ξένος τύραννος. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ θεομίσητοι καρποὶ τῆς ἀδικίας· «*Δίκαιος Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησε*».

13 ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΤΑΞΕΩΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Ὡ μέση τάξις τῶν πολιτῶν, ὧ φρόνιμοι καὶ χρηστοὶ πολῖται, χαίρετε! Σεῖς εἰσθε τῆς πατρίδος καὶ τῆς πολιτείας οἱ ἀκλόνητοι στῦλοι, ἐν ὧσιν εὐχαριστεῖσθε εἰς τὴν κατάστασίν σας· καὶ δὲν λιποτακτῆσετε τὴν μέσην τάξιν. Καὶ διὰ τί νὰ μὴν εὐχαριστήσθε; διὰ τί νὰ μὴν τὴν κρίνετε ὡς ἀληθινὸν δῶρον τοῦ Θεοῦ, ὡς μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου γίνεσθε εὐδαιμονέστεροι παρὰ τοὺς ἄλλης τάξεως πολίτας; Εἶδετε, ὅτι καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία τὴν μέσην τάξιν ἔκριναν ἱκανὴν νὰ γεννᾷ τοὺς εὐδαιμονας. Προσέχετε λοιπὸν νὰ φυλάξετε τὴν εὐδαιμονίαν σας κοινωνοῦντες αὐτὴν εἰς ὅλην τὴν πολιτείαν, παύοντες ὡς ἀληθεῖς μεσίται τὰς διαφορὰς καὶ διχονοίας τῶν ἄλλων δύο τάξεων καὶ διδάσκοντες αὐτάς, πῶς ἔχουν νὰ εὐδαιμονήσωσι καὶ αὐταί. Εἰς τοὺς πλουσίους λέγετε, ὅτι καταφρονοῦντες τοὺς πτωχοὺς καταφρονοῦν τοὺς ἀδελφούς των ἐναντίον τῆς προσταγῆς τοῦ Χριστοῦ (1). Ὡς ἀδελφῶν χρεωστοῦν νὰ φροντίζωσι πρὸ πάντων τὴν τροφήν, ὄχι

(1) «Ὁράτε, μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν μικρῶν τούτων». Ματθαῖος ιη', 10.

μὲ ἐλεημοσύνας, ἀλλὰ μὲ ἀφορμὰς ἐργασίας, ἔπειτα καὶ τὴν χρηστὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων αὐτῶν. Τοὺς πτωχοὺς πάλιν παραγγέλλετε νὰ μὴ γίνωνται καταφρονητοὶ διὰ τῆς ἀργίας καὶ κακοηθείας. Πληροφορήσετέ τους, ὅτι ὅστις πωλεῖ τὴν ἐλευθερίαν του, διὰ νὰ χορτάζεται ἀργός, πωλεῖ τὴν θρησκείαν του, πωλεῖ αὐτὸν τὸν ἐξαγοράσαντα ἡμᾶς Χριστόν (1), ὡς ἄλλος Ἰούδας.

14. ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

Ὡ νεοὶ τοῦ Γένους, τοὺς ὁποίους ἐπαράβαλαν μὲ τὴν ἑαρινὴν ὥραν τοῦ ἔτους, διότι καὶ ἀληθῶς τῆς ἡλικίας σας τὸ ἄνθος ὁμοιάζει τὸ ἀνθηρὸν ἔαρ. Ἄλλὰ τὰ ἄνθη ὑπόσχονται καὶ καρποὺς καὶ τούτους ἀπαιτεῖ, τούτους ἐλπίζει ἀπὸ σας ἡ ἐρημωθεῖσα ἀπὸ τὸν ἄγριον τύραννον πατρίς σας. Μὴ ματαιώσετε λοιπὸν τὴν ἐλπίδα τῆς.

Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς νέους, ὅσοι ἕως τώρα ἐδράμετε εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, οὐδ' ἐφοβήθητε νὰ κενώσετε τὰς φλέβας σας ἀπὸ τὸ αἷμα, διὰ νὰ ἐκδικήσετε ὅσα αἵματα ἀθῶων ἔχυσε καὶ χύνει καθ' ἡμέραν ὁ παράνομος καὶ ἀνανδρος τύραννος τῆς Ἑλλάδος. Τιμὴν καὶ δόξαν ἔχετε νὰ λάβετε καὶ σεῖς, ὦ νεοὶ, οἱ σήμερον μιμούμενοι καὶ ὅσοι μέλλετε νὰ μιμηθῆτε τὰ ἡρωϊκὰ ἀνδραγαθήματα τῶν εὐγενῶν δημῶν σας, τόσον ἐνδοξότερα τῶν Μαραθῶνιων καὶ Σαλαμινίων ἀνδραγαθημά-

(1) «Τιμῆς ἠγοράσθητε· μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων». Πρὸς Κορινθίους Α', ζ', 23.

των, ὅσον ἐκείνοι μὲν ἐδίωκαν ἀπὸ ἐλευθέραν Ἑλλάδα ἐξώθεν ἐρχομένους δεσπότας νὰ τὴν δουλώσωσιν, ἐσεῖς δὲ ἀγωνίζεσθε νὰ διώξετε βαρβάρους ριζωμένους πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς αὐτὴν καὶ κατατρώγοντας τὰ σπλάγχνα τῆς. Οἱ ἕως τῆς ὥρας ταύτης ἀγῶνές σας εἶναι λαμπροί· τὸ ἐλευθερωθὲν μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐγεύθη τοὺς ἐλπίζομένους ἀπὸ τὴν ἡλικίαν σας γλυκεῖς καρπούς καὶ καυχᾶται ἢ πατρίς σας καὶ μητρίς εἰς τὴν γέννησιν τοιούτων τέκνων.

Ἄλλὰ σᾶς μένουν ἄλλοι ἀσυγκρίτως ἐνδοξότεροι τούτων ἀγῶνες, ὧ γενναῖα τέκνα τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τῶν παρόντων ἠλευθερώσετε τὴν Ἑλλάδα, τῶν δὲ νέων ἀγῶνων σκοπὸν πρέπει νὰ προβάλετε τὴν φυλακὴν τῆς ἐλευθερίας, φυλακὴν δύσκολον καὶ διὰ τοῦτο προσοχῆς πολλῆς ἀξίαν. Οἱ πρότεροί σας ἀγῶνες ἐκαθάρισαν τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ τυράννου· σᾶς μένει τώρα ὁ μέγας ἀγὼν νὰ τὴν καθαρῖσετε καὶ ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τῆς ἀδικίας του, βάλλοντες εἰς τόπον αὐτῆς τὴν δικαιοσύνην, τὴν μητέρα τῆς εἰρήνης, ἂν ἀγαπάτε νὰ φυλάξετε τὴν πατρίδα σας ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, πολὺ πλέον ἐναντίους τῆς ἐλευθερίας παρὰ τοὺς ἐξωτερικούς· Χαλεποὶ γὰρ πόλεμοι ἀδελφῶν.

Ὅσοι μάλιστα ἀπὸ σᾶς ἐγνωρίσετε τὴν φωτισμένην Εὐρώπην, ἐποτίσθητε μὲ τῆς φιλοσοφίας τῆς τὰ μαθήματα καὶ εἶδετε ὅσα ἀγαθὰ ἀπολαύουν οἱ εὐνομούμενοι αὐτῆς λαοὶ καὶ ὅσα ἐλπίζουν ἀκόμη

ν' ἀπολαύσωσι διὰ τὴν καθ' ἡμέραν τελειοποίησιν τῆς Πολιτικῆς ἐπιστήμης, εἰς τὴν κυριωτάτην ταύτην τῶν ἐπιστημῶν, τὴν ἐπιστήμην τοῦ Σωκράτους (1), χρεωστεῖτε σήμερον νὰ καταγίνεσθε· αὐτῆς τὰ περὶ δικαιοσύνης μαθήματα νὰ διδάσχετε καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν πολιτῶν ἀναστροφὰς καὶ συνελεύσεις καὶ εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν γυμνασίων, ἐάν τινες ἀπὸ σᾶς ἔχετε διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Ὅλους τοὺς πάσης τάξεως καὶ παντὸς ἐπαγγέλματος πολίτας πρέπει νὰ πληροφορήσετε, ὅτι, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ συζῆ εἰρηνικῶς καὶ εὐδαιμόνως μὲ τοὺς ὁμοίους του χωρὶς δικαιοσύνην, ἐπιθυμεῖ πράγμα ἀδύνατον· *εἰς ὅλων τὰς ψυχὰς πρέπει νὰ φυτεύσετε τὸ μῖσος τῆς ἀδικίας*. Εἰς τὰς γενναίας ἢ φύτευσίς του δὲν εἶναι δύσκολος· διὰ νὰ τὴν εὐκολύνετε καὶ εἰς τὰς ὑποδεεστέρας ψυχὰς, ὅσας κινοῦν πλέον

(1) Μόλις εἰς τοῦ Σωκράτους τοὺς χρόνους πρῶτος ὁ πρωτομάρτυς οὗτος τῆς φιλοσοφίας ἐκατάλαβε τὴν ἀνάγκην τῆς τελειοποιήσεως τῆς Πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν εἶχαν ἀρχίσει οἱ Πυθαγορικοὶ φιλόσοφοι. Ὁ Σωκράτης πρῶτος ἐσπούδασε νὰ σύρῃ τοὺς μαθητὰς του εἰς τὴν σπουδὴν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης· *«ἐπὶ Σωκράτους πρὸς τὴν χρήσιμον ἀρετὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀπέκλιναν οἱ φιλοσοφοῦντες»*, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης. Εἰς τῆς Πολιτικῆς τὸ ὄνομα συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ Ἠθικὴ, διότι καὶ αἱ δύο εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη, τῆς ὁποίας ἡ μὲν Ἠθικὴ ἔμπορεῖ νὰ λογισθῇ τὸ θεωρητικὸν μέρος, ἡ δὲ Πολιτικὴ τὸ πρακτικόν. *Ἄνθρωποι κακοήθεις δὲν θέλουν ποτὲ δυνηθῆναι νὰ συγκροτήσωσι πολιτείαν ὀρθήν, καθὼς πάλιν διεστραμμένη πολιτεία διαφθείρει ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ χρησιμώτατα ἥθη*.

τὰ πάθη παρὰ ὁ ὀρθὸς λόγος, πλέον τὰ ὀνόματα παρὰ τὰ πράγματα, ἄς συνηθισθῆ ὡς λέξεις συνώνυμος τῆς Ἄδικίας ἢ Τουρκισία, τοῦ Ἄδικῶ τοῦ Τουρκίζω καὶ τοῦ Ἄδικου καὶ δεσποτικὴν ψυχὴν ἔχοντος πολίτου ὁ Τουρκος. Ἀπὸ τὴν κατὰ τῶν τυράννων δικαίαν μας ἀγανάκτησιν ἄς μάθωμεν κἄν τὸ σωτήριον τοῦτο μάθημα, νὰ συχαινώμεθα τὴν ἀδικίαν ὡς Τουρκικὴν βδελυρίαν.

Ἐπέκεινα νὰ προχωρήσω, ὦ φίλη μου πατρίς, μ' ἐμποδίζει τὴν ὥραν ταύτην ὁ γεννηθεὶς εἰς τὴν ψυχὴν μου σεισμός, ὅστις καὶ τὴν χεῖρά μου παραλύει καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς σκοτίζει μὲ τὰ δάκρυα. Ἐξωρίσθην ἐκούσιος ἀπὸ τοὺς κόλπους σου, μὴν ὑποφέρων νὰ σὲ βλέπω καθημέραν σπαρασσομένην ἀπὸ τὰς ἀνομίας τῶν βαρβάρων. Εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ὀδυνηρᾶς μου ζωῆς ἀκούω παρὰ πάσαν ἐλπίδα, ὅτι ἐξήνθησε καὶ πάλιν ἢ ἀπὸ τοὺς τυράννους καταμαραμμένη σου ἐλευθερία. Μὴ δυνάμενος ν' ἀκούσω ἢ νὰ ἴδω πλέον καὶ τοὺς καρπούς τῆς διὰ τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν ἐξορίαν μου ἀπὸ τὸν βίον, τοὺς εὐχομαι πολλοὺς καὶ καλοὺς εἰς ὅλα σου τὰ τέκνα, τοὺς ἀδελφούς μου! Χαῖρε, φίλη μου πατρίς!

Ἐν Παρισίοις ὁ Σεπτεμβρίου 1821.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ

ΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑ

